

প্রথমীয় খণ্ডে দেশীয় ভাষা ও সাহিত্যের ঘৰেষ্ট উচ্চতি সংসাধিত হইয়াছে এবং বাঙালী ভাষা ও সাহিত্যের উচ্চতির অঙ্গ সেইস্থলে শিক্ষাপ্রণালী প্রতিষ্ঠিত করার প্রচিন্তা সহজে বাঙালী গবর্নমেন্টকে বিবেচনা করিতে বলেন। বাঙালী পৰ্যায়েন্টের অন্তর্বোধে এই সময়ে বেঙারেণ্ট কেম্প লঙ্ঘ সৃত্রিত বাঙালী পৃষ্ঠাবির ও তাহার ইচ্ছিকগুলোর নামের তালিকা সহলিত সুপ্রসিদ্ধ রিপোর্ট লিখেন এবং রমাপ্রসাদ রায়, রামগোপাল ষোড়, ঈশ্বরচন্দ্র বিহুসামগ্র প্রতিষ্ঠিত শিক্ষাপরিষদের সহস্ত্রগণ তাহারের সুচিকৃত মন্তব্য লিপিবদ্ধ করেন। বর্তমান প্রকাবে রমাপ্রসাদের এই সকল মুহূর্মাধির (Minutes) পরিচয় প্রদান করা সম্ভব নহে। ১৮৫১ খ্রিস্টে কলিকাতা বিশ্ববিদ্যালয় প্রতিষ্ঠিত হইলে রমাপ্রসাদ উহার অধ্যক্ষ 'কেলো' বা সহকর্ত্তা নির্বাচিত হন। বিশ্ববিদ্যালয়ের মিশনেটে তিনি ব্যবহৃতাব্বের প্রধান সম্পত্তি ছিলেন। এতক্ষেত্রে স্নোশিক্ষা বিজ্ঞানের অঙ্গ ও রমাপ্রসাদ ঘৰেষ্ট চেষ্টা পাইয়াছিলেন।

নেপুর স্মৃতিসভা। শিক্ষা পরিষদের সভা-পতি প্রিয়গোটার বেঁচুনের সহিত রমাপ্রসাদের অভ্যন্তর সৌহার্দ্য ছিল। বেঁচুনের মৃত্যুর পর বলবাসী তাহার

ବୃତ୍ତିଚିହ୍ନ ଶାଖନାର୍ଥ ୧୮୯୧ ଡିସେମ୍ବର ୨୨ଟେ ଆପଣ ହିମ୍ବେ
ଶେତିକାଳ କଲେଜେର ହମେ ଏବଟି ବୃଦ୍ଧ ମତୀ ଆହୁତ କରେନ ।
ରମାପ୍ରଦୀପ ଏହି ମତୀର ଏକବନ ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସୋହ ହିଲେନ ।
ତିନି ଏହି ମତୀର ନିରୋଧ୍ୱତ ପ୍ରେସ ପ୍ରତାଦ ଉପହାପିତ
କରେନ ଏବଂ ବେଦ୍ୟମେର ବୃତ୍ତିରକାଳରେ ପକ୍ଷାଶ ଟାକା ହାନି
କରେନ :—

That this meeting desires to record its
deep sense of the loss 'which the cause of
education and the general advancement of
the people of this country have sustained
by the lamented death of the Hon'ble
J. E. D. Bethune. From the day he landed in
India to his last hour, his unceasing enleav-
ours and best energies were devoted to the
improvement of the Native mind and the
elevation of the Native character. For the
attainment of these noble ends, he made
himself accessible to the humblest individual
sacrificing his time, health and money 'with
rare disinterestedness. Not satisfied with his

exertions to advance the best interests of man in British India, he made it the project of his hourly thoughts and darling hopes to elevate woman in the social scale by that which only can be effectual to that end, education, with an earnestness, a self-devotion and a munificence which will ever live in the recollection of a grateful people.

বেঁথুন সত্তা। ১৮১১ খ্রিষ্টাব্দে শিক্ষাপরিষদের প্রকলিকাতা মেডিক্যাল কলেজের সম্পাদক ডাক্তার একজন মৌয়েট ক্রতিপয় যুরোপীয় ও দেশীয় শিক্ষিত ব্যক্তির সহযোগিতার ভারতবর্ষের বাবস্থাসচিব ও শিক্ষাপরিষদের সভাপতি প্রলোকগত ড্রিকশ্যুটার বেঁথুনের শ্বরণার্থে ‘বেঁথুন সোসাইটি’ নামক একটি সাহিত্যসভার প্রতিষ্ঠা করেন। সাহিত্য ও বিজ্ঞান আলোচনার অনুরাগ অস্থাই-বার এবং যুরোপীয় ও দেশীয়বিদের মধ্যে জ্ঞানানুশীলন বিবরক সংযোগস্থাপনের উদ্দেশ্যে এই সমিতির প্রতিষ্ঠা। ব্রহ্মকল্পসাধ এই সভার একজন হিতাকাঞ্জী ও ডেডমাইলন সভ্য ছিলেন। এই সভা একথে জীবিত মাই, কিন্তু এককালে ইহার অসাধ্যক্ষ প্রতিপত্তি ছিল এবং একেশের

ମହାନାର୍ଥୀ, ଜ୍ଞାନୀ, ଯୋଗତେ

ଅନେକ କଲାଶ ମାଧ୍ୟମ କରିଯାଇଲା । ଡାକ୍ତାର ଡକ୍, ଡାକ୍ତାର ରୋହାର, ଡାକ୍ତାର ଚିକାର୍, କର୍ଣ୍ଣ ଓଡ଼ିଇନ୍, କର୍ଣ୍ଣ ମ୍ୟାଲିମନ, ବ୍ରେତାରେଓ ଡଳ, ବ୍ରେତାରେଓ ଶିଶ, ହେଲାରୀ ଡେଙ୍ଗ୍ରୋ ଅଭ୍ୟାସ ପ୍ରମିଳ ବୁରୋପୀରମ୍ପ ଏବଂ ବ୍ରେତାରେଓ କ୍ରକମୋହନ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାର, ବ୍ରେତାରେଓ ମାଲିଯିହାରୀ ମେ, କିଶୋରାଟୀର ମିତ୍ର, ପିରିଶତ୍ର ଦୋସ, କୈଳାମଚନ୍ଦ୍ର ବନ୍ଧୁ, ପ୍ରାଣିଚରଣ ସରକାର, ଅମରକୁମାର ମର୍ମାଧିକାରୀ, ଇତ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାମାଗର, ଶ୍ରୀଚକ୍ରମାର ଶ୍ରଦ୍ଧିବ ଚକ୍ରବନ୍ଦୀ, ଶହେଜାଲ ମନ୍ଦିର, ନରୀନର୍କ ବନ୍ଧୁ, କାଳୀକୁମାର ମାଳ ଅଭ୍ୟାସ ବାନ୍ଦାଳୀ ଭାବୀଦିଗଣେର ବାନ୍ଧିତାର ଯଥିନ ମନ୍ତ୍ରମୂଳ ମୁଖରିତ ହେଇବା ଉଠିତ ତଥିନ ଉତ୍ତାର କି ଗୋପ୍ୟବେଳ ମିଳାଇଛେ ! ପରମ କେନାରେଳ, ଲେଫ୍ଟେନାନ୍ଟ ପରମର ଅଭ୍ୟାସ ଉଚ୍ଚପଦ୍ମ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଏହି ମକଳ ପଞ୍ଜିତଗଣେର ବକ୍ରତା ଅବଶ କରିଯାଇ ଅବଶ ମନ୍ତ୍ରାଳ୍ୟର ଆଗମନ କରିଲେନ । ଯଥେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରା ଏକବାର ଅଭି ହୀନାବହାର ପତିତ ହେ । ଏହି ମନ୍ତ୍ରେ (୧୯୯୯ ଖୁଟାରେ) ମନ୍ତ୍ରାର କରେକଙ୍କନ ହିଟେବୀ ପୂର୍ବାତନ ମନ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ରାକେ ଅକ୍ରମ୍ୟା ହିତେ ରକ୍ଷା କରିଯାଇ ଉପରେ ଡାକ୍ତାର ଆଲେକ୍ଜାନ୍ଦାର ଡକ୍ଟର ମନ୍ତ୍ରାପତିର ପଥ ଗ୍ରହ କରିଲେ ମନ୍ତ୍ରତ କରେନ । ଡାକ୍ତାର ଡକ୍ ଉତ୍ତାର ଅଭାବମିଳି ଉତ୍ସାହେର ମହିତ ଏହି ମନ୍ତ୍ରାର ମନ୍ତ୍ରାପତିର ଆକାର କରେନ । ତିନି

অতি অন্ধ মিনের যথেই উহাকে নৃত্ব জীবনে উন্মুক্ত
করিয়া তুলিবাহিলেন। কার্যের সুবিধার অঙ্গ তিনি এই
নৃত্বকে ছুটিয়া শাখার বিভক্ত করেন এবং প্রত্যেক শাখার
কার্য সুসম্পাদিত করিবার মানসে উপরূপ ও বিচক্ষণ
সম্মানক নির্বাচিত করিয়া দেন। এই শাখাগুলি ও
ভাবার সভাপতি ও সম্মানক মিগের নাম এহলে উল্লেখ-
যোগ্য :—

শিক্ষা	{	সভাপতি—মিঠার হেনরী উড্ডো সম্মানক—বাবু প্রাজেন্স নাথ মিত্র
মাহিত্য ও সৰ্বন	{	সভাপতি—মিঠার, ই, বি, কাউরেল সম্মানক—বাবু গিরিশচন্দ্র হোৰ
বিজ্ঞান ও শিল্প	{	সভাপতি—মিঠার এইচ, এস, শ্রী সম্মানক—মিঠার—কে রীজ
চিকিৎসা ও প্রাণ্যোৱাতি	{	সভাপতি—ডাক্তার নবম্যান চিতাস পরে ডাক্তার কুহার সম্মানক—বাবু মৌমানক বজ

সমাজবিজ্ঞান { সভাপতি—মিষ্টার জেমস মার্শ
সম্পাদক—বাবু কালীকুমার দাস

এতদেশীয় { সভাপতি—বাবু রমাপ্রসাদ রায়
স্বীকৃতিবি
উন্নতি { সম্পাদক—বাবু ইয়েচজি সত্ত্ব

শেষেকাল শাবার এতদেশীয় স্বীকৃতিসংগ্রহ জ্ঞানের
ও চরিত্রের উন্নতি বিষয়ক প্রশ়াসনের আলোচনা হইত। এই
আলোচনার এতদেশীয় সমাজ সংস্কৰণে বিশেষ অভিজ্ঞতাৰ
ও দৃঢ় বিচার পক্ষের প্রয়োজন বলিয়া, (ডাক্তার উফেল
কথায়) "a native gentleman of the highest
qualification"—রমাপ্রসাদ রায়কে উহার সভাপতি
নির্বাচিত কৰা হয়।

১৮৯০ খৃষ্টাব্দে ১৫ই মার্চ দিবসে বেথুন সভার মিষ্টার
গোলাইলি নামক একজন যুবোপীয় "হানামুর ও স্বীলিঙ্গা"
শীর্ষক একটি প্রবন্ধ পাঠ করেন। প্রবন্ধ পাঠের পর
সভাপতি ডাক্তার ডক্টর কালীকুম দেব, রেকোর্ডে
মিষ্টার সি. এইচ. এ, ডল, রমাপ্রসাদ রায়, পিরিশচন্দ্ৰ বোৰ,
কালীকুমার দাস, সার বাবু ক্রেরার (পরে বোৰাইয়ের

ଗର୍ବର) ପ୍ରଭୃତି ଏହି ବିଷୟର ଆଲୋଚନାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ହନ । ହେତୁ ହେଉ ଭଲ ଏହି ପ୍ରସାଦେ ରିଜାସା କରେନ ଯେ, ଧନୀ ଓ ଅଧିକାରୀ ହିନ୍ଦୁଗଲ ଡାକ୍ତାରେ ମୁହଁ ଖଟୋଳ ଶିକ୍ଷ୍ୟକ୍ରୀ ନିୟମ କରିବେ ଅପରି କରିବା ଥାକେନ କୁଳ ଥାର, ମେଟ୍ କଥା ମତ୍ତା କି ନା । ରମାଶ୍ରୀମାଦ ଇହାର ଉତ୍ତରେ ବଲେନ ଯେ ଆଜିକାଳି ଚଚରାଚର କେବେ ମେରପ ଆପଣି କରେନ ନା । ତିଲ ବଂସର, ଏମନ କି ମଧ୍ୟବତ୍ସର ପୂର୍ବେ ଏବିଷୟେ ଆମାଦେର ଯେ ମାନ୍ଦାର ତିଲ ଏକଥିଲା ଡାକ୍ତାର ସଥେଟ ଉତ୍ସତି ଇଟିଥାଇଁ । ତିନି ଆରା ବଲେନ ଯେ ଗର୍ବମେଳେ ସଥେଚିତ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେଛେ ନା ବଲିଯାଇ ଦ୍ଵୀପିଙ୍ଗା ଏମେଥେ ତାମ୍ର ବିକ୍ରିତିଳାଭ କରିବେ ପାରିବେଛେ ନା ।

୧୮୬୦ ଖୂଟାରେ ୮ଇ ନତେବର ବିଷୟେ ବେଶ୍ବନ ମତ୍ତାର ଡାକ୍ତାର ଡକ୍ଟରବେଶ୍ବନ କରେନ ଯେ ପରଦାତୀ ଏକଥିଲ ମାତ୍ରେ ରମାଶ୍ରୀମାଦ ରାମ ଦ୍ଵୀପିଙ୍ଗା ବିଷୟକ ଶାଥାର କୀର୍ତ୍ତ୍ୟ ବିବରଣୀ ପାଠ କରିବେନ । କିନ୍ତୁ କୌନସି କାର୍ଯ୍ୟବନ୍ଧତା ଉଚ୍ଚା କ୍ରି ବଂସର ପାଠିତ ହର ନାହିଁ । ବେଶ୍ବନ ମତ୍ତାର କାର୍ଯ୍ୟବିବରଣୀ ନିର୍ଭରିତ ଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ ନା ହେବାର ଏକଥିଲ ଜୀମିତେ ପାରା ଥାର ନା ସେ ପରେ ରମାଶ୍ରୀମାଦ କୌନସି ଅଭିଭାବକ ପାଠ କରିଯାଇଲେନ କି ନା ।

ଅକଳ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ । ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମାଲକେର ଅଭିଭାବକ ବିଚାରପତି ମିଷ୍ଟାର ଜନ ରାମେଲ କଳାପିନ୍ ରମାଶ୍ରୀମାଦକେ ଥିବା

ମେହ କରିବିଲେ । ୧୮୫୦ ମେଟାରେ ତିନି ଉତ୍ତର-ଶିରିମ ପ୍ରଦେଶର ଲେକଟେନୋଟ ପରିର୍ବର୍ତ୍ତ ହନ । ମିପାଲୀଯୁଦ୍ଧର ଶମ୍ଭବ ତିନି ସହେଲୀ କାର୍ଯ୍ୟତ୍ସମରତାର ପରିଚର ଦିଆଇଲେ । ୧୮୫୬ ଶୁଟ୍ଟାମ୍ବେର ୯ଇ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ତିନି ଅତ୍ୟଧିକ ମାନସିକ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅରାଜୀକ୍ଷଣ ହେଲା ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଲେ ଏବଂ ଆଶ୍ରାମୀ ହୁଏ ମୋହିତ ହନ । ରମାକ୍ରିସ୍ତାନ ତୀହାର ଏହି ପରିଶ୍ରମ ଶ୍ରୀକାରକେର ପ୍ରତି ଶ୍ରୀ ପ୍ରମରନାର୍ଥେ ମେଟକାକ ହଲେ ଏକଟି ସତ୍ତା ଆହୁତ କରେନ ଏବଂ ଏକଟି ମନୋରମ ବର୍ତ୍ତତା କରେନ । ମୁଖ୍ୟ କୋଟେର ଅଧୀନ ବିଚାରପତି କ୍ଷର ମେଧ୍ୟ କଲିଭିନ୍, ଏଡକୋକେଟ ବେନାରେଲ ମିଟାର ଟେଲିଫର୍ ରିଚି ପ୍ରତି ଡିଚପନ୍ଦିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଏହି ମତୀର ବର୍ତ୍ତତାଦି କରିଯାଇଲେ ।

ଉତ୍ତର-ଶିରିମ ପ୍ରଦେଶଶୀର୍ଷ ହରିଭିନ୍ଦୁ । ରମାକ୍ରିସ୍ତାନ ମୀରବବନୀ ଛିଲେନ, ହର୍ଷଗଣ୍ଡିଆ ଛିଲେନ ନା । ଦେଖିତକର ମତୀରମିତିର କାର୍ଯ୍ୟ ତୀହାର ଆନ୍ତରିକ ମହାମୁଦ୍ରା ହିଲ କିନ୍ତୁ ତିନି ନିଷ୍ଠଳ ରାତ୍ରିର ଆମୋଳମାଜିତେ ବୋଗାନ କରିବେ ଭାଲବାସିତିନ ନା ବା ବଜାନପେ ଏପିନ୍ଧି-ଲାଭେର ଅରାମ ପାଇତେନ ନା । ଏକାକ୍ରମ ମତୀରମିତିକେ ତିନି ଯେ ହୁଇ ଏକଟି ବର୍ତ୍ତତା କରିଯାଇଲେ ତାହାକେ ତୀହାର ଗଢ଼ୀର ଚିକାଶକିରାଇ ପରିଚର ପାଇବା ଥାର । କାବେର

ଉତ୍ତରାମେ ବ୍ରୋଡ଼ବର୍ଗେର କହାକେ ଅଭିଭୂତ ନା କରିଯା ତିନି ଅୟଚିତ୍ତ ସମ୍ବେଦ ସାଥୀ ତାହାର୍ବିଗେର ମନକେ ମୁସ୍ତ କରିଦେନ । ଉତ୍ତର-ପଞ୍ଚମ ପ୍ରଦେଶୀୟ କୁର୍ତ୍ତିକ-ପ୍ରଣୀତିତ ନରନାୟିଗେର ମାହିଯ କରେ ୧୮୬୧ ଖୂଟୀମେ ୨୧୯୮ ଜୀଜୁରାଜୀ ମିବେମେ ଚେହାର ଅବ କମାସ' ମଜାର ଶୂନ୍ଧେ କଲିକାତାବାସୀ ଏକଟି ସାଧାରଣ ମଜା ଆହୁତ କରେନ । ଏହି ମଜାର ରମାପ୍ରସାଦଙ୍କ ମର୍ମପ୍ରଥମେ ଉତ୍ତର-ପଞ୍ଚମ ପ୍ରଦେଶୀୟ କୁର୍ତ୍ତିକର ଏକତ କ୍ରାନ୍ତ ଓ-କରି-ବାରପେର ଏକତ ଉପାର୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଯା ଦିଯାଛିଲେନ । ତାହାର ଇଂରାଜୀ ବନ୍ଧୁଭାବ କିମ୍ବଦଂଶେର ମର୍ମ ନିଯେ ଅନ୍ତ ହାଇଗ୍ :—

"କାମି ଦ୍ୟାଃ ଅନୁଧାନ କରିଯା ସାହ ଦେଖିଯାଇ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ବାକ୍ତିର ନିକଟ ହାଇତେ ସେ ସଂସାର ପାଇଯାଇ ତାହାତେ ମିଳିଥିଲେ ସଜିତେ ପାରି ସେ ବାତାଳା ଓ ଉତ୍ତରପଞ୍ଚମ ପ୍ରଦେଶୀୟ ମର୍ମଜୀବର ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅବଧାରେ ବିଳକ୍ଷଣ ପ୍ରତ୍ୟେ ଆହେ । ବାତାଳାର ମର୍ମଜ ଆର୍ଦ୍ଦ୍ୟ, ଉତ୍ତରପଞ୍ଚମ ପ୍ରଦେଶୀୟ ମର୍ମଜ ପାରିଯାଇ ଓ ଅକାଶ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ମଜା ବଟେ, ଖାଲେ ଶୁଣେ ପ୍ରତ୍ୟେ ପ୍ରତ୍ୟେ ପ୍ରଥାୟଶାଳୀ କୁମ୍ବାଧିକାରୀ ପରିମୁହେ ହୁଏ କିନ୍ତୁ କାହାର ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ କରିଯା ପକାଣ ବା ଏକଶତ ଯାଇଲୁ ଦୂରେ ଲୋକେର ପର ଝୋଖ କେବଳ ମାତ୍ର ଅଜାବ ଓ ବାରିଜୋ ପାଇବିତ । ଏହି ମଜାର ଏକରମ ଏକଟି କାମିକ ବିଶେଷ ବିବରେ ଆଲୋଚନା କରିଯାଇବେ ଏବଂ ତିବି ସଂଗ୍ରହିତ କାମିକ ବିଶେଷ ବିବରେ କୁମ୍ବାଧିକାରୀଗେର ମାହାତ୍ମ୍ୟ କୋମ କଲ ବଳିବେ ଥା । ଦ୍ୱିତୀୟ କହିବାକୁ କିମ୍ବଦଂଶେ

বিশ্ব আসে তাহা হইলে আমি অকৃতিক চিহ্ন বলিতে পারি যে
উকুলপশ্চিম জাহানের বৃক্ষান্ব সময়ের বা ১৮৭৫ খ্রিস্টাব্দের
কাহার কুহা টক শৈশব জ্ঞানের ধৰণ করিব না। উকুলপশ্চিম
জ্ঞানের খুস্তিকর সংক্ষিপ্ত বাবহার কলা মেধাবে জীবোনারজীবী
বিশুল হইয়াছে—কৌবীরসূর্য কেবল সাত শতবীদ্বারে পরিণত
হইয়াছেন, এবং পঞ্জি আমি বলিতেছি না যে অণ্ডিলত: সেই
দেশের দুরিমত্তোষ ব্যবহার বোধেই এই ছর্তিক হইয়াছে,
কুমারি আমার ক্ষেত্র বিশ্বান যে উকুল কবিতা সিগনের সুন্দর মুঠের
সহিত এই তাজগ বিষটক বাক্যা অতি অনিষ্টান্ত বিশিষ্ট
আছে এবং একবিংশতিতের এই সকল বাক্যার সংস্কৃতসাধন করা
আবশ্যিক নয়।

ଲିଙ୍ଗାଳ୍ପ ବିର୍ତ୍ତମାନଙ୍କାର । ଏହି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବ୍ୟାପକୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କାନ୍ତିକ ଟୋକା ଉପାର୍କୁ କରିବାରେ ଲାଗୁ କରିଲେ । ଲାଗୁ କାନ୍ତିଗତ ଓ କ୍ଷର ଭବ ଲିଟାର ପ୍ରାନ୍ତ ରାଜ୍ୟ-ପ୍ରେସାଦରେ ଅତ୍ୟାକ୍ରମ ରେଖ କରିଲେ । କୋନ୍ଦର ମୁଠଳ ବିଧି-ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟରେ ଜଟିଲ ପ୍ରଶ୍ନାଦି ଉପାର୍କିତ ହେଲେ ତୀହାରୀ ରାଜ୍ୟ-ପ୍ରେସାଦର ଅଭିମତ ଜ୍ଞାନିତନ ଏବଂ ଅଧିକାଳ୍ପ ହେଲେ ତୀହାର ପରାମର୍ଶ ଅଛି କରିଲେ । Civil Procedure Bill, Rent Bill, Sale Law, Penal Code, Criminal Procedure, Limitation Laws, Income Tax Act ପ୍ରତି ଅନେକ ଆଇନ ବିଧିବଳ ହେବାର ମଧ୍ୟ ତିନି

Act ଅଭ୍ୟାସ ଅନେକ ଆଇନ ବିଭିନ୍ନ ହିଁବାର ମମରେ ତିନି ଗର୍ଭମେଟେର ଅନୁରୋଧେ ତୀର୍ଥର ଅଭିମନ୍ତ ଓ ମନ୍ତ୍ରବା ନିଶ୍ଚିନ୍ତା କରିଯାଇଲେନ ଏବଂ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ମନ୍ତ୍ରୀ ତୀର୍ଥର ଇତ୍ୟବ୍ୟୋର ହାତା ଅନେକ ଉପକୃତ ହେଲାଇଲା । ରମାଶ୍ରୀଶ୍ଵର ମେକାଣେର କାର୍ଯ୍ୟବିଧି ଆଇନେର ସେ ବିକୃତ ଚିକଣ ଅଧ୍ୟନ କରିଯାଇଲେନ ତାହା ତୁଳକାଳେ ବିଶ୍ୱ ମନୋକୃତ ହେଲାଇଲା । ୧୮୬୧ ପୂର୍ବକେର ମଧ୍ୟଭାଗେ ତିନି ମିଟୋର ବୋକୋଟେର ହାତେ ଲିପ୍‌ଯାଳ କିମ୍ବେ ଯୁଦ୍ଧାବ୍ୟୋର ପାଇଁ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହିଁଲା । ଇତଃପୂର୍ବେ କୋନକ ବାଲାନୀ ଏହି ଉଚ୍ଚପର ଆଶ୍ରମ ହନ ନାହିଁ । ଏହି ଶମ୍ଭେ ବାରିଯୁଗର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଏ ତିନି ଉକାଳଭୀ କରିଲେନ ।

“କ୍ଲିନ୍‌ଟର୍‌କ୍ଲର୍ ଶାସନ ଅନ୍ତର୍ମାନୀ” । ୧୮୬୧ ପୂର୍ବକେର ଶେଷଭାଗେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷିକ ପରିଅମ୍ବେ ତୀର୍ଥର ଆଶ୍ରମ କଥା ହିଁଲା । ଏହି ମମରେ ତିନି ବିଶ୍ୱାସେର ଅନ୍ତର୍ମାନ ମଧ୍ୟେ ଯଥେ ଆଲମବାଜାର ବା ରାଜୀଗଙ୍ଗର ଉତ୍ତାନବାଟିକାର ମମର ଅଭିବାହିତ କରିଲେନ । କିନ୍ତୁ ରମାଶ୍ରୀଶ୍ଵର ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନର ପରେ ଅଲମ ଭାବେ ମମର ଅଭିବାହିତ କରା ଅମୟତଃ । ତିନି ଏହି ମମରେ ଆଇନଅବ୍ୟୋଦର ଟାକା ଅଧ୍ୟନ କରିଲେନ । ଏହି ମମରେ “How we are governed ନାୟକ ଏକଥାନି ଇଂରୋଜୀ ପ୍ରତକ ଅବଲବନ କରିଯା ତିନି “ଇଂଲଣ୍ଡର ଶାସନ ଅନ୍ତର୍ମାନୀ”

নাথক একখানি গ্রন্থ প্রকাশিত কৰিতে বগীয় রাম-
কুমার সর্বাধিকারীকে সাহায্য কৰেন। পুস্তকখানিসেবালে
বিশ্বিষ্টালয়ের পরীক্ষাৰ্থীদিগের পাঠালুপে নিষ্ঠারিত হিল।
এই পুস্তক প্রকাশ বিষয়ে রমাপ্রসাদ কতব্য সাহায্য
কৰিবাছিলেন তাহা পুস্তকখানিৰ চূড়িকাপুঁটি প্রতীত
হৈ। এই গ্রন্থখানি একলে দুষ্পাপ্য হইয়াছে।

বজ্জীৰ ব্যবস্থাপক সভা। ১৮৬২ খণ্টাবে
গেজেটাবী অব. টেটের আদেশাবস্থাবে বঙ্গীয় ব্যবস্থাপক
সভা প্রতিষ্ঠিত হৈ। তাৰ অন পিটার আন্ট লক্ষ ১
ক্যানিংএর অনুমতি লইয়া রমাপ্রসাদকে এই সভার
অনুত্তম সদস্য নির্বাচিত কৰেন। এই সভার আৱণ
তিনিবন দেশীয় সদস্য নির্বাচিত হইয়াছিলেন। কৌহীনও
অতি উগ্রবৃক্ষ বাকি ছিলেন। প্রমাণকুমাৰ ঠাকুৰ, বাজা
প্রতাপচন্দ্ৰ সিংহ বাহাদুৰ ও মৌলবী (পৰে নবাব)
আবহুল লতিফ থাৰ বাহাদুহেৰ যোগাক্তাৰ কাহারও সন্মেহ
বাকিতে পাবে না। কিন্তু কোন দেশীয় সদস্যই
ব্যবস্থাপক সভাৰ রমাপ্রসাদেৰ কাৰ্য্য সকলে কৃকুমাস পাল
একথানে লিখিয়াছেন :—

“In the Legislative Council of Bengal to

which he was nominated on its formation as a Government member, we may say that he was the only man who shewed mettle at all. He approached the questions before it with an intelligence, an appreciation of public wants and feelings, a sagacity, boldness and an authority that certain knowledge and strong intellect always give, which not only defied opposition in the Council, but challenged admiration out of it."

କ୍ର୍ୟାନ୍ତିକ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱକାରୀ ମନ୍ତ୍ରୀ । କନ୍ଧାର ଅବତାର ଲର୍ଡ କ୍ର୍ୟାନ୍ତିକ କାରାରଚପରିନ୍ୟାଗକାଳେ ଡୋହାର ପ୍ରତିଚିହ୍ନ ସ୍ଥାପନେର ବାବହାର କୁନ୍ତ ଦେଶବାନିଗଣ ୧୮୬୨ ଖୂଟୋଳେ ୨୫ଲେ ଫେବ୍ରାରୀ ମିଦିଲେ ଟାଉନହଲେ ଏକଟି ବିରାଟ ମନ୍ତ୍ରା ଆହୁତ କରେନ । ରଧାଶ୍ରୀମାନ ଏହି ମନ୍ତ୍ରାରେ ଏକଟି ଅନ୍ତର୍ମାନ ଅଧୀନ ଉତ୍ତୋଗୀ ହିଲେନ ଏବଂ ଏକଟି ଅନ୍ତାବ ଉପହାପିତ କରିଯାଇ ଏକଟି ମନୋରମ ବର୍ଣ୍ଣା କରେନ । ଏହି ଅନ୍ତାବ କ୍ର୍ୟାନ୍ତିକ ପ୍ରତିନିଧି ପ୍ରତିରୂପିର ଅକୁ ଡୋହାକେ ଇଣ୍ଡିଆର କୋନ୍ଟ ଉପରୁକୁ ପିଲୋଇ ନିକଟ ଥିଲିତେ ଅଭୂରୋଧ କରା

কৃষ্ণচন্দ্ৰ পাত্ৰ

ହେ । କୌତୁଳୀ ପାଠକଗଣେର ଅବଗତିର ନିରିକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଇତ୍ତାହି ବକ୍ରତାଟିର ମର୍ମାମୁଦ୍ୟାନ ନିମ୍ନ ଅନ୍ତର ହିଁଲ :—

“ଆମି କୃତୀର୍ଥ କନ୍ଦାର୍ଥ ଉତ୍ସାହିତ କରିବେ ଅନୁରଥ ହିଁଯାହି ଏବଂ
ଅତୀର୍ଥ ଖାନଦେଇ ସହିତ ଏହି ଅନ୍ତର୍ମାଧ ଆପନାହେଁ ବିବେଚନାର ମଧ୍ୟ
କୁଗର୍ଭାପିତ କରିଛେହି । ରାଜକର୍ମଚାରୀ ସଲିଲା ଏଇରଗ ମାଧ୍ୟମ ମର୍ମାମୁଦ୍ୟାନ
ମାଧ୍ୟମ ଅବହୀନେ ଆସି ବୋଗରାଥ କରିବାର କି ନା ମନ୍ଦେହ । କିନ୍ତୁ ସର୍ବମାନ
ଦେବେ ଆମି ମେତ୍ରପ କୋର୍ଟ ମଧ୍ୟେ କନ୍ତୁତବ କରିବେହି ନା । ଆମର
ମନେ ହେ ଯେ କୋଣ କୁଣ୍ଡି ରାଜକର୍ମ ଏହି କରିଲେଇ ଯେ ତାହାକେ
କୋତୀର୍ଥ ପରିତ୍ରାଗ କରିବେ ହିଁବେ, ମନ୍ତ୍ର ମୁଁ ଓ ମୁହଁ କାବେତ ଅନୁ-
କୁଣ୍ଡି ବିସର୍ଜନ ଦିଲେ ହିଁବେ, ତାହାରତା ଓ ଅନ୍ୟରହେର ଅତି ଗର୍ବ
ଅଭିର୍ମଣ ଦିଲେ ହିଁବେ ଏବଂ ବୀହାରୀ ଶ୍ରାନ୍ତଙ୍କ ଆମଦେଇ ଅନ୍ତର୍ମାଧ
ଅନ୍ତର୍ମାଧ ପାତ୍ର ତାହାକେ ଶ୍ରୀତି ଓ ଶର୍ଷାର ପୁଣ୍ୟଜଳ ଆମଦେଇ ଅଧିକାର
ହିଁବେ ବନ୍ଧିତ ହିଁବେ ହିଁବେ, ଏଇରଗ ବୁଝି ନିଷାନ୍ତ ଆସିବୁକ । କିନ୍ତୁ
କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ, ଆମର ଆମ ଏକଟି କିଶ୍ର ଏବଂ ଅମାଧ୍ୟମ କାର୍ଯ୍ୟ-
ପଞ୍ଜକେ ସମବେତ ହିଁଯାହି । ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟର ଅବସର୍ମେ ଗୃହକଳ୍ୟାମନୋମୁଖ
ପଦର୍ଥ ଦେବାୟଙ୍କୁ ଦିଲାର ଅଭିଭାବ ପକ୍ଷ ଆମଦେଇ କାହା ଏହି
ଦିଲାର ବୀକାଳୀର ଅଧିବାଲିଗଣ ଯେ ଏହି ଅଶ୍ଵ ନମହତ ହିଁଲେମ ତାହା
ମହେ । ବରଦାର ଆମର ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ବେ ନିର୍ମିତ ହିଁଯାହି । କିନ୍ତୁ
କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ
କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ
କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ

लक्ष्मणनिः

କାହା ଆହୁତ । ଇହ କୋମ କିମ୍ବା ଜାତି ବା ଜାନ୍ମାଦେର ମତ୍ତା କହେ, ଶାଶ୍ଵତ ମନ୍ଦିରର ଇତିହାସ ଏହି ମତ ଆହୁତ ହେ ନାହିଁ । ପରମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଆରତ୍ୟରେ ଅତିନିର୍ବିଲ୍ଲପ ଅମ୍ବନ୍ଦ୍ୟ ଜାତି ଓ ମନ୍ଦିରରେ ଅତିନିର୍ବିଲ୍ଲ ଦେଖାଯାଇ ଏହି ବନ୍ଦରେ ବନ୍ଦ ହେଲା କାର୍ତ୍ତିକାର ଏହି ଦ୍ୱାରା ପକ୍ଷାଯ ଆରତ୍ୟର ପତ୍ରୀର ଶକ୍ତୀ ଓ ଭକ୍ତିର ପାଇଁକେ ଅନ୍ତିମାନ୍ତରି ଅବାଳ କରିବାର ଜଣ୍ଠ ମହିନେ ହେଲାହେଲା ।

"ଏହି ମହୋମଦପଣ୍ଡ ବିଳ ଆମାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଧର୍ମକାନ୍ତ ତାହା ହେଲେଣେ ଏହି ଶୁଣ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିତବ୍ୟ ଆରତ୍ୟରେ ଯଥ ଲାଭ କ୍ଷମିତି ଯେ ଶର୍ଣ୍ଣଶର୍ଣ୍ଣିଯ କାର୍ତ୍ତି କରିଯାଇଲେ ତାହାର ସଜ୍ଜାଲୋଚନା କରିବାଟ ଆମାର ଅନୁଷ୍ଠାନି ହେଲା । ମେ କରନ୍ତେ କ୍ଷେତ୍ରେ ପୁନରାଳୋଚନା କରିଲେ ହରାନ ଆପନାରୀ ଏହି କିନ୍ତୁ ଦେଖିବେ ପାଇଁବେ ନା ଯାହାକେ ତଥୁ ବଳମୟୀ ଯାର ବା କୁଦର ବିମୁଦ୍ଦ ହେ । ଶିଖାଟି ଅଥବା ଶୌର୍ଯ୍ୟମର ଯୁଦ୍ଧ ମଂଦିରି ଓ ବିଜିତ ହେଲାକେ, ବିଲାମ ରାଜ୍ୟବିଶ୍ଵାତି ହଟିଯାଇଁ । ତାହାର ଶମନକାଳେ ଆପନାରୀ ହରତ ଏହିପଣ ଟଟନାର କଥା ଶୁଣିବି ପାଇଁବେ ନା, କିନ୍ତୁ ନାଶକିଗଲ, ଲାଭ କ୍ଷମିତି ଏହିଲ କୁଣ୍ଡି ଉତ୍ସତି ସ୍ଵାଧିତ କରିଯାଇଲେ, ଆପନାଦେର ଶଳ୍କାଗ୍ରେ ହର୍ଷ, ଆପନାଦେର ଶ୍ରୀମତେମ ଅଧିକାର୍ତ୍ତାତି ଦେଖାର କଷ୍ଟ, ଆରତ୍ୟର ଅଗଳେର କଷ୍ଟ, ଏହିଲ କହାବେଶକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟହାର ଅନୁଷ୍ଠାନି କରିଯାଇଲେ, ଯେ ମେ ଟକକେର କମଳୋଟିଲା କରିଲେ ଆପନାରୀ ଏବଂ ଆପନାଦେର ଉତ୍ସର ପୁନ୍ରସଗନ୍ଧ ଆରତ୍ୟରେ ସର୍ବତ୍ରେଷ୍ଠ ଉପକାରକ ବଜିରା ଲାଭ କ୍ଷମିତି ମାତ୍ର ଚିତ୍ରିତ ପୂଜା କରିବାର ଧରେଟେ କାରଣ ବିଜାହାନ ଦେଖିବେ । କୋଣାର୍କ ଜାତିର ଇତିହାସେ ଯାହାର ତୁଳନା ବାହି-ବାହି ଧର୍ମର ମେଇ ମହାକଟକାଳ ହିନ୍ଦି କିମ୍ବା ଆମାରିଗକେ ଏବଂ ଆରତ୍ୟ କର୍ମକେ ରକ୍ଷଣ କରିଥାଇଲେ, ପୂର୍ବବର୍ଷା ବଜାଦେର ପର ଆମାକେ କି

ତାହା ପୂର୍ବରୀ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିବାର ହେବେ ? ଯଥିମେ ଶୁଭ୍ରାଶୀରଦିଶେର କ୍ରୋଧାଶ୍ଚ
ଅବଳିତ ଇହା ଡେଟିଲାହିଲ, ବନ୍ଦ କାମାଦେବ କୋଟି କୋଟି ବେଶବାଦୀର
ମଧ୍ୟ କଥେକମନ ମାତ୍ର ଆଶ୍ର ବାକ୍ତିର ବୃକ୍ଷମ କାହା ତାହାରିଗଙ୍କେ ଅଭି-
ହିମାଶ୍ରଦ୍ଧା ଏ ବୈପରିବିଶ୍ଵାତନେ ଉତ୍ସେଚିତ କରିଯା ତୁଳିଲାହିଲ, ତଥିର
ଏହି ବହିପୂର୍ବମର ଅଧିକା ମାଇସ, ଅବିଚିନ୍ତି କ୍ଷାରପରତା, ମଧ୍ୟମ ଏ
ମୁଦ୍ରାକ, ଆଗମ ମିଟ୍ଟାବୀକେ ଅକାଳ ଏ କଳାକିଳ ସ୍ଥଳୀର କଥଳ ହେବେ
ରକ୍ଷା କରିଯାଇଲ, ଅହାରାଶୀର ଦୀର୍ଘକଳ୍ପ ଲାକ ରକ୍ଷା କରିବା
ତାହାରେ ଜୀବମ ଏ କୁତ୍ସମଳକ୍ଷି ପୂର୍ବବୋଲ୍ ହଇଲାହିଲ ଏବଂ ତୋହାରି
କୁପାକ ଆଜି ଆମଜା ଏହି ବୁଝି ମନ୍ତ୍ରାଦି ବାବୀନ ମଧ୍ୟରିକଥିମେ ବିକା ଏ
ଅଶ୍ରୋତ୍ତମ ହୌରି ଜାଇଟା ମନ୍ତ୍ରେତ ହେବେ ମେର୍ଦ୍ଦ ହଇଲାହିଲ । ଅହାରାଶୀର
ହେଲା ତୋହାରେ ଶାମକାଳେର ଅଳକାରମନ ପୁରୁଷଙ୍କର କଥା—ସାହାକେ
ହିନ୍ଦୁମଣେ ତୋହାର ଶାମକର ଲୋହମୁଦ୍ର ଥିଲା ଯାଇଥେ ପାରେ । କିମ୍ବା ସାହା
ତୋହାର ଶାମକାଳେର ମୁଦ୍ରମୁଗେର କଥା—ଶୁରିମେର କଥା—ଶାରମ କରିବ
ତାହା ହିଲେ ଆପଳାର ଦେଖିବେ ପାଇଲେବ ଯେ ଦେଶେର ମଧ୍ୟ ଶାରି ଏ
ତୋହାରାନ ଏବଂ ଶାରତରେତେ ଅର୍ଥିକ, ସାମାଜିକ ଏ ମାନ୍ୟିକ
ଉତ୍ସବ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇଲା ତୋହାର ଶାମକାଳେର ଦେଶ କୁର୍ଯ୍ୟକ ବନ୍ଦର
ବିଶେଷିତ ହିଲାହିଲ । ଅର୍ଥର କଳ୍ପ କଳ୍ପ ଏକ ବୌଦ୍ଧ ଏବଂ କାମାଦେବ
ମୂଳ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କହିଥାଏଇ ଲଟ୍ କାର୍ଯ୍ୟର ମନ୍ତ୍ରକେ ଅବିବାଦେର ପୂର୍ବିତ୍ତ ଏ
ଦେଖିଯା (ହିତ ଅବିବାଦେର ପୂର୍ବିତ୍ତ ଦେଖି ମେ ଅବହାର ମୋଦ୍ଦାର
ବଳିମା ବିବେଚିତ ହିତ ମା) ଅନାଧାରେ ମହାମରକାରେ ବୌଦ୍ଧ ଏ
ଶାରକାରେ, ବାଜରାର ଏ ବାଜରାର କ୍ଷାରପରତା ଅନ୍ୟ କୁଳଗାର
ଶହିତ ବିଚାର ପୂର୍ବିକ ସଂବାଦୀଗ୍ରହିତାରେ ଉତ୍ସିତ ଅଭିନାହିଲେନ ।

“ଅହାରାଶୀର, ଅଯୋଧ୍ୟର ବାଜରାର କ୍ଷାରପରତା ଅଭିନାହିଲେନ ।

ମେଇ ପରେଶର ନୃତ୍ୟ ବଳ୍ପୋବନ୍ତେର କଥା, ଶିଖିହତ୍ୟା ମିଥାରଖେର କଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ଅଥବା ଅଧିକାରୀଙ୍କାରେ ଏଟକେଣୀର ରାଜୀ ଯହାରେ ଜାତିଗ୍ରହଣେର ପ୍ରତିକ ପ୍ରତାଙ୍ଗଶେର ଅତିବର୍କାରୀ ବିଦୁତିତ କରିଥାଏ କଥା ପରିପ କରନ, ଅଥବା ବିଜୀରଣିତାପେର ଜଙ୍କାକେର କଥା, ଧୀମୀ କରିବ ନିର୍ବିଶେଷେ ଶକଳକେ ଶୀଘ୍ରମାତ୍ର ଶିଖିଷ୍ଟି ନିରାପତ୍ତେ ତୋଗ କରିବେ ବିଷାର ଅଟ୍ଟ ମେଓରାବୀ ଓ କୌଜାବୀ କାର୍ଯ୍ୟବିଧି ଅଗ୍ରବିନ୍ଦେର କଥା, ଶିଖିବ ବିଷାରେ ଉତ୍ସାହବିନ୍ଦେର କଥା, ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ବିଜୀରଣିତ ଯୁଗୋରୀଙ୍କ ଶୂନ୍ୟବେଳେର ଜୀବଜାବୀ କରିବା ଦେଶେର ଐତିହ୍ୟ ମୁଦ୍ରିତ କଥା ପରିପ କରନ, ଏହି ଶୂନ୍ୟବେଳେ ମାଜାଜୋର କାହିଁ ଓ ଧୀରେର ସହଜ ଇକାର ଟେଟାର କଥା, କୁମିଳଦ ଓ ପଞ୍ଚିତ ଅଥି ବିକର୍ତ୍ତା ସଂଭାବନା ସାଥରେ ବାନ୍ଧାଦିର କଥା ପରିପ କରନ, ଆପନାରା ମେଧିତେ ପାଇବେଳ ସେ ଭାବନ୍ତବିନ୍ଦେର କଳ୍ୟାଣୀ ଶର୍ତ୍ତ କ୍ଷୟବିନ୍ଦେଇ ଚିନ୍ତାର ପ୍ରଥବେ ବିବର ଛିଲ । ତୋହାର ଶାସନ-କାର୍ଯ୍ୟର ସର୍ବତ୍ରସାମ କୌଣସିତକ—ବାହାକେ ବାହ୍ୟବୋକ 'ଲେଟିବ' ରାଜ୍ୟାଳୟର ଅଧୀନୀ କଲେବ—ମେଇ ଜାଣୀର ରାଜ୍ୟାଳୟର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଟିଲେର ଅନ୍ତର ଆପନାରେ ଅବୋଦୋଗ ଆଭିଷେଷ କରିବେଛି । ୧୯୨୯ ଶ୍ରୀଟାଳେ କର୍ତ୍ତ କୁଟୁମ୍ବିର ଦେଖିବ ଏହି ଶକ୍ତିତତ୍ତ୍ଵ ମୁଦ୍ରାପାତ୍ର କରିବାଛିଲେବ ସଟ୍ଟ, କିନ୍ତୁ କର୍ତ୍ତ କ୍ୟାମିନ୍ଦେଇ ଶାସନ କାମେଇ ଉତ୍ତା ଅଭିଷିତ ହୁଏ । ତୃଯାଧିକାବୀ ଏବଂ ଅରାକ୍ଷ ମହାତ୍ମ ହାଜିହିରଙ୍କେ ବେଳ, ଧାରି ଓ ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷେ ଦେଶେର ଉତ୍ସତି-ବିଷାରେ କର୍ତ୍ତ ମାରିଛିପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତା କଥାର କରିବା ତିନି ଭାବନ୍ତବିନ୍ଦେ ଏକପ୍ରକାର ସାମରଶାମନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାଛେ ଏବଂ ଆଶ୍ୟଦେଇ ଆକାଶମୀର ଅର୍ଦ୍ଧବାତ ରାତରକାହିଁ ହେଲେଇବିଗକେ ଯୁଗୋରୀଯିପେର ନହିଁତ ସମୟର ଅଧିକାର ଅଧାର କରିବାଛେ । ଆମାଦେଇ ଶୂନ୍ୟପୂର୍ବବସ୍ଥ କି କରିବାକୁ କରିବାକୁ କରିବେ ପାରିବେ, ଆମରା ଯାହା ଏତ୍ୟକ କରିବେଛି ତୋହାମେର କି ତାହା ଶୁଦ୍ଧିବାବତ ବୀକାବମା ଛିଲ, ଦେ ତାଙ୍କା ଧିନକର ରାତ ବା ରାତର

ଅଭାଗକୁ ଶିଖରେ ଖାତ ଦେଖାନ୍ତି ଖିଟିଲ ରାଜନୀତିଲିଖି ଓ ଲେଖଟେବାଟେ ପର୍ବତରେ ସହିତ ମାତ୍ରଜ୍ୟାପନିନ ସହାଯ ଏକତ୍ରେ ଉପବେଶନ କରିବା ମେଇ ଅତୁଳ ଅଭାଗାଦିତ ଖାସମକର୍ତ୍ତାହିପକେ ହେଲାହିତକର ବିଷରେ ପରାମର୍ଶ ଦିବେନ ?

“କତ୍ତମହୋଦୟଗତ, ଏହି ମନ୍ଦ ଏବଂ ଏହିଜଣ କାର୍ଯ୍ୟର ବାବେ ଶର୍ତ୍ତ କ୍ୟାବିର ମହାରାଜୀର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପାଇବି, ଶୁଦ୍ଧ, ମନୋବ ଓ ରାଜନୀତି ଶୁଦ୍ଧଭିତର କରିବାଛେ । ଏହି ମହାରାଜ ପ୍ରତି ଅକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧରେ ମନ୍ଦ, ତୀହାର ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ଦର ଶୁଦ୍ଧିକାର କାହାର ବିଚକ୍ଷଣ ଏବଂ ଉତ୍ସାହ କ୍ରିତି ଦାଖା ପରିଚାଳିତ ମୁଖକାରୀର ଶୁଦ୍ଧିଚିହ୍ନ ରୂପନେର ଜଣ୍ଠ ଆସିବା ଅକ୍ଷ ଏହିଜଣରେ ମନ୍ଦବେତ ହେଇଥାଇ, ଏବଂ ଇହା ଆଶ୍ରୟ କରା ବାବ ବେ, ଆସିବା ଅକ୍ଷ ଏହି ମନ୍ଦର ଯାହା କରିବ ଏବଂ ମନ୍ଦର କରିବ କହାରା ଅଗନ୍ତକେ ଦେଖାଇତେ ପାରିବ ସେ ରୂପଦରକର୍ତ୍ତାର ମୁଖକାରୀ କୃତଜ୍ଞତାର ଶହିତ ଶ୍ରୀକାର କରିବେ ଏବଂ ତୀହାଙ୍କେ ଶୁଦ୍ଧିତ ଅଭାଗପୂଜାଜଳ ଅଦାନ କରିବେ ତାରତମ୍ୟ କବନ୍ଦୀ ପଞ୍ଚାତ୍ୟଗତ ବାହେ ।

“ମହାପରିଗତ, ମେ ମହାରାଜକେ ଆସିବା ଶୋକବ୍ୟୁଲିତ କାହା ବିଳା ଦିଲେଇ ତୀହାର ପ୍ରତି ଆସିଦେଇ ଶୁଦ୍ଧଜାତାର ଉପରୁକ୍ତ କି ଶୁଦ୍ଧିଚିହ୍ନ ପ୍ରାପିତ ହୁଏବା ଉପରୁ ଉପରୁ ତାହା ଆବି କରିବା କରିବେ ଅକ୍ଷ । କିନ୍ତୁ ମେ ଏତୋବ୍ରତ ଆପନାହିନେର ନିକଟ ଉପହିତ କରା ହେତୁକେ ତାହା ଏହି କରିବେ ସମ୍ମାନ ମସର ଆଦି ଆପନରେ ଶହିତ ଏହି ଅଗୁରୋଧ କରିବେହି ସେ ଆପନାବା ମେ ଶୁଦ୍ଧିଚିହ୍ନ ରୂପର କରିବେନ ତାହା ବେଳ ଶର୍ତ୍ତ କ୍ୟାବିରଙ୍କେ ଉପରୁକ୍ତ ହା, ତୀହାର ଶକ୍ତି ଏବଂ ଅଶ୍ରୁମୌର କାର୍ଯ୍ୟର ଉପରୁକ୍ତ ହା ଏବଂ ଆରତ୍ୟଦ ଓ ତୀହାର ଶକ୍ତି ଶକ୍ତି ଅଧିକାସି, ବାହାଦୁରର

ଅଭିରିଧିକାଳରେ ଆମଦାର ଏହାମେ ମହିତେ ହଇଯାଇଲେ, ତାହାରେ
ଉପ୍ରକୃତ ହୁ ।”

ଲଙ୍ଘ କ୍ୟାନିଂକେ ବିଦ୍ୟାର ଅଭିମଳନ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବାର
ଅଛ ଏହି ମତ୍ୟ ସେ ସକଳ ଶ୍ରମିକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିର୍ବାଚିତ ହଇଯା-
ଇଲେନ ତଥାଧ୍ୟେ ରମାପ୍ରସାଦ ଅଛନ୍ତମ । ରମାପ୍ରସାଦ ଲଙ୍ଘ
କ୍ୟାନିଂଏର ଶ୍ରୀତିରଙ୍ଗ ସମିତିର ମଞ୍ଚାଧିକ ନିର୍ବାଚିତ ହଇଯା-
ଇଲେନ ଏବଂ ଶ୍ରୀତିରଙ୍ଗାର ଜମ୍ବୁ ପ୍ରାଚ୍ୟତ ଟୋକା ହାନ କରିଯା-
ଇଲେନ ।

ଆନ୍ତି ଶ୍ରୀତିରଙ୍ଗଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିତି । ହୁଏ ହାତ
ଧରେ ସର୍ବପରିପ୍ରକାଶ ଲେଫ୍-ଟେନାଟ୍ ଗର୍ବର ମୁବ୍ ଜନ୍ ପିଟର
ପ୍ରାଟକେ ବିଦ୍ୟାର ଅଭିମଳନ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବେ ସେ ସକଳ
ଦେଶନାୟକ ତ୍ୱର୍ତ୍ତସ୍ଥିତେ ଗମନ କରିଯାଇଲେନ ତଥାଧ୍ୟେ ରମା-
ପ୍ରସାଦକେ ମେରିତେ ପାଇସା ଦିଯ । ରମାପ୍ରସାଦ ତୀହାର ଶ୍ରୀ-
ରଙ୍ଗ ସମିତିର ଅନ୍ତର୍ମାନ ସମ୍ମତ ନିର୍ବାଚିତ ହଇଯାଇଲେନ ।

ହାଇକ୍ରୋଟେର ବିଜୋକ୍ତି । ପୂର୍ବ
ଏବେଳେ ସମର ଆମାଲଟ ଓ ଶ୍ରୀପ୍ରିମକୋଟ୍ ନାମକ ଦ୍ରାଇଟି ସର୍-
ଅଧାନ ବିଚାରଣାର ଛିଲ । ସମର ଆମାଲଟ ବିକୋପ୍ପାନିର
ଆମାଲଟେ ଯଥାରେ କୋଟିର ମୋକକମାର ଆପିନ ଖନା ହେଇତ ।
ଏହି ଆମାଲଟେର ବିଚାରଣିତିଦିନେର ମେଶେର ଆଚାର ବାବହାରାମି

সহকে বিকিৰ অভিজ্ঞান প্ৰযোজন কৰিব। এতদেশীয় বিচারকগণেৰ বৈধতা হইতে ইহোৱা নিৰ্বাচিত হইতেন। সুপ্ৰিমকোর্টেৰ বা মহারাজীৰ আমলতেৰ বিচারপত্ৰিমন বিলাপ হইতে আমিনতেন। বলা বাহ্যিক, এই দুই আমলতেৰ বিচারপত্ৰিমন মধ্যে প্ৰায় সন্মোৰ্মসিত ঘটিত। দুইটা বিচারালয়ৰ একত্ৰ কৰিবা একটা হাইকোর্ট প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবাৰ কথা ১৮৬৫ খৃষ্টাব্দে একবার উচিত্বাবলি কৰিব কোন কাৰণ বশতঃ উহা স্বাপিত কৰা তখন যুক্তিমূল বোধ হৈ নাই। ১৮৬১ খৃষ্টাব্দে সুব চাৰ্লস উড় পালিয়ামেন্ট হাইকোর্ট স্থাপনেৰ কথা পুনৰায় উত্থাপিত কৰেন এবং বিচারপত্ৰ নিয়োগ সহজেৰ নৃতন নিৰ্বাচিত কৰিবিত কৰিবাৰ অভিজ্ঞান প্ৰক্ৰিয় কৰেন। মহারাজা লক্ষ কানিং হার্টার অকৃতিসম্বন্ধ উদ্বোধনীৰ সহিত "expressed a decided opinion that Native Judges well trained, were as well qualified as any other persons to take their places by the side of English Judges in the High Court."

ବ୍ୟାପକାଦେଶ ଅନୁର୍ବ ପ୍ରତିକା ଦେଖିଲାଇ ଯେ ଶତ କ୍ୟାନିଂ
ଟୋକାର ଏହି ଅଭିଯତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିଯାଇଲେ ଏଇକଥିପ ଅନୁର୍ବାନ

কবিবাব যথেষ্ট কারণ আছে। বর্জ হোল্লিনের প্রাইভেট
সেক্রেটারী মাননীয় টি, জে. হোল্ল-থুরলো (Hon'ble T,
J. Hovell-Thurlow) ১৮৬৭ খ্রিস্টাব্দে প্রকাশিত "The
Company and the Crown" নামক গ্রন্থে এই সবকে
পিখিয়াছেন :—

"On its (High Court) bench two new and startling precedents had been adopted. Natives were to be appointed to this high tribunal, with power to judge our countrymen in criminal as well as civil cases ; and for the first time, natives of high rank became entitled to the same emoluments as their English colleagues. * * * The statutes of the Court had been thus liberally framed, bearing in view a man of proved integrity and parts. Ramapersad Roy was a name, at the very sound of which corrupt vakeels or pleaders quitted court. He was without price, and the office had been made for him ; but ere the letters patent had

Yellow Karopanum
dark blue and
for a small tree
and in the ground
Young
Prairie

reached Calcutta he had died. Shumnbhoo-nath Pundit Roy Bahadoor indeed was found to reap the honours invented for another ; but the new High Court went forth shorn of its greatest ornament."

প্রথম আগতি সর্বেও অবশ্যে এই বৎসর পার্লিয়া-মেটের মৃত্যু বিধি দ্বারা হাইকোর্ট প্রতিষ্ঠা হয়ে ইল এবং একজন মেলীয় বিচারপতি নিযুক্ত করিবারও আদেশ আসিল । ১৮৭২ খন্ডালে হাইকোর্ট প্রতিষ্ঠিত হইল । রমাপ্রসাদ অপেক্ষা ঘোষাতর বাস্তি কেহ ছিলেন না । তিনি এই প্রতিক্রিয়া ধর্মাধিকরণে বিচারকের আসন অলঙ্কৃত করিতে পারিতেন । পবর্তী জেনারেল লর্ড এল্গিন তাহাকে এই পদের অস্ত মনোমোত করিলেন এবং শান্তীয় হিটার হারিং-টেলকে দিয়া রমাপ্রসাদের নিকট সংবাদ পাঠাইলেন যে ভারতস্বাত্ত্ব তাহাকেই এই উচ্চপদে অভিষিক্ত করিবারেন । কিন্তু তখন অভ্যাধিক পরিষ্কারজনিত রোগে রমাপ্রসাদ মৃত্যুশয়া আশ্রম করিয়াছিলেন । দেশবাসীর ভবিত্ব উত্তীর্ণ আশা দেখিয়া রমাপ্রসাদের আবল প্রচুর হইল । তিনি হারিংটেলকে ধন্যবাদ দিয়া কিন্তু শুধু

ବିଲିଙ୍ଗେନ, "ଆଖି ଏଥର କୈକଟର ବିଚାରଣାରେ ମଧୁବେ ଥାଇ-
ଦେଇଛି । ନିରୋଗ ପତ୍ର ଲାଇସା ଆମି କି କରିବ ।" *

ପରାମ୍ପରାକରମନ୍ । ବାନ୍ଧବିକ ବାବାଗକ
ମନ୍ତ୍ରାର ଧ୍ୟାନପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ, ଲିପ୍ଯାଳ ବିମେଶ୍ ଜ୍ଞାନରେ ପରିଅମ-
ନାଥ କାର୍ଯ୍ୟ, ମହା ଆମାଲତେର ସର୍ବପ୍ରେକ୍ଷଣ ସବହାରାଜୀବେର
କାର୍ଯ୍ୟ, ଏବଂ ଅଞ୍ଚାର ଅନହିତକର କାର୍ଯ୍ୟର କୁର୍ବାକୁ ରୂପ-
ଆନ୍ତରିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିବାହିଙ୍ଗେ ।
ତଥାପି ଦିନ ରାତି ତିନି କର୍ମେ ନିଜତ ପାକିତେନ । ଶାର୍ଯ୍ୟର
ଶତରୂପକତ ନାହିଁ ୧୮୯୨ ଜୁଲାଇର ସନ୍ଧାନାବେ ତିନି
ବକୁଳହୋଗେ ଆଜାନ୍ତ ଇହିହା ଶର୍ଯ୍ୟାଗତ ହିଲେନ । ଡାକ୍ତର
ଶୁଭେନ, ଡାକ୍ତର ଶୁଭିବ, ଡାକ୍ତର ଶାକବେ, ଡାକ୍ତର ଶୁଭ,
ଶୁଭ୍ୟକୁମାର ଶର୍ଯ୍ୟାଧିକାରୀ ପ୍ରତ୍ଯକ୍ଷିତ ସରରେ ଅନ୍ତର ଚିକିତ୍ସକ-

* ଅମର କବି ମୌର୍ଯ୍ୟ ତଥିରଚିତ୍ର 'ମୁରୁଦ୍ଵୀପ' କାବ୍ୟ ରମାକ୍ଷ୍ରସାମର
ଅକାଲମୟହୃଦୟର ରୂପ ପ୍ରକାଶ କରିଯାଇଥିଲା ୧୦୦

"ଜାହିନ ପାରଗ ରଥାଶାକ ପ୍ରକର
ମାଣିତ ଶବେଶ ହିତ ହିଲେନ ତ୍ୟଗର ।
ଶ୍ରୀମଦେ ଯିଚାରପତି ଦେଇ ବିଜ ହା,
ଅନୁମିତ ହାଲ କିନ୍ତୁ ନା ହକେ ଟାନ,
ଅଭିଧେକ ହିଲେ ଦେଲ ଶମନ କୁଳନ,
କୋଖା ରାମ ରାଜୀ ହର କୋରୀ ଦେଲ କଲେ ।"

ଗନ୍ଧେର ପ୍ରାଣପଥ ଚେଟୀତେ ରୋଗେର ଉପଶମ ହେଲାନା । ସାହିତ୍ୟ ମିମୁନିରୀର ବାଟୀ ହିତେ ତୋରବୀତେ ସାହାକର ହାଲେ ତୋହାକେ ହାନୀପରିତ କରିବା ଚିକିତ୍ସା କରା ହିତେ ଲାଗିଲା । ସଥିନ ରୋଗେ ଶବ୍ଦାଗର୍ତ୍ତ ତଥାତେ ରମ୍ଭାନ୍ତ୍ରସାଦ ଦେଶେର କଥା ପୂର୍ବେ ନାହିଁ । ତିନି ଆସ୍ତୀର ବର୍ତ୍ତଗମକେ ସଂବାଦପାତ୍ର ପଢ଼ିବା ତୋହାକେ ଶୁଣାଇତେ ବଲିତେନ ଏବଂ ଜନହିତକର ଅର୍ଥାନାହିଁ ସଂବାଦ ଲାଇତେନ । ସଥିନ ଇଂଗିଶଭାଷାରେ ଟେଲିଗ୍ରାଫ ଲଙ୍ଘ କାନିଂଫ୍ରେର ସ୍ଵଭାବବାଦ ବହନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତଥିନ ରମ୍ଭାନ୍ତ୍ରସାଦେର ନାମରେ ଅଛି ଦେଖା ଦିଲା । ପଟୀର ଦୀର୍ଘନିଃବାଦ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା ତିନି ଥିଲେ ଧିରେ ବଲିଲେନ, “କାରାତବର୍ଷ ତୋହାର ସର୍ବଶ୍ରୀର ସ୍ଵର୍ଗକେ ହାରାଇଯାଇଛେ ! ମେଇମିନ ହିତେ ତୋହାର ମନେ ଏକ-ଏକାର ଧାରଣା ହେଲା ସେ ତୋହାର ଓ ସ୍ଵତ୍ତାକାଳ ଆସଇ । ତୋହାର ରୋଗ ଉଭରୋକ୍ତର ବୁଝି ପାଇତେ ଲାଗିଲା । ମାନମୀର ହିଟ୍ଟାର ଛାତିଏଟିନ, ମାନମୀର ମିଟୋର ରେକମ୍, ପ୍ରଫେସର ଲୀଜ, ମିଟୋର କରେନ୍ ଏତ୍ତି ରୁପ୍ରିମ କୌଲିଲେର ସମ୍ମତ, ଅତି, ଗ୍ରାନଟ୍ସେଟ୍ୟେର ସେଫ୍ଟଟାରୀ, ବ୍ୟାରିଟୋର, ଅଧ୍ୟାପକ ହିତେ ସାମାଜିକ ବ୍ୟକ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରମ୍ଭାନ୍ତ୍ରସାଦେର ସକଳ ପ୍ରେସିର ବନ୍ଦ ଓ ଏତିଭାବୁକଗଲ ତୋହାର ବାଟୀତେ ଗିରା ତୋହାର ସାହ୍ୟ ସଂବାଦ ଲାଇତେ ଲାଗିଲେନ । କିନ୍ତୁ ଦେଶବାସୀର ଓ ବିଦେଶବାସୀର ଅଜ୍ଞା, ସଜ୍ଜାର ଓ ଶ୍ରୀତିର ଅଧିକ, ରମ୍ଭାନ୍ତ୍ରସାଦେର କାଳ ପୂର୍ବ ହିଯାଇଲା । ୧୮୬୨ ଜୁଲାଇରେ ୧୩୦

ଆମ୍ବାଟ (୧୮୬୫ ଖ୍ରୀବଳ ୧୨୬୧ ବଜାଳେ କଞ୍ଚକାର ବେଳା ବିଶ୍ଵ-
ହରେର ମହା ତିନି ଇହଧାମ ପରିଭ୍ୟାଗ କରିଯାଇଲେନ । ବଜାଳେ
ଏକଟି ପ୍ରକୃତ ମନ୍ଦିର ବୁଝାଇଲେନ ।

ପ୍ରକୃତିଭକ୍ତାର ଚେଷ୍ଟୀ । ରମାଶ୍ରୀନାଥର ମୃତ୍ୟୁ
ନବର ବଜାଳେ ଶୋକେ କାତର ହଇଯାଇଲା । ଇଃଲିମଥାନ,
ହୃଦ୍ରବ୍ୟା ପ୍ରକୃତି ଇଃରାଜ-ମନ୍ଦିରିତ ସଂବାଦପତ୍ରର ଉଚ୍ଚକର୍ତ୍ତେ
ତୀର୍ଥର ବିବିଧ ମୁଦ୍ରଣର ପ୍ରକାଶ କରିଯାଇଲେନ । 'ଶୋଯ-
ପ୍ରକାଶ' ହିଁତେ ଉକ୍ତ ମିରଲିଖିତ ଅଂଶ ହିଁତେ ପ୍ରତୀତ ହର
ବେ ଏବେଳେ ରମାଶ୍ରୀନାଥର ପ୍ରକୃତିଚିତ୍ର ଫ୍ରାପରେବ ଚେଷ୍ଟୀ ହଇଯା-
ଇଲା :—

"ଟାକାଶକାଳେ ବରିଲାଲେ ହିଁତେ ଏକବନ ଲିଖିଯାଇନ, କାହାକୁ
ଉକ୍ତିଲ ବାବୁ ବିଦେଶର ବାସେର ସ୍ତର ଟାହାର ବାଟୀଟେ ରମାଶ୍ରୀନାଥ ବାବୁର
ପ୍ରକାଶର ଏକ ଚିତ୍ର ହଇଯାଇଛେ । ଇହାର ମଧ୍ୟ ୨୦୦, ଟାକା ଉପରେ,
ରମାଶ୍ରୀନାଥ ବାବୁର ପ୍ରକାଶ କି ଚିତ୍ର କରା ହିଁବେ, ମାତ୍ର ଏଥିରେ କାହା
ହିଁବ କରେନ ନାହିଁ । ଏହି ଟାକା କାରଣବିନ୍ଦୁ ମଜାର ମିକଟେ ପ୍ରେରିତ
ହଟିଥିଲା । ହରିଲ ମରାଜ-କୃତ * ନିର୍ମିତ ହିଁଲେ କର୍ମଶୀଳ ରମାଶ୍ରୀନାଥ
ବାବୁ ଏକ ଚିତ୍ରିତ ଅଭିନ୍ଦିତ, ଆରା ଅଧିକ ଟାକା ସଂଗ୍ରହୀତ ହିଁଲେ

* ମହାବୀ କାଶୀମର ମିହ ଅଞ୍ଚାର କରିଯାଇଲେନ ମେ, ହିନ୍ଦୁ
ପୋଟ୍‌କ୍ଷଟେର ଖଦେଶପ୍ରେରିକ ମନ୍ଦିରକ ପହିରିଟଙ୍କ ମୁଶ୍କୋଧାରେ
ପ୍ରକାଶର ଏଥିଟି ମଦାମଦା ବିର୍ଦ୍ଧିତ ହଟିଥିଲା । Federation Hall

ତୋହାର ଅନ୍ତରମ୍ବୀ ଅର୍ଦ୍ଦ ଅଭିଭୂତି କରା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ହରିଶ ନରାୟଣଙ୍କୁ କେବଳ ଆମାରିପେଇ ଆତିଶ୍ୟଧର୍ମ ମୁତ୍ତରମାର୍ଗ ମୃହ କରା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

(ମୋହାରିକାଳ ୧୦ ଜାନୁ ୧୯୯୧)

କିନ୍ତୁ ଏ ପରୀକ୍ଷା କୋଣାର୍କ ରମାକ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରତିଚିହ୍ନ ଅଭିଭୂତ ହେଲାଇବେ ବଣିକା ଆମରା ଆଜ ନହିଁ । ତୋହାର ପ୍ରତିଚିହ୍ନର ଅତୀବ ସେ ଆମାରେ ଆତୀର କଳକୁର ବିଷୟ ମେ ବିଷୟରେ ମଜ୍ଜକ ନାହିଁ । ୧

ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିର୍ଭିତ ହେଲାର କଥା ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିର୍ଭିତ ହେଲାର କଥା ହୁଏ । କାମୀଅନ୍ତର ବାଜି ବିର୍ଦ୍ଦାଶେର କଟ ମୁହି ବିଦ୍ୟା ପାଇଁ ବିଶ୍ଵିତ କର୍ମ ଏବଂ ଅର୍ଦ୍ଦଶାହୀ ଅମ୍ବା କରିବେଣେ ମଜ୍ଜକ ହେଲାଇଲେ । ଏହି ମଜ୍ଜକ ମୃହ ଲାର୍ଡ କ୍ଯାନିଙ୍କେର ଅନୁରମ୍ଭୀ ଅଭିଭୂତି ଗୁଡ଼ର ଅବ ପିଟାର ପ୍ରାଟେର ଡେଜନ୍ର ଇକିଥେ ହେଲାରର ଅନ୍ତର ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ହରିଶ-କ୍ରୁତି-ମର୍ବିତ ଅନ୍ତରମ୍ବୀ ମଜ୍ଜକିର୍ତ୍ତନ ଅର୍ଦ୍ଦ ବ୍ୟବ କରିଲାଇଲେ । ବିଜ୍ଞାନିତ ବିଷୟରେ ମହାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନିତ "ବହାରା କାମୀଅନ୍ତର ମିହେ" ମାର୍କକ ମୁହିକେ ହେଲା ।

୧. ବନିକାରୀ ମିଉନିସିପ୍ୟାଲିଟି ମୁକାଇଟେ ଏହାଟ କୁଝ ଅଗମି ମର ମାନିର ନାମ "ରମାକ୍ଷେତ୍ର ରାଜେର ଲେନ" ବାଦିଯାଇଲେ ଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତରାଂଶେ ରମାକ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରତିଚିହ୍ନ ବଳୀ ଦାର ନା ।

कामाक्षास्टनक ' उत्तराधिकारिता ।

रमाप्रसादेव अथवा रामधर्मी अति अप्रसन्न होतांग करेन । ऊहार वृक्षाव पर रमाप्रसाद वृक्षाव आगम-वासीनेर कडा प्रवर्षोत्क विवाह करेन । ईहार अस्ति मन १२५५ नालेर त्रैयै याने रमाप्रसादेव जोडे पूज इविमोहन एवं मन १२५६ नालेर कांडिक याने कनिं शुद्ध पद्मावौद्देव अद्य हय । १३०० नालेर १०८ त्रैये (२२ले मार्च १८९७ शुक्लाष्वे) इविमोहनेर मुक्ता हय । तिनि कोनेपूज्यसकान रामिया वान नाहे, ऊहार कम्भाव वस्त्रवरपन ऊहार विषयेर उत्तराधिकारी रहियाछेन । पद्मावौद्देवनेप सप्तति परलोकगमन करियाछेन । ऊहारां कोन पूज्यसकान हय नाहे । तिनि एक शुद्ध पूज आहेत इविमोहन ।

कनिका । रमाप्रसाद विनव ओ शिंडोचारेर शुद्ध-मृत्युवरुप हिलेन । पितामातार अति उत्कृष्ट रमाप्रसाद आदर्शानीव हिलेन । याका रामियोहन रायेर एकटि गर्भाधानव लोवनचवित शकाशित करिवार ऊहार श्रद्ध ईम्हा 'हिल । रामियोहनेर प्रवम वृक्ष व्रेतारेत उत्तेनिव्रम आजामके तिनि लोवनचवित लिखिते असुरोध करेन एवं

মৃশ সহশ মুঝা পারিপ্রমিক দিতে প্রতিষ্ঠিত হন। কিন্তু আজাধ সাহেবের তাঁরতবর্যে পুনরাগমনের পূর্বেই ব্রহ্মপ্রসাদ পত্রলোকে গমন করেন। ব্রহ্মপ্রসাদ মৌমী ও মনোৰূপ পুরুষ ছিলেন। পর্গীয় পশ্চিম বাবকানাথ বিচ্ছান্ন মহাশ্রে তৎসম্পাদিত ‘সোমপ্রকাশ’ রামক পুঁজিমিহ পত্রে লিখিয়াছেন, “তিনি অতিশয় বৃক্ষমান ছিলেন। তিনি কেবল বৃক্ষমানেই এতদূর সচান, পৌরুষ ও বধেষ্ঠ অর্থ (কেহ বলে ২০, কেহ বলে ৩০ মাল টাকা) অর্জন করিয়াছিলেন। তাঁহার অভাব বিনীত ও নম্ন ছিল, এই কথে কি যুক্তিপীয়, কি অসমীয় অনেক প্রধান লোকের মৃহিত তাঁহার সর্বিশেষ আকীরণ ও বহুতা জরো।” ব্রহ্মপ্রসাদের মৃত্যু বিষরক বে পাতাব হইতে উপরিলিখিত অংশ উক্ত হইল তাঁহাতে বিচ্ছান্ন মহাশ্রে ব্রহ্মপ্রসাদের চরিত্রের দোষগুলিরও উরেখ করিয়াছেন। তিনি লিখিয়াছেন :—

“কিন্তু তাঁহার বঢ়াবগত একটি অসুক্ষতা দোষ আছে লক্ষিত হইত। এই অসুক্ষতা দোষ বিবরণই তাঁহার অকৃত ব্রহ্মিতা, তেজিতা অভ্যি কর্মকৃতি সম্পর্কের অগ্রহায় ছিল। ১১১ তাঁহার অবস্থায়ও সংক্ষিপ্তাসাহস ছিল না, একধা বলিলে বোধ হয় অকুক্ষিত হব সা। তাঁহার শিক্ষা হিন্দুস্থানে খ্যাতিলাভ বাসনা পরিষ্কার

ପରିଚିତ ମାନ୍ୟନାମ ବିଜ୍ଞାନୀ

ଏ ଅକ୍ଷ ଅକ୍ଷ ଶତି ଶୀକାର କରିଯାଏ ବ୍ୟାପେଶେ ଧର୍ମ ଓ ଆମ୍ବିର ବ୍ୟାହାରାଦିଗତ ବ୍ୟୋମ ସଂଶୋଧନ ତୋଳି କରିବା ଇହାକେ ଉତ୍କୃତ ଅବହୂତ ଲାଇବାର ତୋଳି ପାଇଯାଇଲେନ ; ତିନି ଆମାର, ଅପରାଧ ଓ ଅମନ୍ତର ବିଳା ଓ କଟୁଷାକ୍ଷେ କର୍ଣ୍ଣାତ ମା କରିବା ଅନୁଭୋକ୍ତରେ ସେ ସଂକ୍ଷିଳ୍ପାତ୍ମକରେ ପଥ କାରନ୍ତିମ କୌରାଧାନ ବ୍ୟାହାରାଦିମାନ ତାହାର ପୁଅ ହିଟା କେବଳ ଏକ ସଂକ୍ଷିଳ୍ପାଦାହମ ବିରହେ ଗେହି ପଥର ଗଧିକ ଟାଟିତେ ପାରିଲେମ ମା । ଅନ୍ତର୍ମାତ୍ର ତିନି ଗେହି ଆଟିନ ପରମା କରପଥେର ପରିଶକ୍ତ ହିଟା ବିଶେଷକ ବ୍ୟାହାରାଦିଗତ ଦୁଃଖ ପାଇ ହିରାଇଲେ ।"

ଏକଥା ଅସ୍ତ୍ରାହି ଶୀକାର୍ତ୍ତ ଯେ, ସେ ଅମ୍ବର ତେଜବିଭାବ ଓ ଅନୁତ ସଂକ୍ଷିଳ୍ପ-ଶାହମ ଦାରୀ ବ୍ୟାମୋହନ ରାଯ ଓ ଜୈନରଚନ୍ଦ୍ର ବିକ୍ରାମାଗର ଦେଖାଟିବେରେ ଅବଶ ବାବା ଅଭିଜ୍ଞାନ କରିଯାଇବିବିଧ ଅଦେଶହିତକୁ ଶହୀଜ ମନ୍ଦୁରାଦି ଅବଶିଷ୍ଟ କରିଯାଇଲେନ, ବ୍ୟାହାରାଦାହେର ମେହିକପ ତେବ ବା ସଂକ୍ଷିଳ୍ପ-ଶାହମ ଛିଲ ମୁ । ଯେଥେର କଳ୍ପନକର ମନ୍ଦ ଅନୁଷ୍ଠାନେମେ ସହିତ ପଞ୍ଜୀର ନାହାଇଲୁଛିମେହେଉ ବ୍ୟାହାରାଦାହେର ମନ୍ଦ କାହୋଇ ତାହାର ସଧ୍ୟମ, ବିଜ୍ଞାଚାର ଓ ବନ୍ଦଧନିଲତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହେତ । ଏହି ବନ୍ଦଧନିଲ ଜୀବ ସେ ତାହାର ଗଣୀର ଚିର୍ବୀଶୁଭ ହେବ ଅନେକଇ ବିଶ୍ୱତ ହେତେନ । ଆମାଦେର ଧୋଖ କର ଯେ ବିକ୍ରାମାଗରେ ତେଜବିଭାବ ଓ ନିଷ୍ଠୀକତା ଓ ବିବେକାନୁଧିତତା ବିଲା ଆମର ଏହି କରିଯାଇଲେନ, ଗେହି ଶବ୍ଦାଳମନ୍ଦକାରପ୍ରଯାତୀ ଜମ୍ପାଦକ କାରକାନାଥ, ବ୍ୟାହାରାଦାହେର

ଚରିତ ଅତି କଟୋରତାବେ ମହାମୋହନ କରିବାହେନ, ଏବେ କି, ତୋହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଶ୍ରୀତକମ୍ପେ ଅଶ୍ଵକମ ନା କରିଯା ତୈହାଙ୍କ ପ୍ରତିର ପ୍ରତି ଅଧିକାର କରିବାହେନ । ଅବେଳା ମହିମାରେ ଦେଖା ବାପେ ଯେ ଉତ୍ସମ୍ଭାବବିଶିଷ୍ଟ ସଂକାରକମ୍ପ ନିଷ୍ଠୀକତାବେ ବିବେକେର ଆଦେଶ ଅନୁପାଳନ କରିଲେ ପିଲା, ହେଲେବ ଚିତ୍ରମୁଦ୍ରତ ଆଚାର୍ଯ୍ୟବାରାପି ପ୍ରଦମନାବେ ଆକ୍ରମଣ କରିଲେ ପିଲା, ଏହିପ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରାତି ହମ ଯେ ତୋହାରେବ ଅନୁମାଧାରମ ପ୍ରତିକା ଓ ପରିମାରେ ତୋହାରା ବୈଶିଷ୍ଟ ସଂକାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତି କରିଲେ ଜର୍ମର କର ନା, ଅଥାତ ଶାକ ଓ ସଂବନ୍ଧତାବେ ମେହ ଜକଳ ମହିମାରେ ପ୍ରତି ଲହାହରୂତି ପ୍ରାକୁଳ କରିଯା, ଦୀର୍ଘ ଦୀର୍ଘ ଦୂରିକା ଯାହା କୁମ୍ଭକାର ମୁହଁ-ବିଲବିତ କରିଯା ଦୂରମଣ୍ଣ ମୌର୍ୟକଞ୍ଚୀର ବିଳ ବାଧୀନ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମୋହନ ମେହ ଜକଳ ସଂକାର ମାଧ୍ୟମ କରିଲେ ପାରେନ । ବୀରମୋହନ ଓ ବିଷ୍ଣୁମାନରେର କ୍ରାତ୍ର ମୋହନ-ଶାକ ଗଣଙ୍କ ଅବେଳା ସଂକଳନେ ଇଚ୍ଛାକ୍ରମ ସାକଳ ଜୀବ କରିଲେ ପାରେନ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଅବେଳା ବିଚଳଣ ମୌର୍ୟକଞ୍ଚୀରେ ଚେତୀର କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅନୁକିଳନାବେ ମୋହନ ମେହ ଜକଳ ମୋହନ-ଶାକ-ବାନୀର ବାନୀ ହେ ବଳବତୀ ହଇରା ଉଠିଲେହେ ଏକଥା କେ ଅବୀକାର କରିବେ । ଦୂରମର୍ମିଳାଜିନିତ ସଂବେଦନ କ୍ରାତ୍ର ଅବେଳା ମୋହନ ପ୍ରାକୁଳମେ ଅତାବ ବିଳିଯା ଆଳୁମିତ କର ।

বারকানাথ বিজ্ঞানুষ রামপ্রসাদের যে সংক্ষিপ্ত
সাহসের অভিয বা বৃক্ষগৰ্ভিলতা উল্লেখ করিয়াছেন তাহার
ভূইটি সৃষ্টোত্তর দিতেছি।

(১) রামপ্রসাদ প্রাক্কর্মের প্রবর্তক তাঙ্গা রামমোহন
রামের পুত্র, তরবোধিনী সভার একজন প্রধান সভা, এবং
বাঙ্গলমাজের অন্তর্মন কাসবক হিলেন, তথাপি তিনি
তাহার সর্পগতা বিমাতার আক্ষার সমাতিত অঞ্চল হিন্দুমন্ত্রে
তাহার আকামি ক্রিয়া সম্পর্ক করিয়াছিলেন। মধ্যম শ্রীর
মৃত্যু হইলে রামমোহন তাহার মোষ্ট পুজকে হিন্দু
আচারানুসারে অনন্ত মুখ্যাপি করিতে নিষেধ করিয়াছিলেন।
কনিষ্ঠা সহধর্মীনীর * মৃত্যুর বহুপূর্বেই রামমোহন সর্গানোহণ
করিয়াছিলেন। শোকাপনাম তুচ্ছ করিয়া, অনন্ত ■
ধর্মে বিধান করিতেন সেই ধর্মের অন্তর্বায়ী আচার
শুভতি অনুসারে সাতক্ষণ রামপ্রসাদ তাহার পর্ণীয়া

* রামমোহন রামের মৃত্যুর অন্যুবহিত পরে, ১৮০০ শ্রীটোকের
সভের মালে Asiatic Journal এ তাহার যে মন্তিস্ত অবচ
বহুতাপূর্ণ জীবনসূত্রাত একাশিত হও তার পাঠ করিলে অতীক
হও যে, রামমোহন কিছুকাল জইতে তাহার কনিষ্ঠ সহধর্মীর
সহিত সকল সবক বিজ্ঞত করিয়াছিলেন। ধর্মস্তের বিরোধেই কি
এই সবক বিজ্ঞদের কাব্য !

ଅନ୍ତରୀର୍ଥ ଆଚାର ପୁଣିତିବିଧାନ କରିବା ହେ ବିଶେଷ ମୋହ କରିଯାଇଲେନ, ତାହା ବୋଧ ହେବ ନା । କିନ୍ତୁ ଏହି ବିଷୟ ଥିଲେବା ଭାବରେ ମହା ଆବୋଦନ ହେଇଯାଇଲ । ଏହାରେ ମଧ୍ୟକାରପଥ ରମାକ୍ରିସ୍ତ୍ରୀନର ଏହି ରମପଣ୍ଡିତଙ୍କ ହେବିଯା ତୋହାର ନିକାବାଳ କରିଯାଇଲେନ, ଅପରଦିକେ ଅଭିରଙ୍ଗନକୁ ହିୟୁ ମନ୍ଦପତିଥିଲେ “ବିଦ୍ୟୁତୀ” ରାମମୋହନର ଶୂନ୍ୟ ରମାକ୍ରିସ୍ତ୍ରୀନର ହିୟୁଦ୍ଧର୍ମାଚୂର୍ଣ୍ଣାରୀ କରିଯାଇ ଯୋଗଦାନ କରିବେ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେଇଯାଇଲେନ । “ପୁଣିତାଟୀ”ର [ପାଞ୍ଚମିତ୍ରା ବାଟୀର] “* * * [ଖେଳାତ୍ମକ] ଚର୍ଚ ଯୋହ” ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଭିରଙ୍ଗନକୁ ହିୟୁ ମନ୍ଦପତିଥିଲେ ରମାକ୍ରିସ୍ତ୍ରୀନ ଯାତ୍ରାରେ ବିଷୟ ଦକ୍ଷାହିତର ବିଜ୍ଞାପ ଆବୋଦନ କରିଯାଇଲେନ, ମର୍ମତ ଏହି ବିଷୟ ଲାଇଗା କିନ୍ତୁ ଆବୋଦନ ହେଇଯାଇଲ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଭୂତ ବ୍ୟାରେ ଅବଶ୍ୟେ ରମାକ୍ରିସ୍ତ୍ରୀନ କିନ୍ତୁ ମୋହରେ ଶୁଭମଳ୍ଲକ କରିଯାଇଲେନ, ତାହାର ବିଦ୍ୟତ ବିବରଣ ରହିଯାଇ କାହିଁକିମୁହଁ ନିଃବ୍ରତ, ତୋହାର ଅନ୍ତର୍ଗତରୀତ ତାହାର “ହତୋସ ପ୍ରାଚାର ନର୍କାର,” ଲିପିବଳ୍କ କରିଯା ପିଯାହେନ ଶୁଭଗ୍ରାଂ ଏହିଲେ ତାହାର ଶୁନ୍କରମ୍ଭେ ନିଶ୍ଚରୋଜନ । ଏହି ଅନ୍ତର୍ଗତ, ଆମାଦେର କେବଳ ଏକଟି କଥା ମନେ ରହେ ଯେ ରମାକ୍ରିସ୍ତ୍ରୀନ ଟିପନିହାରେ ଧର୍ମ ପ୍ରତିବନ୍ଦିତ ନା କରିଯା କି ଆମାଦେର ଏକଟି ଅମୂଳ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦିଯା ବାନ ନାହିଁ । ତିନି କି ଶିଳ୍ପିତ

হিন্দু-সমাজকে দেখান নাই যে দেশটার শব্দ না করিয়াও প্রকৃত ভাব ইত্যাদার এবং ভাব সমাজকে দেখান নাই যে হিন্দু সমাজ হইতে বিচ্ছিন্ন হইলে উহার অতিক্রিয় হইবার সম্ভাবনা আছে। এই ইতিক্রিয় ভাব-সমাজ দুর্বিতে পারে নাই বলিয়াই বোধ হব রামকৃষ্ণন গায় অতিক্রিয় ভাবসমাজ আমি সাম্প্রদায়িক সভীর্ণতার কল্প-বিত্ত ও পৃথিবীজগতে কথায় হইবারাছে। পক্ষাবলে, হিন্দু সমাজ এই ইতিক্রিয় প্রথম প্রমাণসামগ্রে জোড়ে হান মিশা, যে উকারতার পথিকৃ লিয়াছিল, তাহারই ফলে আমিক আচারনিষ্ঠ হিন্দু গৃহে গৃহে প্রকৃত ভাব দেখিতে পাওয়া যায়। বলা বাহ্য, পাত্র ও সংযতকাবে যে সংকার থীরে থীরে সমাজের ক্ষমতে প্রবেশ্যাত করে তাহার ফল বহুকাল হাতী হব। প্রমাণসাম জানিতেন সমাজ কাবিলেই সমাজ গঠিত হয় না।

(২) বিধা বিবাহে ক্রমাগ্রসামেই সুপূর্ণ সহায়তা দিল। কিন্তু তিনি এ ক্ষেত্রেও জানিতেন যে গৰ্বসেন্টেজ বাধা দারা, বা প্রলোকনের দারা, এতক্ষণে বিধা বিধাহ প্রচলিত করা সম্ভবপুর নহে। স্বীকৃত্বা বিজ্ঞানের সহিত, সমাজের অবশ্যিক পরিবর্তনের সহিত, ভবিত্বতে ইহা প্রচলিত হইতে পায়ে, কিন্তু বর্তমান অবস্থায় উহার

चालन असक्तव । ए सबके ऊहार दक ये शूर समीक्षीया
से विवरे नहीं नाहे, किंतु अनेकेहे ऊहार मूरार्पिता-
जनित अमुकताके सर्वक्रियासाहस्रे अलाव बलिदा विवेचना
करियाहिलेन । एहे सबके अमेक किंवद्दीर्घ ग्राटार
आहे । 'मठीवनीठे' कोनां लेखक एकदा विद्यार्थिया-
हिलेन :—

“मैश्चक्र विकारजु दक्षाप्रदेव विमुक्तये विद्वा विश्वे हह ।
तथा कलिकातार अमेक कड्लोक, ए विवरे नाहाय करिते
एवं विवाहले उपहित हाइठे अंतिमत वाकिया एकदा विद्यार्थिया
पाहा वाचन करून । तजाव विवर एहे ये केही उपहित
हम नाहे । एहे विवाहेर पूर्वे डिवि वाक्यरकारिगणेर वारो
महाराजा नाना वाजहोहन त्रायेव पूज्य शिष्ट उपाधीय त्रायेव महित
संक्षार करिते वाच । रमाश्रम त्राय बलिदेव “जापि खिल्ले
कित्तने आहिई तो, नाहायां किंवि, विद्वाच त्वं नाई देवाम ।”
एहे कथा शुमिया यांचा एवं ज्ञेये विकासाग्रह यावाच्यतेर किंवद्देव
कटी वाहिव हैले नाहे । ऊहार शूर देवाले हित महाराजा वाजा
वाजहोहन त्रायेव कृदिव अंति गम्य करिया दलिदेव “उठा केले हात ।”
एहीप विद्या चिन्हां घेलेह ।”

एतके सबके “महेश्वरार्थ विकानिधि “अङ्गति”के
लिखियाहिलेन—

“ଆମାର ପିତୃମେଳ ଖୋଲୀବ ତାର ଚାହାମଣି ମହାଶ୍ରୀ ସିଲାହିଲେନ ତିବି (ରମାଶ୍ରୀମାତ୍ର), ବିକାଶଗତ ସହାଯତକ କହିଯାଇଲେନ, “ଆମାର ପିତା, ମୋର ମନ୍ଦାରେର କରୁବ କରେମ ନାହିଁ । ତାଠେ ତୋ କୋନ୍ତି ମନ ମନେ ନାହିଁ । ଅତେବର କାହିଁ ଟେଣ୍ଟା ପାଶ୍ରୀ ବୁଝା ।” ଏହି ସିଲା ବିଦ୍ୟା ବିବାହେର ମଜାର ବାଇତେ କୁଣି ଅବୀକୃତ ହନ । ବିକାଶଗତ ଏ ରମାଶ୍ରୀମାତ୍ର ବାବୁଙ୍କ କଥୋପକଥନ ମନେ ବାବୁ ଅନ୍ତର୍କୁମାର ମହାନିଧିକାରୀ, ପଣ୍ଡିତ କାଳିଦ୍ଵାରା ଉତ୍ସମିଦ୍ବାବ ପ୍ରକୃତି ଅଭିନନ୍ଦ ଅନ୍ତର୍ବେଳେ ଉପର୍ଦ୍ଧିତ ହିଲେନ । ତୋହାରେ ମିରଟେଣ୍ଡ ଏହି କଥାଇ ପୁନିଜ୍ଞ ଆମିତେହିଲାମ ।”

“ଶଂକାର ପ୍ରତାକରେ” ପ୍ରଥମ ବିଦ୍ୟା ବିବାହେର ସେ ବିବରଣ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ତମ୍ଭେ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ସେ ବିବାହମୁଲେ ରମାଶ୍ରୀମାତ୍ର ଉପର୍ଦ୍ଧିତ ହିଲେନ । ଅତରାଂ ‘ଶଙ୍କୀବନୀ’ର ଲେଖକେର ପରେ କାହାହାହାପନ କରା ଥାଏ ନା । ବିଦ୍ୟା ବିଦ୍ୟାହେ ସେ ରମାଶ୍ରୀମାତ୍ରର ମହାନ୍ଦ୍ରତ୍ତ ଛିଲ ତଥିମହାକେ ମନ୍ଦରେର କୋନ୍ତା କାରଣ ନାହିଁ ।

ବହବିବାହ ପ୍ରଥାର ମିରାରଣ ବିଷୟେ ରମାଶ୍ରୀମାତ୍ର ସହେଲୀ ଗରିବାମ କହିଯାଇଲେନ । ବିକାଶଗତ ମହାଶ୍ରୀ ତଥାନୀତି ‘ବହବିବାହ’ ନାମକ ପୁଷ୍ଟକେର ବିଜ୍ଞାପନେ ପିଧିଯାଇଲେ, “ମୋକାରୁ ମିରାସୀ ଅମିକ ବାବୁ ରମାଶ୍ରୀମାତ୍ର ରାମ ମହିଳାର ଏହି ମନ୍ଦରେ, ଏହି କୁଂସିତ ପ୍ରଥାର ମିରାରଣ ବିଷୟେ ସେହିଳ ସମ୍ବାନ୍ଦ ଇଇଯାଇଲେନ ଏବଂ ନିଷକିତର ଉତ୍ସାହ ମହିଳାରେ ସେହିଳ ପରିଶ୍ରମ କହିଯାଇଲେନ, ତାହାତେ ତୋହାକେ ମହିଳା ମାଧୁଦାସ ଅଧାର କରିଲେ ହୁଏ ।”

ଶ୍ରୀ ରମେଶ ପାତ୍ର ମ୍ରୋହି-୩

ରାମମୋହନ ଯେ ପଥେ ଶିଯାଛିଲେନ ରମାପ୍ରସାଦ ମେ ପଥେର ପରିକ ହନ ନାହିଁ ମତା । କିନ୍ତୁ ତିନି "ଆଚୀନ ପତମୟ ଭାଷ-ପଥେର" ପରିକ ନା ହଇଲା ନୃତ୍ୟ ପଥେ ଚଲିଲେ କି ମେହି ଭାଷ-ପଥେର ମଞ୍ଚକାର ମଧ୍ୟିତ ହିଁତ ? "ଭାଷପଥେ"ର ମଞ୍ଚକାର କରିତେ ଗେଲେ କି ମେହି ପଥେ ଧାରିବାଇ ଥିଲେ ବୀରେ ତାହାର ଉତ୍ସତି କରିତେ ହିଁବେ ନା ?

ଶିତାର ତେଜପିତାର ଅଧିକାରୀ ନା ହଇଲେକୁ ଯେ ରମାପ୍ରସାଦ ଶକ୍ତିମାନ ପ୍ରଦେଶହିତେବି ଓ ବୃଜିମାନ ମୀର୍ଯ୍ୟକର୍ତ୍ତୀ ଛିଲେନ ଏକଥା ସବଲୋକାନିତେନ । ବିଷ୍ଣୁମାଗରେର ଏକମନ ଚରିତକାର ଲିଖିତାହେତୁ, "ରମାପ୍ରସାଦେର ମୃତ୍ୟୁସଂବାଦେ ବିଜ୍ଞା-ମାଗର ଅଭ୍ୟବ୍ୟବରଣ କରିତେ ପାରେନ ନାହିଁ । ଶକ୍ତିମଞ୍ଚର ପୂର୍ବ୍ୟ, ଶକ୍ତିପୂର୍ବକେର ଚିରକାଳିହି ପୂର୍ବନୀର । ବିଜ୍ଞାମାଗର ଅନ୍ତତ ଶକ୍ତି-ମେଦୀ । ରମାପ୍ରସାଦ ପାହା ଅନ୍ତତ ଶକ୍ତିଶାରୀ ପୂର୍ବ୍ୟ ଛିଲେନ । ତାଙ୍କପରି ତିନି ରମାପ୍ରସାଦ ବାସ୍ତବ ବିଜ୍ଞାମ ଅତ୍ୟଧିତ ହେବେ ।"

ରମାପ୍ରସାଦ ଯେ ଶକ୍ତିମଞ୍ଚର ପୂର୍ବ୍ୟ ଛିଲେନ ଏକଥା କେ ଅବୀକାର କରିବେ ? କୈଶୋରେଇ ତିନି ପିତୃହୀନ ହିଁଯା-ଛିଲେନ । ଯାବନ୍ଧନ ଓ ଅଧ୍ୟବନ୍ଧନର ଦ୍ୱାରା ତିନି ୪୫ ବରସର ସବୁଦେ ପରଲୋକଗମନେର ସମ୍ବନ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଦ୍ୱାଦ୍ସକାର୍ଯ୍ୟ ମର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ ଶର ଓ ସମ୍ବନ୍ଧ କାଳ କରିତେ ସମ୍ବନ୍ଧ

ହଇଯାଇଲେନ । ରମାପ୍ରସାଦ ନିକଟକୁ ଚାରିଙ୍କ ହିଲେନ ନା, କିନ୍ତୁ ତିନି ଏତୁପଣି ମୃଜନେର ଆଧାର ହିଲେନ ଯେ ତିନି ଚିରରିମ ତୀହାର ଦେଶବାସୀର ପରିନୀର ଧାରିବେଳ । 1876 ପୂର୍ବାବ୍ଦୀ ଅଫାରିଟ The Company and the Crown ନାମକ ଲୁଗିବିତ ଗ୍ରହ ଏତୁପିନେର ଆଇକେଟ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଯିଟାର ହକ୍କେଲ-ପାର୍ଟୀ ରମାପ୍ରସାଦେର ଅତି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଦେଶ କରିଯାଇଛନ । ପୂର୍ବେଇ ସମ୍ବନ୍ଧାବ୍ଦୀ, ବାଲାକାଳେ 'ଶ୍ରୀ' ବାରକ ନାମ ଠାକୁରେର ମହିତ ସହବାସ ନିବକ୍ଷନ ତିନି ଲୋକଚାରିତା, ବିନ୍ଦୀ, ମଧ୍ୟାଳ୍ୟ ଓ ପିଟିଜାରୀ ହଇଯାଇଲେନ । ଧୀରକାନାଥେର ମୁହଚିରର ତିନି ଅବିକାରୀ ହଇଯାଇଲେନ । ତୀହାର ଏହି ମରଳ ଗୁଣେ ଏବଂ ଅନୁତ ଆତିଥେତାଯ ବିମୁଦ୍ର ହେଲା ଅନେକବେଳେ ତୀହାର ମହିତ ଅକ୍ରତ୍ରୀ ମଧ୍ୟାତ୍ମକରେ ଆବଶ୍ୟକ ହଇଯାଇଲେନ । ତୀହାର ଅସଂଖ୍ୟ ଯୁଝାପୀର ଓ ଦେଶୀର ସମ୍ବନ୍ଧିତେର ନାମୋଦେଖ କବା ଦ୍ରୁଃମାର୍ଦା । ନହିଁ ଦେବେଶ୍ବରାପ ଠାକୁର, ପ୍ରାଚୀଠାର ମିତ୍ର, କିଶୋରୀଠାର ମିତ୍ର, ରାମଗୋପାଳ ସୋଧ, ବାଜେଶ୍ଵରାଗ ମିତ୍ର, ମିଗନ୍ଦର ମିତ୍ର, ରାମଶୋଚନ ସୋଧ, କେତୋରେଣ ଖେମ୍ବ ଗୁଣ, ବେଭାରେଣ ପି, ଏଇଚ, ଏ, ଡଃ, ତୀହାର ଅନୁରଜ ହିଲେନ । ପିତୃଦୟ ଅମ୍ବକୁମାର ଠାକୁର, ମାତୁଳ ବନ୍ଦନମୋହନ ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାର ଓ ବାବୁ (ପରେ ରାଜା) ମିଗନ୍ଦର ମିତ୍ରଙ୍କେ ତିନି ତୀହାର ମଞ୍ଜନିର ଏକତ୍ରିକିଟ୍ଟର ନିଯୁକ୍ତ କରିଯାଇଲେନ । ରମା-

ବ୍ୟୋମର ଅନୁକୂଳାଧାରୀ ଯତୀବା ଓ ଯନ୍ତ୍ରିତା, ଅବିଚଳିତ ଉତ୍ସାହ ଓ ଅଧ୍ୟବନୀର, ଅପୂର୍ବ ପରିପ୍ରେସନ୍ତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମତା ମେଖ୍ୟାମୀର ପୌର୍ଯ୍ୟମୟ ଆମର୍ତ୍ତମାନ ଉଚିତ । ଅର୍ଦ୍ଧତାକୀ ପୂର୍ବେ, ମେଖ୍ୟତ ଗିରିଶଚନ୍ଦ୍ର ଦୋଷ ତ୍ୱରିତାନ୍ତିତ ଓ ତ୍ୱରିତାନ୍ତିତ "ବେବ୍ଦୀ" ପାଇଁ ବ୍ୟୋମର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା ବଲିବାହିଲେନ, ବ୍ୟୋମର ଚରିତ୍ର ମହାଲୋଚନାର ଉତ୍ସାହରେ ଆମର୍ତ୍ତମା ମେହି କଥାର ଅତିଧିକ କରିବା ପୂର୍ବାନ୍ତ ବଲି :— "He was second to none of his contemporaries in point of genius, sound legal acquirements, sterling commonsense, breadth of view and genuine sympathy for the just rights of the ryots of this presidency."

आश्विनी लालविहारी द्वा

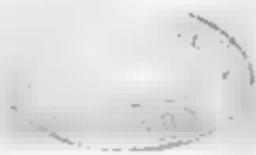

ଆଚାର୍ୟ ଲାଲବିହାରୀ ଦେ

ଶ୍ରୀପାତ୍ରଅଧିକା । ଆମେକଣା ତୀର ଡକ୍ ପ୍ରକୃତି ଅଧିତନାମା ଶୁଦ୍ଧିଦ୍ୱର୍ଶନାରକମ୍ପଣେର ପ୍ରାଣପଥ ପ୍ରସର ଓ ପ୍ରଚୋଦନୀୟ ସକଳ ସକ୍ଷମାନ ହିନ୍ଦୁମହାତ୍ମର ପାତ୍ରମର କ୍ରୋତ୍ତ ହିତେ ଚିରବିଦ୍ୟାତ ହେଇଯାଇଲେନ, ତଥାଥୋ ଅମେକେଇ ଅନୁଷ୍ଠାନିକାରଣ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ଅନୁଷ୍ଠାନିକାରଣ କମ୍ପ ବାକ୍ଷାଲୀର ଅବ୍ଦା ଓ ମନ୍ଦାବେର ପାତ୍ର ଏବଂ ଚିରବିଦ୍ୟାରୀୟ । ମତବାଚର ବେଦିତେ ପାତ୍ରମା ଯାଏ ଯେ, ସେ ସକଳ ସ୍ୱର୍ଗିକ ସମ୍ମାନ ପରିଷ୍ଟାଗମୂର୍ତ୍ତିକ “ଭାବବ ପରାଧର୍ମ” ଅଧିନିମ କରେନ, ତୀର୍ଥାରୀ ମନ୍ଦାବେର ପରିଷ୍ଟାଗମୂର୍ତ୍ତିକ ଅଧିକ ସମେତ ଓ ସଜ୍ଜାତିର ସହିତ ସହର୍ଦ୍ଦିନ ପରିତାପ କରେନ । ପ୍ରିୟତମ ପରିଜଳଗଣ, ଉତ୍ତରାଧ୍ୟାୟୀ ଶୁଦ୍ଧବର୍ଗ ଓ ତିତୋକାଳୀ ଆନ୍ତର୍ଜାତିମନେର ଶ୍ରୀତି, ମେହ ଓ ମହାଶୁଦ୍ଧତି ହିତେ ସଖିତ ହେଇଯା, ମମାମେର ନିକଟ ହିତେ ବହିବିଧ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ତୋପ କରିଯା, ତୀର୍ଥାରୀ କାଳାପାତାଡେର ମୁହଁ ଉପର ହେଇଯା ଅଧେଶ ଓ ସଜ୍ଜାତିର ଉପର ଅତିହିମୀ ଗ୍ରହଣ ମୁଦ୍ରାକ ହନ । ବିଶେଷତଃ ଆମାଦିଗେର ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଦେଶେ, ସେ ମେଲେ ଧର୍ମର ଅର୍ଥ ପ୍ରେହସନ ପିତା ପ୍ରିୟତମ ପୁଣ୍ୟର ସହିତ, ମେହମାରୀ ଭାର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନସର୍ବତ୍ସର ବୀମୀର ସହିତ, ଶ୍ରୀତିସହକ ବିଜ୍ଞାପ କରିବେ

ମେଳାରେ କୃତମୋହନ ମନୋପାଧ୍ୟାର

କୁଣ୍ଡିତ ନହେନ—ମେହେ ମେଳେ, ଧର୍ମାବାଦଗିରିଶୀତାକେ କି ଏକାକି
ଶାନ୍ତିକ କ୍ଲେଶ ମହ କରିତେ ହୁଏ ତାହା ନହେଇ ଅଭ୍ୟେଷ ;
କିନ୍ତୁ ଏହି ମନ୍ଦ ଦୂରକୁ ରେଖ-ମନ୍ଦ ହେଲେ ବିଭିନ୍ନ ହେବା,
ଦ୍ୱାରା ତୀର ମନ୍ଦବକର୍ତ୍ତକ ନିଗୃହୀତ ହେବାଓ, ବ୍ୟବସେର ଓ ଯକ୍ଷାତିର
ଉପରିକଳେ ଯୀହାରୀ ବସନ୍ତର ହନ ତୀହାରୀ ମେଳୋମୌର
ଶ୍ରୀତି ଓ ଶହାର୍ଥ୍ୱତି ହେଲେ ଏକେଥାରେ ସକିନ୍ତ ହନ ନା ।
ଏହିବ୍ୟୁଦେହ ସେ ମନ୍ଦ ବସନ୍ତର ବିଦେଶୀର ଧର୍ମାବଳ୍ୟ କରିଲେବେ
ବ୍ୟବସେର ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଦ୍ୟ ହେଲେ ପାରେନ ନାହିଁ, ବିଦେଶୀର
ମହିତ ଧନିକତାବେ ବିଭିନ୍ନ ହେବାଓ ବ୍ୟକ୍ତିକେ ଦୂରିତ
ପାରେନ ନାହିଁ, ତୀହାରୀ ପ୍ରଥମେ ହିନ୍ଦୁ ମଧ୍ୟ କର୍ତ୍ତକ ନିଗୃହୀତ
ହେଲେବେ ଶେଷେ ବସନ୍ତଦେଶୀର କର୍ମସାଧାରଣେର ଦୁର୍ବଳ ଅନ୍ତର୍କାଳ
କରିଲେ ମର୍ମ ହେବାରୁଛେ । ବିନି ମେଳୋମାତିବିରାକ ମନ୍ଦ
ଏକାକି ମନ୍ଦହୃଦୟରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହିଲେନ, ଯୀହାର ମଂକତାହି ମାହିତେ
ଅନ୍ତର୍କାଳ ପାତିତୀ ତୀହାର ମନ୍ଦବକର୍ତ୍ତକଗଣେର ଶକ୍ତା ଉତ୍ସକ
ବରିତ, ବିନି ଆବର୍ଜନାପୂର୍ବ ବଜ-ମାହିତାକେତେ ପ୍ରତୀଚା-
ବିଜାର ‘କର୍ମକ୍ରମ’ ବୋଲନ କରିବାଛିଲେନ, ମେହି ଅନ୍ତର୍ବିହିତ-
ଚିକିତ୍ସା କରିବାରୁ ବନ୍ଦୋପାଦ୍ୟାର ଚିରଦିନ ବସନ୍ତଦେଶୀର
ବସନ୍ତନୀଯ ଧାରିବେନ । କୁନ୍ତୁ ଇଂଲାନେ ଅବହାନ କାଲେବେ
ଅନ୍ତର୍ମିତ କର୍ମପାତାକ ମନ୍ଦର କଥା ମର୍ମ ଯୀହାର ପ୍ରତିପଥେ
ଉଦ୍ଧିତ ହେଲେ, ଇଂଗ୍ଲୀ ମାହିତ୍ୟମଧ୍ୟମନ୍ଦାବେର ମନ୍ଦାନ ପାଇରୀବେ

ଶାଇକେଳ ବନ୍ଦୁମନ ସନ୍ତ

ଦୀର୍ଘାବ୍ଲୁକ ବଜାରାରେ ବିବିଦ ବହେ'ର ପ୍ରତି ଆକୃତି ହେଲାଛିଲ ଏବଂ "କାଳେ,—ମାତୃଭାବକଟେ କେବଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନିକାଳେ" ଆବିଭାବରେ କରିଲେ ସାମର୍ଥ୍ୟ କ୍ଷମତା କହିଯାଛିଲ, ବିଶେଷ୍ୟ ଧର୍ମଗ୍ରହଣ କରିଲେବେ ସଜ୍ଜାଲୀର ମେହି ସରପୂର୍ଣ୍ଣ ଧୂମକ୍ଷମନେର ପ୍ରତି ଚିରହିଲ "ଦକ୍ଷନେ ଡାଖିବେ ବଜ ହନ୍ତେ ତାଙ୍କରେ ।" ଯୀହାର ଅକ୍ଷରିମ ଅନେକାନ୍ତରାଗ ଓ ମେଲବାମିଗଣେର ହଥେ ଶିଳ୍ପବିକାର-କଟେ ଆପରପୂର୍ଣ୍ଣ ଚେତୋ ତୀହାର କୌବନେର ପ୍ରତି ଅକ୍ଷେ ପରିମୁଣ୍ଡ ହେଲି, ବାନ୍ଧାଳାର ମେହି ଅନେକମାଧ୍ୟରେ ବାଖ୍ୟୀ, ମଧ୍ୟଭାବୀ ପ୍ରତିମୁଣ୍ଡ କାଳୀଚରଣ ବଳୋପାଧ୍ୟାରେର ପ୍ରାତିତ ବହିଲି ସଜ୍ଜାଲୀର କୁଦୟେ ମୟୁଜକ୍ଷମ ଥାକିବେ । ପ୍ରଗାଢ଼ ମାହିତ୍ୟାଳ୍ୟେ ନ ଅନ୍ତର୍ଭୁତ ମାହିତ୍ୟାଳ୍ୟେ ରାମମାଗାନେର ଶୁଣ୍ଠାନ ଧର୍ମପରିବାର-କେଣ ସଜ୍ଜାଲୀର ପ୍ରାତିପଟ ହେଲେ ଅଗ୍ରହ ହେଲେ ଦିବେ ନା । ବିଶେଷତଃ, ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ପର୍ମି ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ପାଇଯା ଯୁକ୍ତକଟେ ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସାବାନୀ ଉଚ୍ଚାରିତ କରିଯାଇଲେନ, ମେହି "ବଳ୍ୟାଳ୍ୟେ ଛଟା ରାନୀ, ପ୍ରତିଭାର ଦୁଃଖ ସମ୍ବନ୍ଧ କରୁଥି ତମ ଆଶ ବୀଗାପାଦି" —କୁମାରୀ ତର ଓ ଅକ୍ଷର ନାହିଁ ସଜ୍ଜାଲୀ ଚିରହିଲ ଶୌରବ ମିଶ୍ରିତ ଆମଳ ଓ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶାର ତଥୁ ଦୀର୍ଘଦାରେ ସହିତ ଆରଣ କରିବେନ । ସେ ପ୍ରତିଭାନ୍ତାଳୀ ବାନ୍ଧାଲୀର ଭୀଦନ-କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଦକ୍ଷର ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ, ମେହି ଚିର-ପ୍ରତିଜ୍ଞ ବାନ୍ଧାଲୀ

ରେଭାରେଣ୍ଡ କାଶୀଚନ୍ଦ୍ର କନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ (ସ୍ଥାବକମେ)

କୁରକୁର ମୁମ୍ବେଦମୀ-ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ-ପ୍ରୀଯମେଣ୍ଟିହାସ-ଚରିତ୍ରା, ବାହୀମୀ ଶିତ୍ୱର ଭରନ-ମଳିତ-ସୁଧରିତ ବଜାରଜୀର ମେହ-ମିକିତ ଅମୃତ-କଥାର ଦୁନିପୁଣ୍ୟ ଲିପିକର, ବାହୀଲା ସାହିତ୍ୟ ସଂକାରେର ଅନୁତମ ଶୁଣ୍ଡପୋବକ ଏବଂ ବରମାହିତ୍ୟର ଦ୍ୱରାମୌଁ ମଧ୍ୟାଳୋଚକ, ହାଙ୍ଗାଲାର ପ୍ରତ୍ଯେକ ଶିକ୍ଷାବିଜ୍ଞାନରେ ଅନୁତମ ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସୋହୀ, ଅନୌଦୀତ ବରପୂତ୍ର ଲାଲବିହାରୀ ମେହ ପୃତିତ ଚିତ୍ରକିମ ସମ୍ବାଦୀ କର୍ତ୍ତକ ମଦ୍ଦାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣତ ହେବେ ।

ଅଛିତ୍ୟ । ବର୍ଜିନ୍ଯାର ଅବର୍ଗତ ତାଲପୂର ପ୍ରାୟେ ୧୮୨୧ ପୂର୍ବେ ୧୮୨୫ ଡିସେମ୍ବର ତାରିଖରେ ଲାଲବିହାରୀ ଜୟଶଙ୍କଳ କରେନ । ଆଶାଲିଙ୍ଗେର ଦେଖେ ଆଶା-ଚରିତ ଲିଖନେର ବୈଭିନ୍ନ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ନା ଧାକାଯ କାହାର ଓ ବାଲାଜୀବନେର ଇତିହାସ ଶକଳର ମନ୍ତ୍ରାଳୟର ଦୁରାହ ବାପାର ହିଁବୀ ଉଠେ । ଲାଲବିହାରୀର କୀବନୀ ଲେଖକ ଏ ବିଷୟେ ସୌଭାଗ୍ୟବାନ । କାରଣ ତଥାମ୍ପାରିତ “ବେଳ ମ୍ୟାଗେଜିନ” ପର୍ଯ୍ୟକାର ପ୍ରକାଶିତ “Recollections of my School Days” ବା ‘ହାଙ୍ଗାରିବନେର ପୃତି’ ନେଇକ ପାଇଁ ଏବଂ ଅଧିକିତିତ “Recollections of Alexander Duff” ବା ‘ଡକ୍ଟରପୃତି’ ନାମକ ଏହେ, ଲାଲବିହାରୀ ଡାଃଅକ୍ଷ୍ୟାବମିଷ୍ଟ ବର୍ମନାଲିଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ତିମେ ତାହାର ବାଲାଜୀବନେର ଏକ ଉଚ୍ଚମ ଚିତ୍ର ଅଛିତ କରିଯା ପିରାହେବ ।

ଲାଲବିହାରୀର ପିତା ଅତିଥି ପରିଷ ଛିଲେନ ; ଅଲି-

କାତାର ମାଧ୍ୟମ ବାଗାମେର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯା କୋଣାର୍କ ପ୍ରକାରେ
ମନୋବିଦ୍ୟାକୁ ନିର୍ବାହ କରିଲେନ । ତୀର୍ଥର ପରିବର୍ବର୍ଣ୍ଣ
ତାଳପୁରେହ ଅବସ୍ଥାନ କରିଲେନ । ଶାକବୀରୀ ପୂର୍ବାର ମନ୍ୟ,
ବ୍ୟକ୍ତମେ ଏକମାଦେଶ ଅଛୁ ଯାତ୍ରା ଲାଲବିହାରୀର ଶିତ୍ତା ପରିଦାର
ବର୍ଣ୍ଣର ମହିତ ସନ୍ତ୍ରିଲିତ ହାଇଲେନ । ତିନି ଅଜ ବୈକ୍ଷେବ
ଛିଲେନ । ତିନି ନିରାମିତାଳୀ ଛିଲେନ—ଜୟେ କୁଥରାନ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ମାତ୍ର ଆହାର କରେନ ନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରାତଃବାନେର ପର ଆହ
ଏକଷଟ୍ଟିକାଳ ତୁଳସୀପୂଜା ଓ ମାଲାର୍ଜପ ପ୍ରତ୍ଯତିତେ ମନ୍ୟ
ଅତିବାହିତ କରିଲେନ ଓ ରାତ୍ରିକାଳେ ଶ୍ରାୟ ତିନେଟ୍ଟିକାଳ
ମାତ୍ର ଅଥ କରିଲେନ । ଅହୋରାତ୍ର ତୀର୍ଥର ମୁଖେ ହରିଲାଭ
ଉଚ୍ଚାରିତ ହିଁ ।

ଶ୍ରୀଅର୍ଥିକ ଶିକ୍ଷା । (ସଥଳ ଲାଲବିହାରୀର ବନ୍ଦର୍ମୟ
ପୋଚ ବ୍ୟକ୍ତ କୁଥର ତୀର୍ଥର ଶିତ୍ତା ଦେଖେ ଆସିଯା କିଛୁ
ଅଧିକକାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରେନ । କାହିଁ, ତିନି ତୀର୍ଥର ପୁତ୍ରେର
ଶିକ୍ଷାର ସାଧାର ଅଛୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହିୟାଛିଲେନ । ପୂର୍ବେହ
କଥିତ ହିୟାଛେ ଯେ ଲାଲବିହାରୀର ଶିତ୍ତା ଅତି ମିଠାବାନ
ହିୟୁ ଛିଲେନ । ଦେବତାର ଆଶୀର୍ବାଦ ଏହଳ ନା କରିଯା
କୋଣା ସତ କାହ ଆରାହ କରା ତୀର୍ଥର ଗମେ ଅନୁଯ
ହିଁ । ଅନ୍ତର୍ହାଳ ପ୍ରାଣ୍ୟ ପାଠ୍ୟଶଳ୍ୟର ତୀର୍ଥର ପୁର୍ବକେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ

କରିବାକୁ ପୂର୍ବେ ଖୋତିଥିଗମକର୍ତ୍ତକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ସବରେ ଉତ୍ସ-
କଥେ ପୁରୋହିତ କର୍ତ୍ତକ ବାଦେବୀ ମରବାଟୀର ପୂର୍ବର ଅନୁଷ୍ଠାନ
ହେଲାଛିଲା । ଲାଲବିହାରୀ ମଧ୍ୟକୁ ପରିବାମ ପୂର୍ବକ ଦେବୀର
ଆଶର୍ମୀମ ଗ୍ରହଣ କରିଲେ ପରଦିନ ଶ୍ରାତେ ଗ୍ରାମ ସମ୍ମରାଷ୍ଟରେ
ନିକଟ ବୀର ହନ । ଡାଳପାତା କଣ୍ଠାପାତା ଏକାନ୍ତି
ସମାନିତ୍ୱରେ ଶେବ କରିବା ଲାଲବିହାରୀ ଓ ବଦ୍ମରେ ଘରୋଟିଏ
ପାଟଶାଳାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀଟେ ଉପ୍ରୀତ ହେଲା କାଗଜେ ଲିଖିତ
ଶିଖିଲେନ ଏବଂ ଉତ୍ତରାତେ ଘରୋଟିଏ ବ୍ୟାଦଗତି ଲାଭ
କରିଲେନ ।

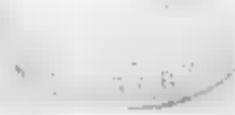
କର୍ତ୍ତିଶକ୍ତାକାର ଆଶମଳ୍ୟ । ଲାଲବିହାରୀ
ନର ବଦ୍ମରେ ପଦାନ୍ତ କରିଲେ ଡୀଚାର ପିତା ଡୀଚାକେ
କଲିକାତାଯ ଆନନ୍ଦ କରିଯା ଇଂରୀଜୀ ଶିକ୍ଷା କାହାମ କରିଲେ
ଦିନାହୁ କରିଲେନ । ତିନି ଡୀହାର ସତ୍ୟପ୍ରଶ୍ନିକୁ ପ୍ରତି ପରେ
ଲିଖିତେ ଲାଗିଲେନ ଯେ, ଲାଲବିହାରୀକେ ଇଂରୀଜୀ ଶିକ୍ଷା
ଆମନ ନା କରିଲେ ତିନି ଉଚ୍ଚପଦ ବା ସମାଜେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ
କରିଲେ ପାରିବେନ ନା । ତିନି ସଥି ଇଂରୀଜୀ ଡାଯାର
ଅନତିକାରୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା କୌଣସି ଉତ୍ସତିମାତ୍ରେ ଅସମର୍ଥ ହଇରାହେନ ।
ଲାଲବିହାରୀଙ୍କ ମାତ୍ର ଶେଷାପଢା ନା ଆମିଲେଏ ଲାଲବିହାରୀଙ୍କ
ପିତାର ସୁନ୍ଦର ପାରବତୀ ଉପଲକ୍ଷ କରିଲେ ସମର୍ଥ ହେଲାଛିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ତିନି ବୈହାଦିକ୍ୟବସ୍ଥତଃ ପୁରେଇ ବିଦେଶଗମନେ ଘରେଟେ ଆଶାନ୍ତି କରେନ । ଅବଶ୍ୟେ ସାକ୍ଷୀ ହିନ୍ଦୁମନୀର ତୋହାର ତୋହାରେ ଯାଏଇ ବତ୍ତେଇ ମନ୍ତ୍ରାନ୍ତି ପରାମର୍ଶ କରିବେ ହେଲା । ପୁରୋହିତ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷୀଙ୍କେ ଆଶାନ କରା ହେଲା । ଲାଲ-ବିହାରୀଙ୍କ କୋଟି ବିଚାର କରିଯା ତତ୍ତ୍ଵଦିଵ ନିର୍ଣ୍ଣାପିତ ହେଲା । ଜ୍ୟୋତିଷୀ ଶାଲବିହାରୀଙ୍କ ଅନ୍ତରେ କହିଲେନ, “ଆ, ଏହି ମିଳ ଅତ୍ୟାକ୍ରମ କତ, ଏକଥିବା ଆଧି ପୂର୍ବେ ବ୍ୟଥନରେ ଗମନ କୁବି ନାହିଁ । ଅପେକ୍ଷାର ପୁର ଅତ୍ୟାକ୍ରମ ବିଦ୍ୟାନ ଓ ସନ୍ଦର୍ଭ ହେବେନ ।” ଶାଲବିହାରୀ ଲିଖିଯାଇଛେନ ତୋହାର ସାକ୍ଷୀର ପୂର୍ବମିଳ ତୋହାର ମେହନୀରୀ ଜନନୀ ଅବିଭାବ ଅଞ୍ଚିରିସର୍ଜନ କରିଯାଇଲେନ, ଇହନୀତେ ଏକ ମୁହଁରୁଦ୍ଧ ନମନ ମୁଦ୍ରିତ କରେନ ନାହିଁ, ଶତବାର ନିର୍ଦ୍ଧିତ ମହାନଙ୍କେ ବକ୍ଷେ ଧରିଯା ଆଲିଙ୍ଗନ କରିଯାଇଲେନ । ସଥାପନରେ ପୁରୋହିତ କର୍ତ୍ତ୍ବ ସାକ୍ଷାକାନ୍ତେ ଅନୁଷ୍ଠାନାବି ମଞ୍ଚର ହେଲେ ଶାଲବିହାରୀ ପୃଷ୍ଠାଦର୍ବତ୍ତା ସମ୍ବୋଧନକେ ପ୍ରଥାମ କରିଯା କଲିକାତା ସାକ୍ଷା କରେନ ।

ତୃତୀୟ ମିଳ ଶାଲବିହାରୀ କଲିକାତାର ଉପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଲେନ । କଲିକାତାର ଆସିଯାଇ ତିନି ଅତ୍ୟାକ୍ରମ ପୌଢ଼ିତ ହେଲା ଗଢ଼ିଲେନ । ତିନି ଶୀଡା ହିତେ ଆବୋଗ୍ରାହି କରିବାର ପର ତୋହାର ପିତା ତୋହାରେ ଇରୋବି ବିଚାରେ ଅବିଷ୍ଟ କରାଇବାର ଚୋଟା ପାଇତେ ଲାଗିଲେନ ।

शाही राज

ইত্তরাজ্যী শিক্ষা। ডক্টর সাহেবের
ক্ষেত্রে। তৎকালে কলিকাতায় চারিটি প্রধান ইত্তরাজ্যী
বিদ্যালয় ছিল,—হিন্দুকলেজ, জেনারেল এসেম্বলির ইন-
স্টিউটিউশন, সুন সোসাইটির সুন বা হেয়ার সুন এবং
গোরমোহন আচা প্রতিষ্ঠিত ওরিয়েন্টাল মেমিনারী।
কোনু বিজ্ঞানে লালবিহারীকে প্রতিটি করান হইবে
তৎস্থকে মৌরাংসায় উপনীত হইতে ঝাঁহার পিতাকে
অধিক চিন্তা করিতে হব নাই। হিন্দুকলেজের ছাত্র
বিগকে পাঁচ টাকা এবং ওরিয়েন্টাল মেমিনারীর ছাত্রবিগকে
তিন টাকা বেতন দিতে হইত। পূর্বের শিক্ষার অন্ত
সামে তিন টাকাও ব্যব করেন লালবিহারীর পিতার অবহা
ক্ত সম্মত ছিল না। পুরুকে হেয়ার সাহেবের ক্ষেত্রে
প্রবিষ্ট করাইবার পথেও একটি প্রতিবন্ধ ছিল। হেয়ার
সাহেব বাছাই করিয়া ছাত্র মাইতেন; লালবিহারী
মিকাটিক হইবেম কি ন। সে বিষয়ে সন্দেহ ছিল। স্বতরাং
ডক্টর কর্তৃক নবপ্রতিষ্ঠিত জেনারেল এসেম্বলির ইনস্টিউট-
সনেই লালবিহারীকে প্রবিষ্ট করান প্রিয় হইল। তখন
“কিরিপ্তি কমল বসু”র বাটীতে সংহালিত ডক্টর সাহেবের
ক্ষেত্রে ছাত্রবিগের নিকট হইতে বেতন লওয়া হইত না
এবং অধ্যাপনাও অতি শুভৰ হইত। ডক্টর সাহেব পৌঁছা

ପୂର୍ଣ୍ଣ ହିଲେନ । ତିନି ପ୍ରକାରେଇ ସମିତିନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶିକ୍ଷା
ଦିବାର ନିମିତ୍ତରେ ତିନି ବିଦ୍ୟାଲୟର ପାଠିଆ କରିଯାଇଲେ ।
କିମ୍ବା ଥେବେ ଏହି ନାହିଁ ଭାଷଣମୁକ୍ତିନ କୃଷ୍ଣମୋହନକେ ଡାକ୍ତାର
ଡକ୍, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୌକିତ କରିଯାଇଲେ । ଅଭିନା: ୧୮୭୫
ଖୂର୍ଦ୍ଦୀରେ ଲାଲବିହାରୀକେ ଜେନୋମେ ଏମେମ୍ବିଲ ଇନଟିଟ୍-
ମେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ କଗାଇବାର ମସି ତୀହାର ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ମାନ
ତୀହାକେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଲେ ବହ୍ୟାର ନିଷେଧ କରିଯାଇଲେ ।
ଲାଲବିହାରୀର ଶିତା ଅଧିକାଂଶ ହିମ୍ବ ଡାକ୍ ଅନ୍ତର୍ଭାବୀ
ହିଲେନ, ଏବଂ ଉତ୍ତରେ ବଲେନ, “ହାଜି କାଲାଗୋପାଳେର
(ଲାଲବିହାରୀର ହିମ୍ବନାମ) କପାଳେ ଲେଖା ଧାକେ ଯେ, ମେ ଖୂର୍ଦ୍ଦ
ହିଲେ ନା, ଡକ୍ ସାହେବେର ମହା ଚୋଇ ନିଷଳ ହିଲେ ହିଲେ; ଆମ
ଥାି ଇହା ଲେଖା ଧାକେ ଯେ, ମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଲେ, ତଥେ ଆମାର
ମାଧ୍ୟ କି ତୀହାର ଅନ୍ତର୍ଧା କରି ।”

ଲାଲବିହାରୀ ସାମଲବ୍ୟକାଳ ଜେନୋମେ ଏମେମ୍ବିଲ ଇନଟିଟ୍-
ମେଲେ ଅଧ୍ୟାରନ କରେନ । ଡାକ୍ତାର ଡକ୍, ଡାକ୍ତିଗର ମାକେ,
ଡାକ୍ତାର ଇଟ୍ଟେଟ୍, ପିଟୋର ଜନ ଯୋକଜୋନାନ୍ତ ଓ ଡାକ୍ତାର ଟମାନ
ପିଥ ପାତ୍ରି ପତିତଗମ୍ଭେର ଉପଦେଶେ ଲାଲବିହାରୀ ସଂଗ୍ରହେ-
ନାତି ଉପକୃତ ହନ । ତିନି ପ୍ରାୟ ମୁହଁ ପରୀକ୍ଷାତେଇ ପାରମ
ଶ୍ଵାନ ଅଧିକାର କରିଲେ ଏବଂ ଶେଷ ତିଳବ୍ସର ମର୍ମିଣ୍ଣେ
ଶୁର୍ବ ପରକ ଲାକ କରିଯାଇଲେ । ତୀହାର ଡାକ୍ତିଗୀରନେର

ଅଧ୍ୟବଳୀର ଓ ପରିବାସ ବନ୍ଦମେଶ୍ଵର ମରଳ ହାତେର ଅଭ୍ୟବଶୀଳ +
ଦରିଜ ଶାଶ୍ଵିତାରୀ ଅନୋନ୍ମୀର ପୁତ୍ରକାଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର
କରିବେ ପାରିବେନ ନା । କୋନକାଳେ ପାଟୀଗପିତ ଓ ଧୀର-
ଗପିତର କୋନ ପୁତ୍ରକ ଡାହାର ଛିଲ ନା, ତିନି ବିଜ୍ଞାନରେ
ଅକ୍ଷ ଶିକ୍ଷା କରିବେନ । ଡାହାର କୋନ ଓ ଶିଳ୍ପକ କୃପାପରବନ୍ଧ
ହେଲା ଡାହାରେ ଏକଥାରି ଜ୍ଞାନିତି ପୁତ୍ରକ ସାର ବିରାଜିଲେନ ।
ଟାଙ୍କଗପିତର ପୁତ୍ରକାଳି ଶାଶ୍ଵିତାରୀ ମହାପାଠୀଦିଗେର ନିକଟ
ହିଁକେ ଧାର କରିଯା ଅବହେଲେ ମରଳ କରିଯା ଲାଗିଲେନ । ଇଂରାଜୀ
ନାହିଁଲେ ଆନ ଲାଭେର କମ୍ପ ଶାଶ୍ଵିତାରୀ ଏକଟି କୁମର ଉପାର୍-
ଅବଲମ୍ବନ କରିଯାଇଲେ । କରେକ ଆନ ପରମା ହିଁଲା ତିନି
ଏକ କିରିଶ୍ଯାଳାର ନିକଟ ହିଁକେ ଏକଥାରି ଅମଲ୍ଲାର ଇଂରାଜୀ-
ବାକାଳା ଅଭିଧାନ କ୍ରୟ କରିଯାଇଲେ । ଉହାତେ ଆମ୍ବକ୍ଷୟ
"A" ମୋଟେଇ ଛିଲ ନା । ଏଇ ଅଭିଧାନର ନାହାଯେ ତିନି
ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଆବଶ୍ୟ କରେନ । ଏଇ ପୁତ୍ରକ-ବିଜ୍ଞାନାର
ନିକଟ ହିଁକେ କରେବଟି ଶରମା ହିଁଲା ତିନି ହିଟ୍ଟମେର ରୁକ୍ଷମିଳ
ଇତିହାସେର ଏକଥାର କ୍ରୟ କରେନ । ପୁତ୍ରକଥାନି ପାଠ କରିଯା
ତିନି ଆବଶ୍ୟ ଉହାର ପରିବର୍ତ୍ତେ ବିଧ୍ୟାତ ଏବର ଲେଖକ
ଏଡିଶନେର 'ଲେନ୍ଟେଟର' ଏକଥାର ଗ୍ରହଣ କରେନ ଓ ପରେ ମେଥାନି
ପାଠ କରିଯା କ୍ରମରିବର୍ତ୍ତେ ଆବଶ୍ୟ ଏକଥାର ପୁତ୍ରକର ଏକଥାର
ଗ୍ରହଣ କରେନ । ଏଇକଥାର ଆବଶ୍ୟ ଏକ କପର୍ଦିକାଏ ବ୍ୟାହ ନା

करिया एकथानि पूज्यवेद विनियमे नृस्तम एकथानि पूजक अहम, व उत्तिनियमे अपर एकथानि पूजक अहम, एইकप उपाये लालबिहारी हैंद्वारा साहित्येर खेत लेखकगणेर सहित परिवे लाभ करेन। पूजकश्लि अमन्मूर्त हैले ओनपिपासु लालबिहारी आश्वरेर सहित सेषलि पाठ करितेन। पूजक-विजेता वोह हम इतिहासक्षेत्रे अति कुपापश्चय इहाराह एইकप पूजक विनियमे नम्बत हैराहिल नकूरा नकूर आहक लालबिहारीर नकूर हैले ताहार ओविकानिर्वाह अमर्दद हैत।

त्रियोन्दश वर्ष बराहम काले लालबिहारीर पितृवियोग घटे, एवं लालबिहारी ताहार एक जाति द्वातांश आश्वरेर अतिकष्टे काल घासन करिते वाधा हन। हिम्मु कलेजे अनेकश्लि वहमूरा छात्रवृक्षि अद्वर हैत। हिम्मु कलेजेर अविष्टे हैले एवं एইकप एकटि दृष्टि पाइले लालबिहारीर कोनण कृष्ट हैत ना। किंतु हिम्मु कलेजेर वेतन आवान ताहार पक्षे अमर्दद हिल। देवोर नुगेर खेत छात्रगण नुगेर खराचे हिम्मु कलेजे पक्षिते पाहितेन। लालबिहारी देवोर नुगेर एवेण नांतेर नकूर नकूर हैलेन।

किंतु लालबिहारीर टेटा खगदती ■ नाह। श्रीग-

ଥର୍ମ ପ୍ରାଚୀକରଣ କର୍ତ୍ତକ ପରିଚାଳିତ ବିଚାଳୟର “ବାହିବେଳ ଶକ୍ତା ଛେଲେ” ହିନ୍ଦୁ ବାଲକପଥକେ ନଟ କରିବେ ଏହି ଆଶବାବ ହେବାର ମାହେବ ଲାଲବିହାରୀଙ୍କେ ଶ୍ରୀମ ବିଚାଳେର ପ୍ରବେଶଲାଭ କରିଲେ ମିଳେନ ନା । କଥନ ହିନ୍ଦୁ ବାଲକପଥର ମଧ୍ୟେ ଶିକ୍ଷା-ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତର ହେବାର ମାହେବ କିଙ୍କପ ସତ ଲାଇତେନ ଏହି ବ୍ୟାପାର ହାତେ ତାହା ଦୁର୍ବିତେ ପାଇବ ସାଥ । ପାଇଁ ହେବାର ମୁଲେର କୋନ୍ତ ଛାତ୍ର ଶ୍ରୀଦ୍ଵାରା ଅନୁରଥ୍ର ହର ଏ କଲେ ହିନ୍ଦୁବାଲକପଥର ଅକ୍ଷିତ୍ତାବକଗଣ ତାହାଦିଧିକେ ଇଂରୀୟ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ ଗରୀଥୁବ ହନ ଲେଇ ଅଟ ପୃଷ୍ଠାନ ଡେଭିଡ୍ ହେବାରେର ଏହି ଅନ୍ଧାନୋଚିତ-ବ୍ୟବହାର । ତୀର୍ଥାର ସହବେର ଓ ତାରତତ୍ତ୍ଵିତିର କଳ୍ପନା ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ତାହା ଆମ ବଣୀ ନିର୍ମାଣରେଇନ । ଲାଲବିହାରୀ ହେବାର ମାହେବେ ସହିତ ମଧ୍ୟକାଳ କରିଲେ ଉଭୟଙ୍କର ମଧ୍ୟେ ସେ କଥୋପକଥମ ହଇଯାଇଲ କୌତୁଳୀ ପାଠକପଥର ଅବଗତିର ନିରିତ ନିଜେ ତାହାର ପରିଚିତ ପ୍ରାତି ହେଲ :—

“ମହାଶୟ, ଆସାର ଇଚ୍ଛା ଆସି ଆପନୀର ବିଚାଳୟ ପ୍ରବେଶ କରି ।”

“ତୁମି କୋନ୍ତ ବିଚାଳୟର ପଢ଼ ୧୦

“ଆସି ଏକଥେ ବେଳାରେଲ ଏସେମତ୍ରିଧ ଇନ୍ଦିରିଟିମନେ ଲାଭିତେହି ।”

ତେବେତ୍, ହେତୁ

୧୨

“তুমি কি কি পুরুষ পক্ষিতেছ ?”

“আমি মার্শালের ইতিহাস, লেনীর ইত্যোচী বাস্তবে,
ভূগোল, জ্যামিতি (২৪ খণ্ড), বাইবেল এবং বাজ্রণ
পক্ষিতেছি ।”

“তুমি জ্যামিতির সম্মত প্রতিকৃতি প্রমাণ করিতে পাই ?
বোর্ডে পিয়া বুঝাইয়া দাও দেখি ?”

(সালবিহারী প্রতিকৃতি প্রমাণ করিলে হেরার সামৰের
সহিত পূর্বোর কথোপকথন হইল ।)

“তুমি বেশ শিখালাক করিতেছ রেখিতেছি ; তুমি
কেম জেনারেল এসেমব্রিল ইনষ্টিউটেসন হইতে চলিয়া
আসিতে চাই ।”

“লোকে বলে আপনার বিচারে আরও ভাল পড়া হয়,
বিশেষতঃ, আমি আপনার সূল হইতে হিলুকলেজে থাইবার
বাসনা করি ।”

“জেনারেল এসেমব্রিল ইনষ্টিউটেসনে নিচ্ছাই শ্ব ভাল
পড়া হয়, ডাক্তার ডক স্টোর ক্যাম্পেল নামক একজন সূতন
ধর্মপ্রচারক পাঠাইয়াছেন ।”

“জেনারেল এসেমব্রিল ইনষ্টিউটেসনে ক্যাম্পেল নামে
কেহ নাই, যেখ তার আপনি ছিটার যাঁকড়োলান্ডের বর্ধা
বলিতেছেন ?”

“হা, হা, কিংবা মাকড়োলাঙ্ক, মুকলে যদে তিনি বেশ বিচক্ষণ লোক। আমা তুমি যে বিজ্ঞানে পড়িতেছ সেই বাবেই থাক।”

“মা মহাশ্রেষ্ঠ; অচুরাহপূর্বক আমাকে আশেনার কুলে লাউন।”

“তুমি যাইবেল পড়—তুমি অর্দেক আঁটান। তুমি কি আমার ছাত্রবিদ্যের নষ্ট করিবে?”

“আমাদিগের বিজ্ঞানের পাঠ্য পুস্তক দলিলাই আমি বাইবেল পড়ি—বাইবেলের ধর্মে আমার দিশাস নাই। আমি আশেনার ছাত্রবিদ্যের ক্ষাত্র হিস্ত—আঁটান নহি।”

“বিটার ডকের সব ছাত্রই অর্দেক খৃষ্টান। আমি তাহা দিয়ের কাহাকেও আমার কুলে লাইব না। আমি কোথাকে লাইব না—তুমি অর্দেক আঁটান—তুমি আমার ছেলেদের ধারাপ করিবে।”

লালবিহারী অনেক অচুরাহ বিনৰ করিতে লাগিলেন। ভেঙ্গিভ হোৱের এক উপর—“তুমি অর্দেক আঁটান,—তুমি আমার ছেলেদের ধ্যানাদ করিবে।”

অগ্রস্ত্যা লালবিহারীকে কেমাজে এলেমেন্ট্রিজ ইমাইটিউনে পাঠ সম্পন্ন করিতে হইল।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ପି ପ୍ରାତିଶ୍ୱର । ଉନ୍ନିଶ୍ଚର୍ବର୍ଷ ବସନ୍ତକାଳେ ଶାଲବିହାରୀ ଡାକ୍ତାର ଡକ କର୍ତ୍ତ୍ବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୀଳିତ ହନ । ଶାଲବିହାରୀ ମଧୁସମନେର କ୍ଷାର "ଶାହେବ" ମାଜିବାର ଅଟ୍ଟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହନ ନାହିଁ ବା କୃଷ୍ଣମୋହନେର କ୍ଷାଯି ହିନ୍ଦୁମହାଜ କର୍ତ୍ତ୍ବ ନିର୍ମିତ ହେବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅବଳମ୍ବନ କରେନ ନାହିଁ । ଡାକ୍ତାର ଡକ ପ୍ରତ୍ତିବିନ୍ଦୁପରାମରୀ ବକ୍ତ୍ତା ଓ ଉପରେ ଏହଣ କରିଯା, ବାଇବେଳଧାନି ମସକ୍କେ ପାଠ କରିଯା, ବାଇବେଳେର ଧର୍ମ ମଞ୍ଚ ବିଦ୍ୟାମଳାତ କରିଯା ଶାଲବିହାରୀ ଖୃଷ୍ଟଧର୍ମ ଅବଳମ୍ବନ କରେନ । ସମ୍ମର୍ବର୍ଷ ବସନ୍ତମ କାଳେହି ହିନ୍ଦୁ ଶାଲବିହାରୀ ସ୍ତର୍ଥର୍ମ ବିଷୟକ ଦୁଇଟି ପ୍ରବକ୍ଷ ଅଚଳା କରିଯା ବିଜ୍ଞାଲାଯହ ଅଭାକ୍ଷ ମମତ ଛାତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ଦୀର୍ଘ ଖୃଷ୍ଟଧର୍ମ-ଶାନ୍ତିଜୀବନର ଆଧିକା ପ୍ରତିପଦ କରିଯା ଦୁଇଟି ପୂରକାରୀ ଶାକ କରିଯାଇଲେନ । ଶାଲବିହାରୀର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମଭାଗକାଳେ ତୀହାର ପ୍ରେହମରୀ ମାତ୍ରଦେବୀ ଜୀବିତା ଛିଲେନ । ଶୁତରାଂ ବିବେକାଶୁଧ୍ୟା କାର୍ଯ୍ୟ ମଞ୍ଚର କରିତେ ଶାଲବିହାରୀଙ୍କେ କତ୍ତର ଆକାନ୍ତାଗ କରିତେ ହେଯାଇଲ ତୀହା ବଳ ନିଷ୍ପାରୋକନ ।) ଖୃଷ୍ଟଧର୍ମ ଏହିପରେ ପର ଖୃଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶନେର କି କହନ ଚିଅଇ ତିନି ଥରଂ ଅକିତ କରିଯା ଗିରାଇଛେ ।—

"When I stood before the door of my own home, to me — familiar as the face of

an old friend, instead of being greeted with rejoicings, I was welcomed with cries and tears. The report of my coming had gone forth before I reached the village, and the whole neighbourhood had come out to greet me. On every side nothing was seen or heard but lamentation, mourning and woe. Scenes like these—scenes created by causes little understood by foreigners on account of their connection with the inner texture of Hindu manners—occur to every native convert, and constitute, after all, his chief privation, and the influence of which is felt by him more than the loss of the wealth of Ormuz, India or the late discovered Eldorado of California."

୧୮୪୬ ଖୃଷ୍ଟାବ୍ଦେ ଲାଲବିହାରୀ ଛିଠାର ଡକ୍ଟର ଗିର୍ଜାର କାଟଟେକ୍ଟି ନିଯୁକ୍ତ ହନ ଏ ପରେ ୧୮୫୧ ଖୃଷ୍ଟାବ୍ଦେ ଥର୍ମାପାଦେଶକର ପଦେ ଅଭିଷିଳ୍ପ ହଇସା କ୍ଷାଳନାର ଫିର୍ଜାର ପାଦରୀ ନିଯୁକ୍ତ ହନ । ୧୮୫୫ ଖୃଷ୍ଟାବ୍ଦେ ତିନି କର୍ମକାଳିମ ଘୋରାତେ

ক্লার্টের ভাসী নিয়ন্ত হম। কালোর অবহানকালে তাহার সাহিত্য-মেরাম সুযোগ উপস্থিত হয়। শুষ্ঠীর ধৰ্ম-বিদ্বক বকুতা বা শ্রবকাদির আলোচনা এই প্রয়োগের উদ্দেশ্যের বহিস্থৰ। এই সকল বকুতা বা শ্রবকাদি তাহার ধৰ্মগ্রন্থের পরিচয় আমান করিলেও সাহিত্যে দাসী হানদান করিতে সমর্থ হয় নাই। তাহার একটি শৃষ্টধৰ্ম বিদ্বক প্রবন্ধ কিন্তু তাহার পারিবারিক জীবনের একটি অধান ঘটনার সহিত সংঘটিত নিয়ে তাহার উদ্দেশ্য করিতেছি।

বিজ্ঞান। এতদেশে শৃষ্টধৰ্মবিদ্যার বিষয়ক পৃষ্ঠকাদি মেধিগো মালবিহারী কলেজের নিধানসী পার্শ্বী শৃষ্টান বেঙ্গলে হরমানজি পেট্রেনজি ও তাহার বিহুষী কল্পার নামের সহিত পরিচিত হন। পরে হরমানজির সহিত মালবিহারীর ধৰ্মবিদ্যক পত্রবাবহার আবস্থ হয়। মালবিহারী তাহার শৃষ্টধৰ্মবিদ্যক প্রবন্ধ এ পৃষ্ঠকাদি হরমানজিকে প্রেরণ করিতেন। কোনও পার্শ্বী বশুর মগুলতার মালবিহারীর সহিত হরমানজির কল্পার বিদ্যার সহজ উৎপাদিত হয়। মালবিহারী হরমানজির কল্পার বিদ্যার পুশ্পাদ অবশে দিমুক হইয়াছিলেন। এই বিদ্যারে প্রত্যাবে কল্পার শিক্ষার কৌনও আপত্তি ছিল না। তিনি কল্পার সন্তুতি

ପାତେର ଅକ୍ଷ ଲାଲବିହାରୀଙ୍କେ ଗୁଡ଼ରାଟେ ଆହୁମ କରେନ୍ । ଅର୍ଦ୍ଧାବ୍ଦ ସନ୍ତତି ଲାଲବିହାରୀ ଶୁଭକାଳେ ମେଇ ଦୁର୍ଗର ପ୍ରଦେଶେ ବାହିକେ ପାରେନ ନାହିଁ । କରେକ ସନ୍ତତ ପରେ କିନ୍ତୁ କର୍ବ୍ବ ମହିମା କରିଯା ତିନି ତଥାର ସାଇଦାର ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ହିଁରା ହରମାନଙ୍କର ନିକଟ ପାଇଁ ପାରେନ । କିନ୍ତୁ ତଥିର ଦିନାହିଁ ବିଜୋହେ ଗୋଲମାଳେ ପାତାଧାନି ନିର୍ମିଟ ହାମେ ଶୌକାର ନାହିଁ । ଏହିକେ ହରମାନଙ୍କର ନିକଟ ହିଁତେ ପରେର ଉତ୍ତର ତାଙ୍କ ପାଇଁଯା ଲାଲବିହାରୀ ହିତ କରିଲେନ ସେ, ଇତ୍ତୋମଧ୍ୟ ତୀର୍ଥର କଷାୟ ବିବାହ ହିଁଯା ଗିରାଇଁ । ଉତ୍ତରେ ଯଥେ ପତ୍ରଦୟବହାର ସନ୍ତ ହିଁଲ ।

୧୮୫୭ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲାଲବିହାରୀ Searchings of the Heart ମାତ୍ରେ ଏକଟି ଧର୍ମବିଦ୍ୱାକ ସକ୍ରତୀ ପ୍ରକାଶିତ କରେନ । କିନ୍ତୁକାଳ ପରେ ଉତ୍ତର ଏକଥାର ହରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରେସ୍ କରେନ । ହରମାନଙ୍କ ଉତ୍ତର ସଥୋଚିତ ପ୍ରଶଂସା କରିଯା ପାଇଁ ଲିଖେନ ଏବଂ ଲାଲବିହାରୀ ଏତମିର କେନ ତୀର୍ଥକେ ପାଇଁ ଲିଖେନ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭକେ ପ୍ରସର କରେମ । ତାରେ ଲାଲବିହାରୀ ଆନିତେ ପାରିଲେନ ସେ, ପଦ୍ମର ଗୋଲମାଳେ ତିନିଁ ହରମାନଙ୍କର ଲାହୁର ପାନ ନାହିଁ ଏବଂ ତୀର୍ଥର ବିହୁବୀ କଷା ତଥନର ଅର୍ବିବାହିତା ଆହେନ । ଅତଃପର ଲାଲବିହାରୀ କାଳକିଳ୍ପ ମା କରିଯା କୁମାରୀ ହରମାନଙ୍କର ସହିତ ଆଳାପ କରେନ ଏବଂ

୧୯୯୦ ଖୂବି ଶୁରୁ ହେଲା ଅନ୍ତର୍ଜାଲ ପ୍ରଦେଶର ଅର୍ଥଗତ ଗୋଟୀ ନଗରେ ତୋହାର ସହିତ ପରିପରାମୂଳ୍କ ଆବଶ୍ୟକ ହନ । ଲାଲବିହାରୀର ପରୀ ସର୍ବବିଷୟରେ ତୋହାର ବୋଗ୍ଯ ଏବଂ ପାତିତ୍ରତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ନିଷ୍ଠାବଜୀ ଛିଲେ । ଆଧୀର ମକଳ ମୁକ୍ତାରୀ ତିରି ତୋହାର ମାହାରାଜାରୀ ଛିଲେ ।

ଅନୁଷ୍ଠାନିକତା । କାଳନାୟ ଅବହାନ କାଳେ ଲାଲବିହାରୀ 'ଅନୁଷ୍ଠାନିକ' ନାମେ ଏକଥାନି ବାଜାଳା ମାସିକ ପତ୍ରେର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରେନ । ତୋହାର ମଞ୍ଚାଦକତାଯ ଉହା ତେବେଳେ ଅଛି ସମ୍ମାନର ପ୍ରାପ୍ତ ହର ନାହିଁ ।

ଇଂରାଜୀ ମାହିତ୍ୟଦର ମେବୀ । ଇଂରାଜୀ ମାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚା ଓ ମାହିତ୍ୟଦେବାର ମିକେ ଲାଲବିହାରୀର ପ୍ରଥମାବଧିଟି ଏକଟା ପ୍ରୟେ ଆକର୍ଷଣ ଛିଲ । ଅଧୁନା ଅନେକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଇଂରାଜୀ ମାହିତ୍ୟକେତେ ପ୍ରତିଟିଲାଭ ଅମ୍ବଳ ଏ ଇଂରାଜୀ ମାହିତ୍ୟଦେବା ମିଶ୍ରଯୋଜନ ବିବେଚନା କରିଯା ମାତୃଭାବର ଉପ୍ରତିକମେ ଆପନାଦିଗେର ସମ୍ବନ୍ଧ ଶକ୍ତିପ୍ରଯୋଗ କରିଲେହେନ । ଇହ ଅତ୍ୟାକୃତ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ । କିନ୍ତୁ ଅନେକର ମୁଖେ ଏହାପଣ କୁନ୍ତା ଦାର ଯେ, ଏତଦେଶେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ଫୁଲେ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ବାକ୍ତିଗମ ମାତୃଭାବର ଦେବା ନା କରିଯା ଇଂରାଜୀ ମାହିତ୍ୟର ମେବା କରିବା ଧିରମ

ତୁଳ କରିଯାଇଲେନ । ଆମରା ଏତେ ମନ୍ଦିରର ସର୍ବତୋତ୍ତମେ ମୂର୍ଖ କରିବିଲେ ଅନୁଭବ । ବାଗ୍ରୀ ରାଜଗୋପାଳ ଦୋଷ ଧାତ୍ତାବାବ "ମଜ୍ଜାମୀ" ଥକ ଲିଖିଲେ ବାମାନ ତୁଳ କରିଯାଇଲେନ ବଲିଯା ଆମରା ଚାସିଲେ ପାରି, କିନ୍ତୁ ଜାତୀୟ ଜୀବନେର ମେହେ ଯୁଗ-ପରିବର୍ତ୍ତନ-କଲେ ଯାହାର ଓପରିନୀ ଇଂରାଜୀ ସହଜ ଓ ଅକଟିଶ୍ଵରିପୂର୍ବ ଇଂରାଜୀ ଶ୍ରବନ୍ତି ରାଜାର ସହିତ ପ୍ରଜାର ମୟକ ତୁଳ କରିଯାଇଲ, ଆମରା ଅଭାବ ଓ ଅଭିନୋଗ ରାଜାର ମିକଟ ଉପହାଗିତ କରିଯା ଲେ ମକଳେର ପ୍ରତିକାରେ ଉପାରୁ କରିଯା ଦିଲାଇଲ, ତୋହାର ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା କଥମତ ନିରନ୍ତର ହିଲେ ପାରେ ନା । 'ହିନ୍ଦୁ ଇଟେଲିମେଲାର' ମଞ୍ଚାଧକ କାଲିପ୍ରଦାମ ଦୋଷ, 'ହିନ୍ଦୁପ୍ରତିଯଟ' ମଞ୍ଚାଧକ ଇରିଚର୍ଚ ମୁଖୋପାଧୀବ, 'ବେଦମୀ'-ମଞ୍ଚାଧକ ଗିରିଶଚନ୍ଦ୍ର ଦୋଷ, 'ଇତିରାମ କିଣ୍ଡ'-ମଞ୍ଚାଧକ କିଶୋରାଚାର ଦୋଷ, 'ବେଇମ ଏତ ପ୍ରାପ୍ତ'-ମଞ୍ଚାଧକ ଶ୍ରୁଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖୋପାଧୀବ, ରାଜନୀତିବିଶ୍ୱାରଦ କୃଷ୍ଣାସ ପାଲ, ମୁପାତି ରାଜେନ୍ଦ୍ରନାଳ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ଯେକି ଧର୍ମୀୟର ଇଂରାଜୀଭାବଜାନେର ବାକୀ ଦେଖେର କତ ଉପକାର କରିଲେ ମୂର୍ଖ ହଇଯାଇଲେ ଯାହାର ତାହା ଅବଗତ ଆହେନ ତୋହାର କଥମତ ତୋହାଦିଲେ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ ଚାରୀ ମିଶ୍ରମୋଜନ ହିଲ ବଲିଲେ ନା । ଏଥମତ ଇଂରାଜୀତେ ଅଭିଜନନାକ ନା ବାକିଲେ

ଆମାଦିଗେର ଚଲେ ନା । ବାନ୍ଧବିକ ଇଂରାଜି ଆମାଦିଗେର ରାଜଭାଷା ସମ୍ମାନ ଉଠାଇର ଚର୍ଚା ଆମାଦିଗେର ନିର୍ଭାବ ଅଧୋକ୍ଷେତ୍ର ।

ଲାଲବିହାରୀ ଅତି ବହସ ହେତେଇ ଇଂରାଜି ଅବକାଶ ରଚନାର ଶିଖିତ ଛିଲେନ ।

କଲିପକାତା ରିଭିଉ୍ଟ୍ । ୧୮୪୪ ଖୂଟୀଦେ ଶ୍ରୀ ଜନ କେ 'କଲିକାତା ରିଭିଉ୍ଟ୍' ନାମକ ମୁଖ୍ୟାତ ବୈମାନିକ ପତ୍ରର ପ୍ରର୍କଳନ କରିଲେ । ଏଥିର ବିଶ ବରସର କାଳ ଉଠା ଯେବେଳେ ଆମାଧାରନ ଯୋଗାତାର ମହିତ ପରିଚାଳିତ ହେଇଥିଲା ଏଥେର ସାମରିକ ପତ୍ରର ଇତିହାସେ ଡାହାର ତୁଳନା ନାହିଁ । ଦେଶେର ମର୍ବିଏଟ ପ୍ରତିକାର ସରିଲେନେବେ ଉପର୍ଯ୍ୟ 'କଲିକାତା ରିଭିଉ୍ଟ୍ରେର' ଅନ୍ତିଃ । କର ଜନ କେ, ଡାକ୍ତର ଆଲେକ୍ଜାନ୍ଦର ଡକ୍, କର ହେନ୍ରୀ ଲାର୍କ୍, କର୍ଣ୍ଣିଙ୍ ମ୍ୟାଲିମନ ଅନ୍ତିଃ ମହିତ 'କଲିକାତା ରିଭିଉ୍ଟ୍' ଏର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନେଥକ ସମ୍ମାନ ମନ୍ତ୍ରମାନୀ ଉଚ୍ଚ ଆମନ ଆଶ ହେଇଥିଲେନ ତଥାପେ କୁକମୋଳ ବ୍ୟୋପଥ୍ୟାଯ, ଲାଲବିହାରୀ ମେ, ରାଜେନ୍ଦ୍ରଗାନ୍ ମିଶ, କିଶୋରୀ-ଟାମ ମିଶ, ପାରୀଟାଥ ମିଶ, କୋଲାମ୍ବାଥ ଚନ୍ଦ ଏବଂ ରାମଦ୍ୟାମାନେନ୍ଦ୍ର ମୁଖଗନ୍ଧ ଉତ୍ୟଧୋପତ ।

श्री रम कैरियर के, डॉ.गी-एस-आरि

ଶାଶ୍ଵତବିହାରୀର ଶିକ୍ଷାବ୍ୟକ୍ତି ବେତୋରେତେ ଡାକ୍ତାର ଟ୍ରେସ
ପ୍ରିଥିର ମନ୍ଦିରକାଳେହେ ଶାଶ୍ଵତବିହାରୀ 'କଲିକାତା
ବ୍ରିକ୍ଷିଟ୍ଟେର' ନିଯମିତ ମେଧକ ହନ ଏବଂ ୧୮୫୧-୨
ଖୂଟୋରେ ଡାକ୍ତାର ପ୍ରେସ୍ ପ୍ରକାଶକାଳେ ପ୍ରକାଶିତ ହୈ । ଯଥ—

୧୮୫୧ ଖୂଟୋରେ ଜାମ୍ବୁଯାରୀ ମାଦ୍ରାସେ—“ଚୈତନ୍ୟ ଏକ
ବାଜାଳାର ବୈଷ୍ଣବପଥ ।”

୧୮୫୧ ଖୂଟୋରେ କୁଳ ମାଦ୍ରାସେ—“ବାଜାଲୀର କୌଣ୍ଠ
କୌଣ୍ଠକ ।”

୧୮୫୨ ଖୂଟୋରେ କୁଳାଇ ମାଦ୍ରାସେ—“ବାଜାଲୀର
ପର୍ବତିନି ।”

ଚୈତନ୍ୟ-ପ୍ରଚାରିତ ଧର୍ମ ମୁଦ୍ରକ ଶାଶ୍ଵତବିହାରୀ
ଶିଖିଯାଇଛନ୍ ।—

“The system of Chaitanya is an important innovation on Hinduism. It is interesting to contemplate, as an index of the march of religious ideas. It contains the germs of certain religious truths. There is a tendency in it to universal diffusion. This is an important idea in religion. It was lost sight of by the ancient religionists of India. Like the

esoteric and exoteric doctrines of the Greek philosophers, the Hindus had, and still have, one religion for the lettered few, and another for the ignorant many. The Gyan Kanda contains the theology of intellectual men, and the Karma Kanda that of the illiterate multitude. The transcendental theosophy of the priestly class is quite different from the mythical religion of the people. This want of a fellowship in religious interest between men of culture and the unthinking multitude is repudiated by Chaitanya. His system encourages no monopoly of religious knowledge. It places the same doctrines before learned and unlearned men. It has no mysteries into which all its votaries may not be initiated. Its simplicity is another important peculiarity. This, too is a move in the right direction. Unlike the metaphysical abstractions, refined subtilities, and hair-

splitting distinctions of the Vedanta, all which pre-eminently unfit it to be the religion of a whole nation, the doctrines of Chaitanya are simple and level to the comprehension of the meanest capacity. Unlike, too, the multitudinous rites and ceremonies prescribed in the Hindu rituals, it proclaims the omnipotence of one principle, and the vast efficacy of one religious duty. In insisting on Bhakti, as a *Sine qua non* of personal religions, it has made a faint approximation to faith, that prolific principle of the Christian revelation. It has brought out a new element in the natural history, so to speak, of religious feeling. In opposition to the cold, intellectual and abstract idea of religion, which the Vedanta proposes, and the totally external view, which the popular superstition gives of it, Chaitanya lays much stress on the affections and sen-

sibilities as constituting a great part of religion. We say not that the aspect, in which the system under review regards religion, is not external; for that much of it is so in a very gross sense, will be evident from what we have already written. But yet it is delightful to observe that the heart, with its affections and feelings, has not been entirely thrown aside. We regard the system of Chaitanya as an interesting development of the religious consciousness of India. It is a sign of the times, and an index of the march of liberal ideas in religion."

वाढालौर 'क्रीडा कोटुक' प्रवक्ते वाढालौर विविध प्रकार क्रीडाकोटुक्यांचे विवरण लिपिबद्ध आहे।

'वाढालौर पर्वदिन' नीरक प्रवक्ते विविध पर्वोंसाठेवर विवरण लिपिबद्ध होणाहे। एहे प्रवक्तेचे शेवतांगे लालविहारी लिखियाहिलन दे, याच एहे सकल उत्तमदेव नाना प्रकार कूटमित आमोद आमोदेचे अकृतीच द्या, तर एहे

নকল পর্যবেক্ষণে আবিসের ছুটী বক করিয়া এই সকল
অনুষ্ঠান অপ্রাপ্তি করা সরকারের উচিত। কেবল মুলের
সৌভাগ্যের পর্যবেক্ষণে এই প্রাপ্তি অসম্ভব করেন নাই।

বেশুন্নসভা। কেবল সাময়িক পত্রে প্রবক্ষ
লিখিতাই সামুদ্রিক ধৰ্মী হন নাই। তিনি কৎকালীন
বহ সাহিত্যসভার সচিত্ত প্রধান সভাসভাপে সংস্থিত হিলেন।
এই সকল সভার মধ্যে কেবল সভার নাম বিশেষভাবে
উল্লেখযোগ্য। ১৮৫১ খণ্টামে ১১ই ডিসেম্বর তারিখে মেডি-
ক্যাল কলেজের কৎকালীন সম্পাদক ডাক্তার এক ঘো,
মৌগিট মহোবয়ের চেষ্টার শিক্ষা কৌশিলের সভাপতি তিই-
সহশীল ক্রিকওয়াটার বেথনের অবধার্ঘ এই সাহিত্যসভা
সংস্থাপিত হয়। সামুদ্রিক এই সভার বহ আনন্দক বক্তা
প্রধান ও প্রকাসি পাঠ করিয়াছিলেন। নিরে কয়েকটী
প্রধান প্রবক্ষের তালিকা সন্তুষ্টি হইল।

(১) Vernacular Education in Bengal (বহে সাহিত্য শিক্ষা)—১৮৫১ খণ্টামের পূর্বে পঠিত।

(২) English Education in Bengal (বহে
ইংরেজীভাষা শিক্ষা)—১৮৫১ খণ্টামের পূর্বে পঠিত।

(৩) Primary Education in Bengal (বহে

আধুনিক শিক্ষা) — ১৮৬৮ খ্রিষ্টাব্দে ১০ই ডিসেম্বর মিবসে পঠিত।

(৪) Teaching of English Literature in the Colleges of Bengal—(বঙ্গদেশীয় কলেজ মধ্যে ইংরাজী-সাহিত্য-শিক্ষার অগ্রন্থ) ১৮৭৪ খ্রিষ্টাব্দের ১৯শে মার্চ পঠিত।

(৫) All about the Parsis (পার্শ্বীয়দিগের বিবরণ) — ১৮৭৫ খ্রিষ্টাব্দে ২৫শে মার্চ পঠিত।

(৬) The Rev. John Wilson পার্সী জন কেইলসনের জীবন কথা— ১৮৭৬ খ্রিষ্টাব্দে ২৪শে ফেব্রুয়ারি মিবসে পঠিত।

একবার্তীত ১৮৬২ খ্রিষ্টাব্দে বেধুন সভার তৎকালীন সভাপতি ডাক্তার ডকের স্বাক্ষরত্যাগ কালে সভার যে বিশেষ অধিবেশন হইয়াছিল লালবিহারী তাহাতেও যে সুন্দর বক্তৃতা প্রদান করিয়াছিলেন তাহা এগুলে উল্লেখযোগ্য। বক্তৃ আধুনিক শিক্ষা শৈর্ষক প্রবন্ধটি বেধুন মোসাইটীর কার্য বিবরণীতে এবং পরে পৃষ্ঠাকাবারে প্রকাশিত হইয়াছিল। অবশিষ্ট প্রবন্ধকলি লালবিহারী হে সম্পাদিত “বেধুন শ্যাখে-

জিন” নামক মাসিক পত্রে অক্ষয়শিত হইয়াছিল। এই প্রবন্ধগুলির সংক্ষিপ্ত পরিচয় পরে প্রদত্ত হইবে।

সমাজক-বিজ্ঞান সভা। কুমারী হেরী কার্পেন্টারের প্রস্তাবনামাত্রে ১৮৬১ খ্রিস্টাব্দে কলিকাতার Bengal Social Science Association বা বকৌর সমাজ বিজ্ঞানসভা প্রতিষ্ঠিত হইলে লালবিহারী এই সভার সভা ইন। ১৮৬৯ খ্রিস্টাব্দে ১৯শে জানুয়ারি বিষয়ে এই সভার তিনি Compulsory Education in Bengal নীতিক একটি মনোহর প্রস্তুত পাঠ করেন। এই প্রবক্ষে তিনি প্রাপ্তাব করেন যে যেহেতু বর্তমান শিক্ষাপ্রধানীতে সরিষ্ঠ সম্ভালগ্রন্থের শিক্ষার তাত্ত্বিক বাধ্যতা নাই আমাদের উচিত গবর্নমেন্টকে অনুরোধ করা যে দেশের সর্বজন বিভাগের স্থাপন করিয়া পিতামাতাকে তাহাদিমের পূজস্তানগ্রন্থকে বিজ্ঞালয়ে প্রেরণ করিতে বাধ্য করা হউক—

“We have therefore, no other alternative than to have recourse to the system of compulsory education, and to request the Government to establish schools throughout the country and to compel every parent to send his male children

to them for instruction. I say male children, for, unfortunately, so dense is the ignorance of the people that an order compelling every girl to be educated would meet with the most violent opposition. But it is some consolation to remember that, when all the boys of the country are educated, the education of girls will not be long delayed.

এই প্রথম পাঠের পর রেডারেণ্ড জেম্স লঙ্ক, বাবু কুমাৰ-লাল বন্দেয়পাণ্ডীয়, বাবু শ্রামচরণ সুৱোৱাৰ, মিষ্টার মতিলাল মিত্র, ডাক্তার শৰ্ম্ম্য শৰ্ম্ম্মিক চক্ৰবৰ্তী, বাবু অহেম্বনাল ঘোষ, বাবু চৰ্জনাধ বজু, মিষ্টার এডউইচ উচ্চো এবং মিষ্টার ফলিউট এস এটকিসন বহুক্ষণ এই প্রককের আলোচনা কৰেন।

“ইণ্ডিয়ান রিফোর্মেৰ” ৰোধ ইৱ ১৮৭১
পৃষ্ঠাকে লালবিহারী Indian Reformer (ভাৰত
সংস্কাৰক) নামক একথানি ইংৰাজী সংবাদপত্ৰ প্ৰকাশ
কৰেন। এই পত্ৰে সমাজ সংস্কাৰ বিবৰক বহু প্ৰকাশি
প্ৰকাশিত হৈতে। হৃত্থেৰ বিষয় ইহা অধিক কাল দাবী
হন নাই।

‘ଫ୍ରାଇଟ୍ ରିଭିଉ’ । ୧୯୦୯ ଶୁକ୍ରାବେ ଲାଙ୍-
ବିହାରୀ ‘Friday Review’ ନାମେ ଆଯାଏ ଏକଥାନି ମଂବାଦ-
ପତ୍ରର ସ୍ଥାନ କରେନ । ଯେଇ ପତ୍ରଧାନି ବେଶେର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଉପକାର
କରିଲେ ଓ ଲାଙ୍-ବିହାରୀ ମାନସାରିକ ଅବହାର ଯଞ୍ଚେ ଉପରିକ
କାରଣ ହଇଗାଇଲା । ତେ କଥା ନିମ୍ନେ ବଲିତେଛି ।—

ଉତ୍କଳ୍ୟାଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ । ୧୯୧୨ ଶୁକ୍ରାବେ ଉଡ଼ିଛା
ପ୍ରଦେଶେ ଯେ ଭୟକର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହାବିଲା ତାହାର ମେଲେ
ଅତି ଅଧିକ ହଇଗାଇଲା । ମରକାରୀ ବିପୋଟେ ଶ୍ରକାଳ ଯେ ଏହି
ଅନେକର ଅନ୍ଧିକ ଶୋକ ଅନ୍ଧାରେ ଆଶ୍ରତ୍ୟାଗ କରେ ।
ବ୍ୟାଜାଲାର ତଥାନୀକନ ହେଟିଲାଟ ଶ୍ରର ସିସିଲ ବୀଜନେର ଦୀର୍ଘ-
ବ୍ୟାକାର ଫଳେଇ ଏତ ଆଶ୍ରତ୍ୟାଗ ହଇଗାଇଲା । ଦେଖିଗଲା
କହୁକ ପରିଚାଳିତ ବହ ମଂବାଦପତ୍ର ବହମିନ ହଟିଲେ ଏ ବିଷୟେ
ଲାଟ ବାହାଦୁରର ମନୋବ୍ୟାଗ ଆକୃତି କରିତେଛିଲେନ । କୁକାମ
ପାଳ-ମଞ୍ଜାଦିତ ‘ହିନ୍ଦୁପେଟ୍ରୁଟ’ ଏବଂ ଗିରିଶଚନ୍ଦ୍ର ବୋବ-
ମଞ୍ଜାଦିତ “ବେଙ୍ଗଲୀ” ଶତ ଚେତୋର ହେଟିଲାଟ ବାହାଦୁରକେ
ସଥାନମୟେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରାଇତେ ପାରେନ ନାହିଁ । ମରିଜ୍
ଶ୍ରାବନ୍ଧର ଚିରବର୍ଷ ପରହଃଧକାନ୍ତର ଗିରିଶଚନ୍ଦ୍ର “ବେଙ୍ଗଲୀ”ତେ
ଶ୍ରକାଳିତ ଏକଟି ମଞ୍ଜାରକୀୟ ପ୍ରସକ୍ଷେ ତର ସିସିଲେର କାର୍ଯ୍ୟର
ଏହିକଥି ଭୌତିକ ସମ୍ମାନାତ୍ମକ କରିତେ ବାଧ୍ୟ ହଇଗାଇଲେନ :—

କୁରୁ ମିଶନ ବୌଦ୍ଧନ

"We certainly did not look and hope for large administrative measures from a man of Sir Cecil Beadon's stamp who, to say the most, is a thorough-bred secretary, but as we had our doubts whether a good secretary ever made a good administrator; we were not very sanguine in our expectations when his nomination to the post was first announced. As successor to Sir John Peter Grant, we felt assured that the administration of Sir Cecil Beadon would not, and possibly could not, be a very brilliant or successful one. Of this, however, we felt confident, that, successful or unsuccessful, he would at least strive to keep pace with the times, that in the midst of dangers and difficulties, he would at least show a semblance of earnestness to meet the evil boldly in the face, and that he would not altogether in such critical times, undeserve the confid-

ence of the people as one possessed, if not of vast original resources, at least of that strength of mind, sincerity of purpose and common humanity which will carry him safely across the troubled waters. In this, too, we have been disappointed. Sir Cecil Beadon is not an original or a vigorous administrator and he never will be. He is a clever precis-writer and that is what we shall ever expect him to remain. When the famine will have done its work, when the whole country will have been strewed, with the dead bodies of starved men, women and children, when whole villages will have been depopulated, and entire races will have become extinct, then and not till then will the powers of Sir Cecil Beadon for harrowing narratives and graphic sketches be called into play. In our issue of the 21st ultimୟ we pointed out that there are now in Calcutta no less than

thirty thousand houseless strangers who wander about in the streets, mothers leaving their infants by the wayside to perish and to be eaten by dogs and jackals, husbands forsaking their dying wives and leaving them to the tender mercies of the adjutants and vultures of the burning ghats, and urged upon Government the necessity of taking immediate steps for the erection of temporary houses of refuge, not with an eye to the health and comfort only of the famished people who have come from the famine districts, but to the health of the native population of Calcutta at whom epidemic diseases are already staring in the face. Calcutta was never in so great a danger as at the present moment. And yet, dead to all feelings of humanity, heedless of the calls of duty, the Lieutenant Governor leaves us most unceremoniously to take

care of ourselves and of the swarming pauper population that have crept into our city in the best way we can, for a luxurious and comfortable retreat in the hills, isolated from the cares of the Government entrusted to his charge. If ill health really be his plea, why not act boldly and independently by resigning at once the reins of administration in favor of some one who may be both willing and able to do his duty." *

ବାଜାବିକିହି ଦେଶର ଏହି ଭୌର୍ଣ୍ଣ ଅବହା ବ୍ରିଟିଶ ପାର୍ଲିମେନ୍ଟେଟ୍‌ରେ ମୃଦୁ ଆକୃତି କରିଯାଇଲା, ଏବଂ ପାର୍ଲିମେନ୍ଟ୍ ଭାରତ ଗର୍ମିକ୍ଷେତ୍ର କୈକିରତ ଚାହିୟାଇଲେନ । ଭାରତ

* "ବ୍ସଲ୍‌ମ୍‌ଯୁଗିତ Selections from the Writings of Grish Chunder Ghose, the Founder and First Editor of the Hindoo Patriot and the Bengalee" ନାମକ ପରେ ଉଦ୍‌ଧିଯାଇ ଦ୍ୱାରିକ ବିବରକ ଆବଶ୍ୟକ କରେକିଛି ଏହିଙ୍କାଳ ଏବଂ ପୂର୍ବଭିତ୍ତିକ ହେଲାଛେ ।

ପରମ୍ପରାମେଟ୍ କରିଶନ ନିୟମ କରିଯା ଏ ବିଷୟର ଅନୁମତି କରିବେ ବାଧ୍ୟ ହଇଯାଇଲେନ ଏଥିବେଳେ କରିଶନର ରିପୋଟ୍ ପାଇଁ ବାଙ୍ଗାଳା ପରମ୍ପରାମେଟ୍ରେ କାହିଁର ଉପର ତୌତ ମନ୍ତ୍ରୟ ଲିପିବକ୍ଷ କରିଯାଇଲେନ । ଏ ବାପାରେ କେବଳମାତ୍ର କରିଶନର ଏବଂ ବୋର୍ଡ ଅବ୍ ରେଭିନିଟ୍ଟିଇ ତିରକ୍ତ ହନ ନାହିଁ, ଏକଥିମାତ୍ର ମହାମାତ୍ରଟ ମଧ୍ୟେ ଛୋଟାଟି ବାହାହାର ଏ ବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମନୋବୋଗ ଦେବ ନାହିଁ ବଣିଯା ତିରକ୍ତ ହଇଯାଇଲେନ । ବର୍ତ୍ତାଟ ବାହାହାର ଲିଖିଯାଇଲେନ, “We find ourselves unable to speak with satisfaction or approval of the mode in which the emergency was met by the Lieutenant Governor,”

ବିଲାତେ ହାଉମ ଅବ କର୍ମ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶର ପିଲିଲେର କାର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନଭାବେ ମଧ୍ୟାଳୋଚିତ ହଇଯାଇଲା । ତାଙ୍କାନୀତିନ ପେନ୍ଟେଟାରୀ ଅବ୍ ଟେଟ୍ ପ୍ରାଇଭେଟ୍ ର୍ମକେଟ୍ ବକ୍ତାର ଉପରେଥାରେ ବଲେନ, “This catastrophe must always remain a monument of our failure, a humiliation to the people of the country, to the Government of this country and to those of our Indian officials of whom we had been perhaps a little proud,”

মধ্য সময় দেশ হোটেলটি বাহাদুরের কার্ডে সর্বাধিক সুবিধি হইয়াছিল, সেই সময়ে লালবিহারী দে তাহার Friday Review পত্রে স্তর মিসিলের পক্ষ সমর্থন করিয়া ছিলেন। ইহাতে লালবিহারী তৎকালীন বরসমানের বিবরিত্বাঙ্গণও হইয়াছিলেন।

শিক্ষাবিভাগে প্রত্যেকলক্ষ। সে বাহা হউক, স্তর মিসিল বৌড়ন উচ্চার পক্ষসমর্থক লালবিহারীকে শ্রীতির মৃষ্টিতে দেখিলেন। তিনি শিক্ষা বিভাগের অধাক্ষেত্রে নিকট সুপারিশ করাতে লালবিহারী বহুমপূর কলিজিয়েট কলেজ প্রধান শিক্ষক নিযুক্ত হইলেন। দেশে শিক্ষা-বিভাগের অন্ত লালবিহারীর অসাধারণ আগ্রহ ছিল এবং সাহিত্যক্ষেত্রে প্রতিষ্ঠানাত তাহার বীরনের সর্বোচ্চ অকাঙ্ক ছিল; একদেশে তাহার উদ্দেশ্য সিদ্ধির অপূর্ব স্বীকৃতি।

অন্তে প্রাথমিক শিক্ষা। ১৮৬৮ পুঁটারে লালবিহারী “বলে প্রাথমিক শিক্ষা” নামক একটি প্রবন্ধ প্রতিকাকারে প্রকাশিত করেন। এই প্রবন্ধটি বেণুন সভায় পর্যট হইয়াছিল। পুত্রিকাধানি ভাবতবর্দের তৎকালীন প্রাথমিকনিধি স্তর অন লরেলের নামে উৎসৃষ্ট হইয়াছিল।

କାରଣ, ତାର ଜନ ଲାଭେ ଏମେଥେ ପ୍ରାଗଭିକ ଶିଳ୍ପାବିକ୍ଷାରେର ଅନ୍ତର୍ଭକ୍ତ ଉତ୍ସୁକ ହିଲେନ ଏବଂ ବେଥୁଳ ମନ୍ତ୍ରୀର ଯେ ଅଧିବେଶନେ ଲାଲବିହାରୀର ପ୍ରସକ ପତିତ ତଥ ମେହି ଅଧିବେଶନେ କ୍ଷୁର ଟ୍ରେପଶିତ ହଇରା ପ୍ରସକ-ପାଠିକଙ୍କେ ଉତ୍ସାହିତ କରିଯାଇଲେ । ଏଟ ପ୍ରସକେ ଲାଲବିହାରୀ ଏମେଥେ ପ୍ରାଗଭିକ ଶିଳ୍ପାବିକ୍ଷାରେର ଅଗ୍ରାନ୍ତିକତା ପତିତଙ୍କ କରିଯା ଗବର୍ନ୍ମେନ୍ଟ ଓ ଦେଶୀର ଜମିଦାରଙ୍କେ ତତ୍ତ୍ଵକେ ପ୍ରାଦ୍ୟମ ଟେଟ୍ଟା କରିତେ ଅନୁରୋଧ କରେନ । ଇହାତେ ତିନି ଯେ ଅକାଟ୍ୟ ମୁକ୍ତ ଓ ଚିତ୍କାଳିତାର ପରିଚ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭକ୍ତ ହିଲେନ ତଥା ମର୍ବିଜନ-ପ୍ରଶଂସିତ ହଇଯାଇଲ ।

ପୋରିଜିନ୍ ସାମର୍କ ବା ବର୍ଜୀର କ୍ରମକେତ୍ତ ଭାରୀବର୍ତ୍ତ-ଇତିହାସ । ୧୮୭୧ ଖୂଟାରେ ଉତ୍ତର ପାଢାର ବିଦୋଃସାହୀ ଅମିଦାର ଦ୍ୱାରା ମୁଖ୍ୟମାନୀୟ ଯତ୍ନର “ବାହାଲାର ଅମଜ୍ଜିବିଗଣେର ମାନ୍ୟିକ ଓ ଗାର୍ହହା ଜୀବନ” ମଧ୍ୟରେ ବାହାଲା ବା ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ପାଇଁ ମର୍ବୋଇଷ୍ଟଟ ପ୍ରସକେର ଅନ୍ତର୍ଭକ୍ତ ୧୦୦ ଟାକା ପୁରୁଷଙ୍କ ମୋହଳୀ କରେନ । ଲାଲବିହାରୀ ୧୮୭୨ ଖୂଟାରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଲିଖିତ ଏକଟ ପ୍ରସକ ପ୍ରେରଣ କରେନ । କିନ୍ତୁ ଦୁଇଧନ ପରୀକ୍ଷକ ଇଶ୍ଵରେ ପମନ କରାର ୧୮୭୪ ଖୂଟାରେ ପୂର୍ବେ ପ୍ରେରିତ ପ୍ରସକଙ୍କି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ବନ୍ଦରେର ମଧ୍ୟଭାଗେ ଲାଲବିହାରୀର

সরকুক বৃত্তোপাধার

ଶ୍ରୀମତୀ ମର୍ବର୍ଷଶ୍ରୀ ବଲିଯା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୁଏ ଏବଂ ଲାଲବିହାୟୀକେ ଅଭିଭାବିତ ପୁରକାର ପ୍ରଦାନ ହୁଏ । ଲାଲବିହାୟୀ ଏହି ଶ୍ରୀମତୀ ଆହେ ତିମିଟି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସଂସ୍କରଣ କରିଯାଇ ‘ଗୋକୁଳ ମୁଦ୍ରା’ ନାମେ ଉପଚାରାମାର୍ଗକାରେ ପ୍ରକାଶିତ କରେନ । ‘ଫେୟ୍-ଫେୟ୍-
ଇଞ୍ଜିନିଆର ନାମାଦିକ ଡାକ୍ତାର ଅର୍ଜ ଶିଖ, ହାଇକୋଟେ ତାମା-
ମୀରନ ଅଞ୍ଚଳମ ବିଚାରପତି ମାନନୀୟ ଜେ, ବି, ଫିଲ୍ଡାର ଏବଂ
ସଂସ୍କରଣ ତାବାର ମୁଖ୍ୟତି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହି, ବି, କାଉଏଲ ମହୋଦୟଗଣ
ଏହି ପୁସ୍ତକେର ପାଇଁ ଲିପି ସଂଶୋଧନେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଯାଇଲେନ ।
ପୁସ୍ତକଧାନି ପୁରକାର-ପ୍ରମାତା ଅରକ୍ତକୁ ମୁଖ୍ୟାଧ୍ୟାମେର ନାମେ
ଉତ୍ସନ୍ନ ହୁଏ । ଏହି ପୁସ୍ତକଧାନି ପରେ Bengal Peasant
Life ବା ବକ୍ଷୀର କୃଷକରେର ଜୀବନେତିହାସ ନାମେ ଶୁଭପରିଚିତ
ହୁଏ । ଏହି ପୁସ୍ତକେର ବହୁ ସଂକରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଇଯାଇଛେ ଏବଂ
ବୋଧ ହୁଏ ଆର କୋନ ବାଧାଲୀର ଇଂରାଜୀ ବୌଦ୍ଧିକ ରଚନାର
ପ୍ରେରଣ ଆହାର ନାହିଁ ।” ଏହି ପୁସ୍ତକଧାନି କି ଅଧେଶେ କି
ବିଦେଶେ ନର୍ବଜନପ୍ରଶଂସିତ ହେଇଯାଇଲା ଏବଂ ଅନ୍ତର୍-
ସାଧାରଣ ଅଭିଭାବିତ ଅଧିକାରୀ ଅଗ୍ରବିଦ୍ୟାତ ବୈଜ୍ଞାନିକ
ଚାର୍ଚ୍ସ ଭାବରୁଇଲେ ୧୮୮୧ ଶୁଷ୍ଟାରେ ପୁସ୍ତକେର ଇଂରାଜ
ପ୍ରକାଶକଗଙ୍କରେ ଅହତେ ଦାଢା ଲିଖିଯାଇଲେନ ତାହା ପାଠ
କରିତେ ସକଳ ବାଧାଲୀଇ ଗୋର୍ବ ଅଞ୍ଚଳେ କରିଲେନ । ତିନି
ଲିଖିଯାଇଲେ,—

কাঠামো ই. বি. কাউল্য

"I see that the Rev. Lal Behari Day is Editor of the 'Bengal Magazine' and I shall be glad if you would tell him, with my compliments, how much pleasure and instruction I derived from reading a few years ago, his novel, Govinda Samanta,"

ব্রহ্ম: মহিষ বাবুর কৃষকের পরের কথা মহাশূভ্রতি-পূর্ণ সন্ত নইয়ে আর কেহই একপ শুন্দরকাবে বিহৃত করিতে সক্ষ হন নাই ।

ভূক্তকাল রাজবাজি হইতে সত্যবাজী মোষাল এই পৃথকখানির যন্ত্রণামূলক প্রকাশিত করিয়াছিলেন ।

স্বামোচ্ছিতি । বহুমপুর হইতে সাজিহারী ইংগো কলেজে ইংরাজী সাহিত্যের অধ্যাপককলে স্থানান্তরিত হন । খণ্ডপ্রাণী লেকচেনাট পর্যবেক্ষণ স্টেট রিচার্ড' টেক্সেল লাল-বিহারীকে শিখিয়াছিলেন যে, তাহার Bengal Peasant Life তিনি যে অপূর্ব গুচনাক্ষমতা এবং ইংরাজী ভাষায় পাওতা প্রমৰ্শ করিয়াছেন তাহাই তাহার শিখাবিভাগে পদোন্নতির কারণ ।

বেঙ্গল অ্যাট্পেজিন। ১৮৬২ খ্রীষ্টাব্দের অগস্ট
মাস হইতে লালবিহারী Bengal Magazine নামক
একখানি ইংরাজী মাসিক পত্রের প্রবর্তন করেন। ইহার
পূর্বে যে শিক্ষিত দেশবাসী কর্তৃক পরিচালিত ইংরাজী
মাসিকপত্র প্রবর্তিত হয় নাই এবন নহে, কিন্তু কোনও
পত্রই অধিককাণ্ড হারী হয় নাই। রামগোপাল দেৱেন্দ্ৰ
জীবনচৰিত প্রকৃতি বিদিষ সন্থাবের প্রধেতা সুলেখক
বৈদোমচৰ্জন বস্তু তাহার সক্তীৰ্থ গিৰিশচন্দ্ৰ দেৱেন্দ্ৰ সহায়তাৰ
১৮৬৯ খ্রীষ্টাব্দে Literary Chronicle নামে যে মাসিক
পত্রের প্রবর্তন কৰেন তাহা কয়েক বৎসৰ প্রকাশিত
হইয়া বিলুপ্ত হইয়াছিল। কুকুরাস পাল ও শশুক্ষে
মুখোপাধ্যায় কর্তৃক ছাত্রাবহান পরিচালিত Calcutta
Monthly Magazine এর তিনি সংখ্যার অধিক প্রকাশিত
হইয়াছিল বলিগা আমাদের জ্ঞান নাই। গিৰিশচন্দ্ৰ দেৱ
প্রকৃতি কৃতবিজ্ঞ বাজানী কর্তৃক ১৮৬৮ খ্রীষ্টাব্দে প্রচাৰিত
Calcutta Monthly Review বোধ হয় পাঁচ
সংখ্যার অধিক প্রকাশিত হয় নাই। ১৮৬১ খ্রীষ্টাব্দে
জুপত্তি শশুক্ষে মুখোপাধ্যায়, কাণ্ঠাপ্রসাদ দেৱ,
গিৰিশচন্দ্ৰ দেৱ, কেৰেচন্দ্ৰ দেৱ প্রকৃতি লক্ষণ্তিৰ্থ
ইংরাজী লেখকসংশেৱ সহায়তাকাৰী Mookerjee's

ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ

Magazine নামে খে পুলুর মাসিকপত্র বাহির করিব।
 হিসেব ভাবেও পাঁচ সংখ্যা বাহির হইয়া বছ হইয়া থায়।
 ১৮৭২ খুঁটাবে খুলাই মাসে শত্রুচন্দ্র নব পর্যায়ে Mookerjee's Magazine বাহির করিলে অগ্রে মাসে লাল-
 বিহারী তাহার Bengal Magazine বাহির করেন।
 'বেঙ্গল ম্যাগেজিন' শুধুজৰ্জীর ম্যাগেজিনের কাছ উৎকৃত
 লাভ না করিলেও উহার অপেক্ষা দীর্ঘবীয়ী হইয়াছিল।
 তৎকালে দেশবাসিঙ্গণের মধ্যে ইংরাজী মাসিক পত্রের
 পাঠক সংখ্যা অন্ত ধৰ্মাবল এ সকল অনুষ্ঠানে জাতের
 কোনই সম্মাননা ধারিত না, বরং পরিচালকগণের ক্ষতি-
 অন্ত হইয়ার বিলক্ষণ সম্মাননা ধারিত। বেঙ্গল ম্যাগে-
 জিনে উৎকৃষ্ট লেখকের এবং স্বপ্নাত্ম প্রবক্তের অভাব ছিল
 না। মনোবী কিশোরীচৌধুরির 'চৈতন্যের জীবনকলা'
 এবং 'প্রেলিভেলী কলেজের ইতিবৃত্ত', নবাগত সিবিলিয়ান
 রামেশচন্দ্র মন্তের 'বাজাল্যা মাহিত্যের ইতিহাস', ও 'বঙ্গীর
 কৃষককুলের অবস্থা', রমেশচন্দ্রের সহোদর বেংগেশচন্দ্র
 মন্তের 'কাশীদের ইতিহাস', কৃষ্ণবী তরু ও অহ মন্তের
 কবিতা, রেক্তাবেগ কৃষ্ণবোহন বল্দ্যাপাধ্যায়ের পরেষণ-
 পূর্ণ ইতিহাসিক ও প্রস্তুত বিষয়ক প্রবক্তাবলী এবং সর্বো-
 পরি সম্মানকের মনোহর সন্দর্ভাবি বেঙ্গল ম্যাগেজিনের

শেকালি অমৃত করিয়াছিল। নানবিহারীর কথোকটি অবসর নাম এস্টেল সরিয়ে হইল।

১। The late Babu Kissory Chand Mittra—বনীয়ো কিসোরীচান মিৰের সুন্দর চৱিতি-চিত্র :

২। Recollections of my Schooldays—নানবিহারীর ছাত্রবীরনের পৃষ্ঠি-কথা—অতি সুন্দর।

(৩) Teaching of English Literature in the Colleges of Bengal—এই প্রকৃতি বেঙ্গলসভার পঠিত হইয়াছিল। ইহাতে তৎকালীন শিক্ষা-প্রশাসন-প্রশাসনীয় বিবিধ দোষ আলোচিত হই।

(৪) All about the Parsis—ইহাতে বেঙ্গলসভার পঠিত হইয়াছিল। ইহাতে পাশ্চাত্যের একটি ধনোজ বিদ্রূপ লিপিবদ্ধ হইয়াছে।

(৫) Life and Labors of Dr. Carey—চিকিৎসকীয় উইলিয়ম কেরীর সুস্মরণ মৌলন চরিত। ইহা মিলনারি প্রার্থনা-সমাবেশ পঠিত হইয়াছিল এবং মার্শ্ম্যালেজ কেরী, মার্শ্ম্যান ও ওর্ডারের বিধাত মৌলনচরিত প্রকাশের বহুপূর্বে পঠিত হইয়াছিল।

(৬) The Rev. John Wilson—স্বলিখিত চরিত-কথা। এই প্রকৃতি বেঙ্গলসভার পঠিত হইয়াছিল।

(୧) Folk Tales of Bengal—ଏই ବାଜାଳା ଉପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତିକ ପଥେ ସଂଗ୍ରହିତ ହିଁରା ପୁସ୍ତକାକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହିଁରାଛିଲା ।

ବାଜାଳା ସାହିତ୍ୟର ସମାଲୋଚନା । ଏତ୍ୟାତୀତ ଲାଲବିହାରୀ 'ବେଳ ଯାଗେଲିମେ' ବିଭିନ୍ନ ସାଜାଳା ପୁସ୍ତକେର ନିର୍ଭୀକ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ସମାଲୋଚନା କରିଯା ବାଜାଳା ଲାହିତ୍ୟର ଗତି ହୃଦୀତି ଓ ହୃଦୟ ସରତ ପଥେ ନିଯାବିତ କରିତେ ଚଢ଼ି ପାଇରାଛିଲେନ । କିଛିକାଳ ପୂର୍ବେ 'କଲିକାତା ଐତିହାସିକ ସହିତି' (Calcutta Historical Society) କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରକାଶିତ 'Bengal Past and Present' ନାମକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଲବିହାରୀ ଚଟ୍ଟୋପାଧୀନେର ପରାବଳୀର ଏକହାଲେ ଲିଖିତ ଆଛେ ଯେ ଲାଲବିହାରୀ ଉତ୍ତାହାର 'ବିଶ୍ୱାସ'ର ଅତି କଟ୍ଟାର ସମାଲୋଚନା କରିଯାଇଛେ । ଆହରା ଏ ସମାଲୋଚନା ପାଠ କରିଯା ବକିମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କେ ଏହି ଅଛୁମୋପେର ସମୟର ବରିତେ ପାରି ନା । ଲାଲବିହାରୀ ଦୀକାର କରିଯାଇଛେ ଯେ, "Babu Bankim Chandra Chatterjee is not only the most considerable but decidedly the best of the Bengalee novelists," କିନ୍ତୁ ଗରାଂଶେ ଯେ ଅସମ୍ଭବ ସଟ୍ଟନାର ସମାବେଶ କରା ହିଁରାଛେ ଏବଂ ଦୋଷବୀନା

বঙ্গবন্ধু চট্টাপাধ্যায়

କୁଦ୍ଦେର ଉପର ଏହକାର ଯେ ଅଧିକାର କରିବାଛେନ (Poetical Justice କରେନ ନାହିଁ) ତତ୍ତ୍ଵ ଏହଥାନି ନିର୍ଦ୍ଦୀପ କର ନାହିଁ ତାହାର ପ୍ରଷ୍ଟାବେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାଛେନ । ‘କଲିକାତା ରିଭିଉ’ ପତ୍ର ଲାଗବିହାରୀ ବାକୀଳା ପୁସ୍ତକେର ସମାଲୋଚନା କରିଛେନ । ତମ ସାର, ତିନି ‘ରିଭିଉ’ ମୀନବର୍ଷ ପୁସ୍ତକେର ବିବରଣ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କରେନ ଏବଂ ତାହାର ନାକି ମୀନବର୍ଷର ତୋତାରାମ ଭାଟ୍ ଚରିତ୍ରାକଥରେ ତାରଙ୍ଗ । କିନ୍ତୁ ମୀନବର୍ଷ ତଥିର ‘ମୁଖ୍ୟନୀ କାବ୍ୟ’ ଶାଲବିହାରୀର ପ୍ରତିଭାର ଗ୍ରହଣ କରିତେ କୁଟି କରେନ ନାହିଁ ।

ଡକ୍ଟର-ଶ୍ରୀତି । ୧୮୭୯ ପୁଷ୍ଟାଲେ ଶାଲବିହାରୀ *Recollections of Alexander Duff* ବା ‘ଡକ୍ଟରଶ୍ରୀତି’ ନାମକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରେନ । ଇହାତେ ତିନି ଡାକ୍ତାର ଛାତ୍ରଜୀବନର ସ୍ମୃତିକଥା ଅତି ମୁଲ୍ୟ ଭାବେ ଲିପିବିଜ୍ଞ କରିବାଛେନ ।

ଆମାଜଳାନ ଟେଲିକଥା । ୧୮୮୧ ଶାଲବିହାରୀ ପଶ୍ଚାବ ଗାଥାର ମହାନ୍ୟତା କାଣେ ରିଚାର୍ଡ କାର୍ଣ୍ୟାକ ଟେଲିକଥା ଉତ୍ସାହ *Folk Tales of Bengal* ନାମେ ସାମାଜାର ଉପକଥା ମଂଗଳ ପ୍ରକାଶ କରେନ । ଏହି ପୁସ୍ତକ ଧାରି ଯୋଧ ହସ ଶାଲବିହାରୀର ମର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ ପୁସ୍ତକ ଏବଂ ଡାକ୍ତାର ଶ୍ରୀତି ଚିତ୍ରମିଳ ବନ୍ଦେଶ୍ୱର ଉତ୍ସବ ବାଖିବେ । ବାନ୍ଦବିକ ବିଦେଶୀର ଭାଷାର

বাঙালী শিশুর শৈশব-সন্দৰ্ভ-কথা যে একট সুসাহ তাবে
লিপিবদ্ধ হইতে পারে ইহা অনেকেরই কঢ়নাৰও অভীত।
এই পুতুলকথানি সর্বজ্ঞ বর্ণোচিত সমাজৰ প্রাপ্ত হইয়াছিল
এবং ইহার যহ সংক্ষৰণ পুঁজিৰ হইয়ামাত্র নিঃশ্বেষিত হইয়াছে।

দালবিহারী প্রাঞ্জিত। দালবিহারী
আৰ্দ্ধ বিকাশ হিলেন। তিনি কলেজেৰ উচ্চতম শ্ৰেণী
সমূহে ইংৰাজী সাহিত্য ও প্ৰতীচা কৰ্ম লিঙ্গ দিতেন।
ক্ষেত্ৰে তিনি বহুবাৰ বিশ্বিদ্যালয়ৰ পৱৰ্য্যক ও নিষ্পত্তি
হইয়াছিলেন। তৌহার ইংৰাজী ভাষাজ্ঞানৰ পত্ৰীবতা
সকলে একটি দৃষ্টান্ত দিতেছি। এখন প্ৰেসিডেন্সী কলেজেৰ
ইংৰাজী সাহিত্যৰ অধ্যাপক বো এবং উজ্জ্বেল তৌহানিগেৰ
পুতুকে বাঙালীৰ ইংৰাজীৰ বচনৰ কৃতকৃতি অটিৱ
তালিকা কৰিব। “বাবু ইংৰাজী” (Baboo English)
বলিবৰ প্ৰেসিডেন্সী কলেজে তখন দালবিহারী এই ইংৰাজ
অধ্যাপকৰ দ্বাৰা তুলি তুলি দোষ প্ৰদৰ্শিত কৰিব।
শিকিত বাঙালীৰ সমাজ বৰকা কৰিব। বাঙালী মাত্ৰেই
হস্তবাদাই হইয়াছিলেন। ১৮১১ খুড়াকে দালবিহারী
কলিকাতা বিশ্বিদ্যালয়ৰ ফেলো বা সহক নিৰ্বাচিত
হন।

কনা যাব লালবিহারীর কিছু পাণ্ডিত্যাভিমান ছিল। ১৯২০ সালের “শানসৌ”তে গোৱহৰি সেন মহাপুর শ্বেত গুহামামের ‘কীৰত-কৃতি’তে লিখিয়াছেন :—“Bengal Peasant Life” প্রথেতা রঞ্জিত লালবিহারী ॥ এই সময় (১৮৬-১৯১) বহুমপুর কলেজে ইংরাজী শাহিত্যের অন্তর্গত ছিলেন ; Grant Hall Club নামক নবপ্রতিষ্ঠিত সভার তিনি মন্দাহক ও প্রধান কর্ত্তা ছিলেন। বকিমচুর উহার সহকারী সভাপতি এবং উৎকালীন স্বজ্ঞ দিগ্বন্ধু বিবাস উহার সভাপতি ছিলেন। * * * দিগ্বন্ধু বিবাস বরলি হইয়া পেলে, তার গুহামাম প্রধান করেন যে, সহকারী সভাপতি বকিমচুর তাহার খলে সভাপতি হউন। ইহাতে লালবিহারী অত্যন্ত বিস্তৃত হন। তাহার ধরণে ছিল যে তিনি বকিমচুরের অপেক্ষা দের ভাল ইংরাজী জানেন এবং প্রেসিডেন্ট পদে তাহার পূর্ণমাত্রার অধিকার। * * * ইহার পরে লালবিহারী ক্লাবে আসা বজ করিলে উহা ঝাঁঠিয়া যাব।” বহি লালবিহারীর পাণ্ডিত্যাভিমানের কথা সত্য হয়, তবে তাহাতে বিশিত হইয়ার কারণ নাই, এবং তাহার সেই সামাজিক ছৰ্মসত্ত্বের আদর্শ অন্তর্বাসে উপেক্ষা করিতে পারি।

कवि शुभेश बन्द्योपाध्याय

ଅବସର ପ୍ରକଳ୍ପ । ୨୯ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ମାନବିହାରୀ କର୍ତ୍ତା ହିତେ ଅବସର ଏହଳ କରେନ । ଅବସର ଏହିଥିର ଅବାବହିତ ପୂର୍ବେ ତିନି ମାଲିକ ମହା ମୁଦ୍ରା ବେଳେ ପାଇତେଛିଲେନ । ଅବସର ଏହିଥିର ପର ତିନି ପାଠ ବ୍ୟକ୍ତିର କାଳ ମାତ୍ର ଜୀବିତ ଛିଲେନ । ୧୯୯୭ ଖୂଟୋଥିର ୨୮୬ ଅନ୍ତୋବସ ତାରିଖେ ତିନି ପରମୋକ୍ତ ପମମ କରେନ ।

ଶେଷ ଜନୀନ୍ୟ । ମୁହଁର କରେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ପୂର୍ବ ହିତେ ତିନି ଅକ୍ଷ ହଇଯାଇଲେନ । ତୀହାର ଶେଷ ଦିନପତ୍ରରେ ମିଳିବିପେ ଯାପିତ ହାତ ନାହିଁ । ତିନି ତୀହାର ଜୋଟ ପୁତ୍ରଙ୍କେ ବିଲାତେ ବାରିଷ୍ଟାର ହଇବାର କଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣ୍ୟ କରିଯାଇଲେନ, ତୀହାର କୋନାଓ ସଂବାଦ ନା ପାଇଯା ତିନି ଶାନ୍ତିବାରୀ ହଇଯାଇଲେନ । ତିନି କତିପର ପୁଷ୍ଟକ ପ୍ରକାଶ କରିଯା କିନ୍ତୁ ଅତିଶ୍ୟତ ହଇଯାଇଲେନ । ଇହାତ ତୀହାର ଶେଷ ଜୀବନେର ଅନ୍ୟାନ୍ୟର ଅନୁତମ କାରଣ । ତଥେ ତୀହାର ମହାର୍ତ୍ତିନୀ ଏକ କନ୍ତୁଗଣ ଅନ୍ତିମ ମେବା ଓ ଶୁଙ୍ଗଧା ଘାରା ତୀହାଙ୍କେ ସର୍ବମନ୍ତ୍ରବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗ୍ରାହିତେ ଚେଷ୍ଟା ପାଇଲେନ । ଲାଲବିହାରୀର ଅଭିଭାବ ଅନୁମାରେ ତୀହାର କନ୍ତୁଗଣ ଅଧିକାଂଶ ମୟେ ତୀହାଙ୍କେ ଧର୍ମଅହାରି ପାଠ କରିଯା ଗରାଇଲେନ । ଇହାତେ ତିନି କଥକିଂ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିଲେନ ।

স্মৃতি-চিহ্ন। তাহার মৃত্যুর পর কেনারেল
এসেসেন্সি ইনষ্টিউটিউশনে তাহার কতিপয় ছাত্র, বল্কি ও
ভর্তুগণ কর্তৃক একটি প্রতিবন্ধক প্রতিষ্ঠিত হইয়াছে।
উহাতে লিখিত আছে—

IN MEMORY OF
THE REV. LAL BEHARI DAY,

A Student of the General Assembly's
Institution under Dr. Duff, 1834 to 1844 ;
Missionary and Minister of the Free Church
of Scotland, 1855 to 1867 ; Professor of
English Literature in the Government
College at Berhampore and Hooghly, 1867
to 1889 ; Fellow of the University of
Calcutta from 1877, and well known as a
journalist and as author of BENGAL PEASANT
LIFE and other works. Born at Talpur
Burdwan, 18th December 1824 ; died at
Calcutta, 28th October 1894.

Some of his surviving pupils and of his
numerous admirers have erected this tablet.

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୁଖକାଳୀ । ଅମର କବି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭୂତ ତୋହାର
“ମୁଖ୍ୟମୁଖୀ କାଳେ” ଲାଲବିହାରୀର ଏହିଅପରିଚିତ ଅଧିକାନ୍ତର
କରିଯାଇଛେ ।

ବିନୋଦ-ବାନନ୍ଦ ଲାଲବିହାରୀ ଶୀଘ୍ରମୁଖୀ
ଶରଳ-ଶତାବ୍ଦୀ ଧୀର ଗଣ୍ଡିର-ବିଜ୍ଞାନ,
ଆବାଧେ ଗେଥନୀ ଚଲେ, କାଣ୍ଠ ମନୋହର,
ମଧୁର ସଚଳେ କୃଷ୍ଣ ମାନବ ନିକର,
ଶୁଷ୍ଟିଧର୍ମ ଅବଳମ୍ବି ଧର୍ମ ମୁଧାପାନ
ଅଭିଜ୍ଞାନୀ ବିଦ୍ୟାବିଶ୍ଵ ଦେଶେର କଳ୍ପାଣ ।

ପରିଦ୍ରେର ପର୍ମତୁଟାରେ ଲାଲବିହାରୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କରିଯାଇଛି
ଛିଲେନ । ଅବିଚିଲିତ ଅଧ୍ୟବସାର, ନିରତିଶୟ ଅମ୍ବିଲତା,
ପ୍ରେସନ୍‌ଲୌପ୍ର ଦ୍ୱାବଳସମ ଏବଂ ଅପୁର୍ବ ଚରିତ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ତିନି
ନିରାନ୍ତମ ଅବହ୍ଵା ହାଇତେ ମଧ୍ୟାମିତ ଡିଚପନ ଅଧିକୃତ କରିଲେ
ସମ୍ମର୍ମ ହାଇରାଇଲେନ । ତୋହାର ଅସୀମ ବିଜ୍ଞାନପାତ୍ର, ଦ୍ୱାଧୀନ
ତେଜିଷ୍ଠତା, ଓ ଆର୍ଦ୍ରାରିକ ଦେଖିତିମାଧ୍ୟମେତ୍ରା ତୋହାର ନାମ
ବର୍କମେଶେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ କରିଯାଇଛେ । ବିଦେଶୀର ଭାବାର ଅମ୍ବାହାର
ଅଧିକାର ଲାଭ ଏବଂ ପାତ୍ରିତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଯାଇଲେ ତିନି ବିଦେଶୀର
ପଞ୍ଜିତଗଣେର ନିକଟ ହାଇତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣମିଳାତ କରିଯାଇଲେ
“ବିହାର ମର୍ମତ୍ର ପୂର୍ଜ୍ୟତେ” ଏହି ମହାବାକ୍ୟର ସାର୍ଧକତା ପ୍ରତିପନ୍ନ
କରିଯାଇଛେ । ବାଜଳାର ଭୂତପୂର୍ବ ଲେଖୁଟୋଟ ଗ୍ୱର୍ମର

শহীদ রিচার্ড টেল্লি

(পরে বোমাইয়ের পৰ্বতৰ) সুপণ্ডিত শ্বে পিটাড় টেল্লল
তাহাৰ "Men and Events of my time in India"
নামক সূপণ্ডিত প্ৰহে লালবিহারীৰ সংক্ষে যে মন্তব্য প্ৰকাশ
কৰিবাছেন তাহা পাঠ কৰিয়া সকল বাঙালীই গোৱৰ
অছুতৰ কৱিবেন । তিনি লিখিবাছেন ;—

"His character was marked by firmness, independence and ambition for doing good in his generation. Having been in intimate communication with the missionaries, he possessed an exact knowledge of the best points in the European character, and his writings displayed much insight into the thoughts and ways of the poorer classes among his countrymen. He possessed much literary skill and wrote English prose with purity and perspicuity."

সমাপ্ত

